

Bo biharê, Newrozê û rastiyê...

Ligel 'dilop'a ewil a biharê silavên germ li we.

Çawa ku tevî axa xwe, ava xwe, çiya û zozanên xwe, tevî teyr û tûrên xwe bihar bi wê dînamîzma xwe ya bêhempa dikeve nav liv û tevgerê, Newroz jî qonaxeke bedew a raperînê ye bo 'îspata' rastiyêke dîrokî ku bi înkareke kronîk hatiye dorpêçkirin.

Her çiqas siyaset ruh û hilma înkare nû bikin jî, bihar û Newroz ligel hev di têkoşîna xwe ya li hemberî înkare de, di nav hevkeşeya merc û vînê ya siyasetê de timî xwedî diyalektîkeke hînbûn û hînkirinê ya resen in.

Egîdê Cimo li ser vê axê ev çend nîş in ruhê guhdaran dide paqijkirin. Bêyî wî, ev Newroza ewil e. Wê hilma efsûndar 87 sal bang kir û sekinî lê hêj bi sedan salan ew ê bangî me bike bo rastiya me.

Wekî edebiyata ermenan ku piştî 24ê Nîsana 1915an di wê tofanê de em bêyî wê hiştin... Ew edebiyata giranbiha bi daneheva xwe ya bêhempa ne bi tenê ya ermenan û wêjevanên ermen e, ya hemû gelan e. Piştî 104 salan hêj jî bang dikin da ku em "rastiyê biparêzin".

Em hêvî dikin ku vê hejmarê bi dilê we be.

Bahara, Newroza, gerçeğê...

Baharın ilk dilop'uyla merhaba.

Toprağı, suyu, dağı, ovası, börtü böceğiyle bütün bir doğa nasıl ki o muhteşem dinamizmiyle harekete geçiyorsa baharda, Newroz da kronik bir inkârın kuşatmasındaki tarihsel realitenin 'ispat' için ayağa kalktığı bir güzel duraktır.

İnkâr ile mücadelesinde, bahar ve Newroz elele, 'ispat'ın ruhunu, nefesini tazelese de her daim, siyasetin (dosya sayfalarımıza yansıdığı gibi) nesnel koşullar ve irade denklemi içinde özgün bir öğrenme ve öğretme diyalektiği vardır.

Bu toprakların nefesiyle, kuşaklar boyu dinleyenlerinin ruhunu arındırmış büyük üstad Egîdê Cimo'suz ilk Newroz bu. 87 yıl çığırıp susan ama daha yüzyıllarca bizi kendi gerçeğimize çağırmaya devam edecek büyümlü nefese selam olsun...

Tıpkı; 24 Nisan 1915'te başlayan o tufanda yoksun bırakıldığımız ve muazzam birikimiyle sadece Ermenilerin değil bütün halkların paha biçilmez hazinesi durumundaki Ermeni edebiyatı ve edebiyatçıların, 104 yıl geçse de "gerçeği savunun" çağrısı yapmaya devam ettikleri gibi...

İyi okumalar...

Yıl: 2 - Sayı: 7 - Mart-Nisan 2019
İki Aylık Kültür Sanat Politika Dergisi
Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti. adına

Sahibi ve Yazışleri Müdürü: Cemal Çoban

Sal: 2 - Hejmar: 7 - Adar-Avrêl 2019
Kovara Du Mehî ya Çandeyî, Hunerî, Siyasî
Li Ser Navê Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti.

Xwedî û Berpîrsê Nivîseran: Cemal Çoban

Adres (Navnişan): Sarıgazi mah. Poyraz sok. No: 1-4
Sancaktepe-İstanbul

Diyarbakır Temsilciliği (Nüneriya Diyarbekir):

Reşo Ronahî

İletişim: 0543 488 69 96

Yayın Türü: Ulusal Süreli

Baskı (Çapxane): Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi
Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna-İstanbul

Abone Koşulları: 6 sayı: 80 ₺ - 12 sayı: 160 ₺

Yurtdışı Abone Dağıtım: dergiler@hotmail.com

Tel: 0049 1634744277

e-mail: dilopdergisi@gmail.com

3 Vedat İlbey Newroz: bihara Kurdan

5 Mehmet Said Aydın Newroz... Bahar...

7 Salih Kevirbirî Hevdîtina Karapet û Cimo

11 Fewzî Bîlge - Cuma Karakuş Koşber tim tenê yê

14 Barış Avşar Bahar gelir mi?

16 Gulîzer Bûka Baranê

17 Rober Koptaş • Mehmet Fatih Uslu • Sevan Değirmenciyan

Sonra bir yumruk geldi, her şeyi dağıttı!

23 Eyşana Beravî û

24 İbrahim Karaca Bizum eşkıyalar

42 Bulent Gedik Manîfestoya Partiya Komunîst

44 İlhami Sidar Diyar-ı Kalp ülkesine yolculuk gibi

46 Zeyneb Yaş Dayîkâ Cemal

48 Pertew Begê Hekarî Saqî, Demekê Min Bike Bêhuş

49 Bahar Gültekin Palmira, Zenobia ve bir yazarın fantezisi

51 Mehmet Oncu Xewre (Nanê Pîroz)

54 Çorê Arda Kirasekê Taybet

55 Pervin Chakar Köklerinden yararlanıp yeniden üretmeli!

57 Hazar İsmail Maya Angelou

60 Mehmet Bayrak 1925 Kürt isyanının resmi savaş güncesi -2-

70 Dûrzan Cîrano Quling

72 Şeyhmus Diken Amed'de Bulgar Hanı Sürgünleri

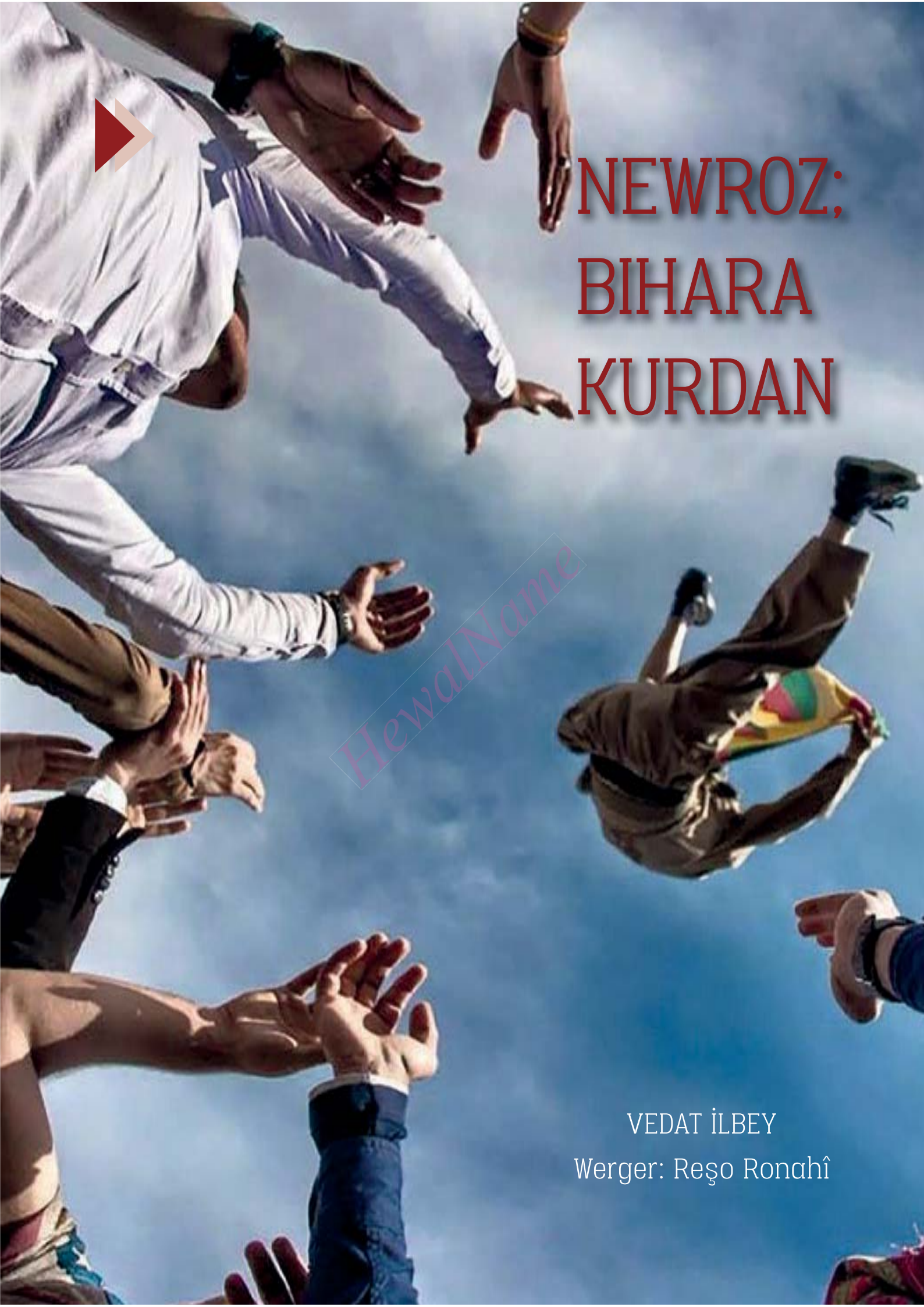
76 Enver Özkahraman Fotoğrafın Sözü

77 Reşo Ronahî Danû

79 Fırat Cewerî O gemi, bağımsız bir toprak parçası gibiydi'

SÖYLEŞİ: Yüksel Genç, Cuma Çiçek, Yusuf Karataş
29-41 Kürt sorunu, sınıfsal dönüşüm ve siyaset -I-

Kapak Resmi: Recep Maraşlı

NEWROZ; BIHARA KURDAN

HewalName

VEDAT İLBAY
Werger: Reşo Ronahî

Newroz, di efsaneyêke hezar salî de, soz û peymanî agirê venemir e bo banga berxwedanê û azadiyê.

Pêleke ji agir e di behreke keskesor de.

Cejna berxwedanê, cejna berxwedêran e!

***

Kawa yan Dehaq, bi taybetmendiyên xwe yê ku li wan hatine barkirin jiyana bi rastî jî?

Gava meriv dêhna xwe dide maneya vê efsaneyê ku ji nîşkekî derbasî nîşkeke dî bûye, ti girîngiya vê pirsê namîne ya rastî.

Yanê bi efsaneyên sedan salan hatibe neqilkirin jî, hêleke wê yî zindî di roja îroyîn de jî heye.

Ev, hêla zindî ya Newrozê ye.

Kawayê hesinkar bi agirê ku vexist bangî insanî kiribû bo “roja nû”, bo azadiyê. Berxwedana kurdan Newrozê hilda ser piştî xwe û gihand roja îroyîn. Ha ev bixwe, têkoşîn û lêgerîna azadiyê ye.

Êdî ew keskesorên ku meydanan dixemilînin, bi tenê hêmanên folklorîk nîn in.

Gerandina govendê, lîlandin û agir...

Ne wekî motîfên folklorîk ên hezar salan in, maneya her yekê ji vêya kûrtir û dûrtir e.

Di heman demê de amûrên ‘îspat’ê ne derheqê nasnameya kurdên înkarkirî de.

Rojeke wisa ku kurdên înkarkirî li ‘xwe’ digerin û xwe îspat dikin...

Kawayê hesinkar ê ku kurdan bo îspatkirinê ji xwe re weke referanseke mîtolojîk neqandine, îşaret pê dike ku kurd dê di heman çemî de bigihin hemû gelên din ên herêmê.

Kawayê hesinkar reheke wisa ye ku her tim, li hemberî zilmê, hemû bindest û kedkar dikarin pê xweyî bibin.

***

Va dîsa Newroz hat...

Têkoşîna ‘îspat’ û ‘înkar’ê berdewam e bi awayê herî dijwar.

Pergala înkarkirinê qaşo kurdan nas dike lê tune dihesibîne. Tiştê ku vê pergalê ji çareseriyê fêhm dike, qelandina hêza rexistî ya gel e.

Vî dengî nabihîzin, xwe li nezaniyê datînin:

Heke hûn karibin kerem bikin kêşeya kurd çareser bikin, hûn nikarin hêza me qels bikin.

Kurdên berxwedêr vê dibêjin ha!

“Şev şeva me ye, kuçe kuçeyên me ne, roj roja me ye, agir agirê me ye û Newroz cejna me ye”!

Belê, îro agir di dest û dilê kurdan û hemû bindestan de ye, kurd û hemû bindest çavsor in.

Agirê Newrozê ye,

Naşibe agireke dî.

Hezar silav li yê ku li dora agir govendê digerin, hezar silav li nobedarên agir!

Pîroz be! 🌺

► Newroz... Bahar...

MEHMET SAİD AYDIN

İlk Newroz'umu çok anlattım. İdrak ettiğim ilk Newroz. 90'ların hemen başı, yer Kızıltepe, bana "bahar" diye bir şey açıklayan hismımız ve komşumuz Kuşbaz Kadir yani Qado Kevo.

Bahar kelimesinin Farsçadan geldiği hali kullanıyoruz. Bir de Arapçadan gelen hali var, "bhr" kökünden: "Güzel kokulu bitki". Bir anlamı daha var. "Çölde yağmurdan sonra açan bitkilerin genel adı".

Aşağıya, eskiden "binxet" dediğimiz, şimdi adıyla sanıyla Rojava diye çağırduğumuz yere elimizi uzatıp "çöl" derdik. Bazı kelimelerin bu dille o dil arasında çok farkı var. Çöl deyince aklıma ilk gelen türkü. "Hasreti'yem gezdim gurbet ellerde/ Aşkın ateşle aştım bellerde/ Sevda deryasında ıssız çöllerde/ Yetiş imdadıma tez Leyla Leyla".

Cemal Süreya'nın kız kardeşinin, abisi için yazdığı, henüz yayımlanmamış bir metni okuyorum bir süredir. Hayatının sonuna doğru, bir şeyi tarif etmek için, bir şeyi bir şeyle tarif etmek için "dişimi sıkamak istemiyorum artık, sıkacak dişim kalmadı" demiş Süreya. Son iki Newroz'dur dişimizi sıkıyoruz. Bahar pek gelmiyor çöllere, bu yüzden.

Bu yazı yayımlandığında henüz seçimlerden pek bahsedene yok. Mart'ın sonunda bir daha seçime gidiyor memleket. Bir daha aynı döngüler: Umutlar, heyecanlı tweet'ler, yılgın Instagram fotoğrafları, uyumadan gene umutsuzluklar ve kapanış. Herkesin nereden neyi beklediği, son tahlilde kendini ilgilendiriyor. Benim ilgilendi-

Mart'ın sonunda bir daha seçime gidiyor memleket. Herkesin nereden neyi beklediği, son tahlilde kendini ilgilendiriyor. İçinde Newroz'un olduğu, baharın geldiği ayın sonunda seçimler de var. Ama kayyımların gölgesinde, adayların gözaltına alındığı, cezaya uğratıldığı, en hafif tabirle eşitsiz bir sürece giriliyor. Ben, gene de bahardan bahsetmek istiyorum.

ğim kısımda, doğrusu konuşacak çok bir şey yok. İçinde Newroz'un olduğu, baharın geldiği ayın sonunda seçimler de var. Ama kayyımların gölgesinde, adayların gözaltına alındığı, cezaya uğratıldığı, en hafif tabirle eşitsiz bir sürece giriliyor. Ben, gene de baharla ilgilenecek istiyorum. En azından bahardan bahsetmek istiyorum.

Newroz, en güzel Diyarbakır'a gelir

Şiir albümü de çıkarmış, her şeyi bilen Hakkârili bir arkadaşımızın manzumesinde "piknik" kelimesi harcanmıştı malum. Olsun, piknikten bahsetmek iyidir. Şiir albümlerine, duygulu ses tonlarına rağmen.

Newroz, en güzel Diyarbakır'a gelir. Dolayısıyla, hikâyelerin hepsi oradan el alır. 15 Temmuz'dan sonra dersaneleri kapayıp başka bir şey yaptılar sanırım, şimdi durumlar nedir

pek takip edemedim. 2000'lerin hemen başında, Diyarbakır'da dersanedeyiz. Eski stadın karşısında, Diyarbakır'ın kendine has mimarisinin yeni örnekleri olan yan yana dizilmiş binalardan birindeyiz. Müthiş bir Newroz geçiyor, onu da çok yazdım. Tekrar etmeyeceğim. Piknikten söz etmek istiyorum. Aslında bir çiçekten.

Diyarbakır'dan Batman'a, Batman'dan Mardin'e, ardından Midyat'a ve oradan da bizimkilere uğramaya Kızıltepe'ye gitmeye heves ediyoruz bir sınıf talebe. Epey kalabalığımız gibi kalmış aklımda ama, fotoğrafa baktığımda 10 küsur kişi olduğumuzu görüyorum. Servis şoförünün çok eğlenceli bir kimse olduğunu iyi hatırlıyorum ve yol boyu bütün şımarıklığımıza katlandığını. En çok çiçek için durdurduk minibüsü. Bir çiçek için daha çok. Gelincik. Benim ilk defa tecrübe ettiğim bir yoldu Diyarbakır Batman yolu. Ve yol kenarlarında gördüğümüz gelincikler. Yeşilin tanıdığım bir koyusunun tam ortasında tuhaf, çok tuhaf bir kırmızı. Benim için o yoldan kalan renk ve aslında bir his. Minibüsten inip gelinciğe yaklaşım, dokunduğum andaki o kadife hissi. Ve baharın müthiş kokusu. Hiç unutmadım.

Milyonlarca yıldır yaptığımız gibi, baharın gelişini bu yıl da kutlayacağız. Ben, birbirimize seçim yerine gelincikten bahsettiğimiz bir dünya hayal ediyorum. Bu hayalin bir kısmına safdillik, bir kısmına ise direnç diyebilirim. Bence diyebiliriz. Newroza me pîroz be! 🌺

Ji bo bîranîna mîrê mey û bilûrê

Hevdîtina Karapet û Cimo

SALIH KEVIRBIRÎ

Ha tu pê re rûbirû mayî, ha te pişta xwe daye çiyayekî qewîn û qedîm, herdu jî yek in. Behsa “Mîrê Mey û Bilûrê” ango behsa Egîdê Cimo dikim. Lê ev behs, wê bibe behsa rûbirûbûn û hevdîtina me ya yekê. Min gelek caran li ser vî “qeraseyê senfoniya deng û awazên kurdî” nivîsandiyê, li Yêrevanê, li Stenbolê û li Diyarbekirê bi têra xwe li civata wî qesidîme, me bi hev re berê xwe daye kame-rayên belgefilm û televizyonan, lê hevdîtina min a pê re tiştêkî cuda ye. Hemû tiştên ku deşt, çiya û newalên welatê min

didin min, bawer bikin di mey, fiq û bilûra Apê Egîd de hene.

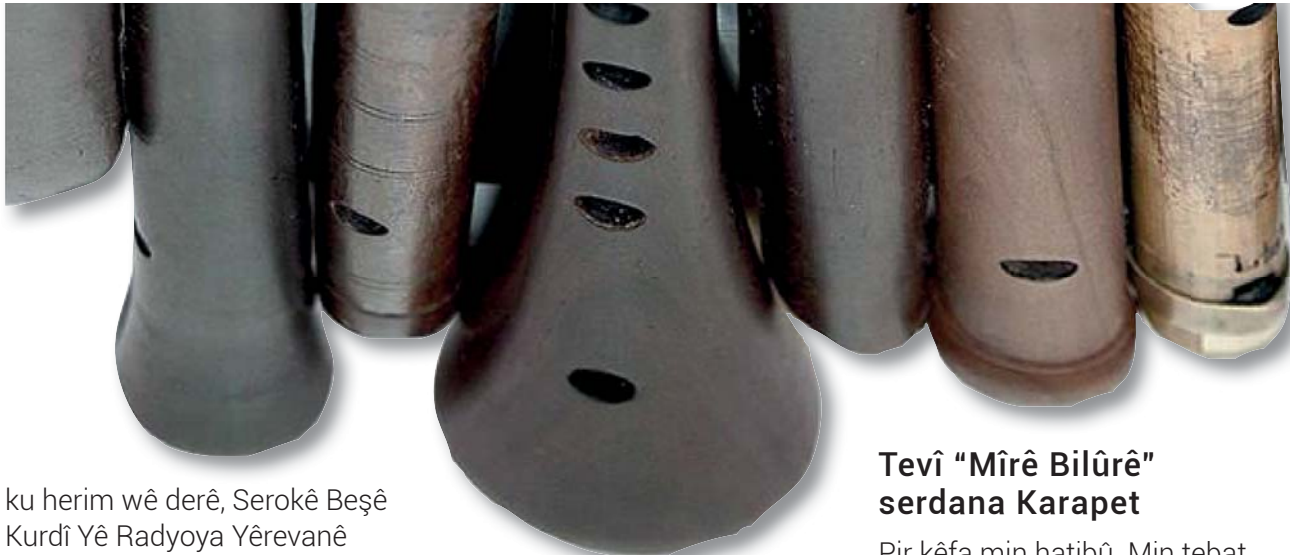
Xwedê heq û şahid e, mey û bilûra ji dara tûyê û dara gûzê hatiye çêkirin, li ser lêva Egîdê Cimo û nefesa wî dibe mey û bilûra heq! Bi “guveguya” mey, fiq û bilûra Apê Egîd, mirov dizane ku ew êdî mey, fiq û bilûra kurmanciya axîn û kesera dilê me ye.

Min di nivîsareke xwe ya ku piştî bibû kitêb de li ser Dengbêjê Navdar Karapetê Xaço wiha gotibû: “Rûniştina bi Karapet re bi qasî hêstirrijandinê mirovane ye.” Ev hesta

min ji bo Egîdê Cimo jî wiha ye. Zêdetir e, ne kêmtir e. Rast e 3-4 caran li civata Apê Karapet jî qesidîm. Min li ser wî gelek gotar nivîsandin, min kitêbeke li ser wî li kitêbxaneya kurdan zêde kir ku ji kurdî, li 4 zimanan hate wergerandin. Lê bi Mîrê Bilûrê re, hevdîtîna min ên mîna “kalik û nevî” zêdetir bûn, germtir bûn, bi hesreta ber û pismamên li wî alî û vî aliyê sînor, keserkûr û dagirtibûn.

Ezê îro bi vê nivîsarê we bibim 18 sal beriya niha. Ne şaş bim dawiya sala 2001-ê bû. Cara yekê min berê xwe dabû Yêrevana Ermenistanê. Beriya

ku herim wê derê, Serokê Beşê Kurdî Yê Radyoya Yêrevanê Keremê Seyad, li Stenbolê serdana me kiribû. Me li Stenbolê rojnameyê xwerû bi kurdî derdixist û me di rojnameyê de hevpeyvîneke berfireh pê re kiribû. Li Stenbolê me çend rojên xweş bi hev re derbas kiribû. Beriya ku vegere Yêrevanê û here ser radyoya "delala ber dilê xwe", me soza hevdîtina li Yêrevanê dabû hev. Piştî vegera wî, zêde wext nekete navê, min piştî xwe da Stenbola Xopan û berê xwe da Yêrevanê.

Va ye li Yêrevanê bûm û ezê êdî ji sê hefteyan zêdetir li mala Apê Kerem bûma. Carcaran hûn dizanin kî dibû mêvanê me? Belê, çawa ku we texmîn kir; Egîdê Cimo. Wî çaxî zivistan bû, sar û seqemeke dijwar hebû. Lê şeva ku Apê Egîd dihat civata me, zivistan me yekser dibû bihar, bi axavtin û sohbeta xwe nava malê geş dikir. Carcaran jî, bi awayeke ku hinek li ber xwe bikeve digot: "Salih can, sibê jî were mala min, lê tu zanî ez

tenê dimînim û mala min baş germ nabe! Mala apê te Kerem germ e, xweş e, tu li vir baş jî kar dikî dinivîsî. Lê ezê bêm emê herin malê, ezê ji te re qehweyê xweş çêkim, ji te re hinekî li fiq, mey û bilûrê bixim û paşê emê derkevin herin li nav bajêr bigerin. Ezê çend cihên xweş nîşanî te bidim, berêvarkî jî emê dîsa bi hev re vegevin mala Kerem." Paşê di bin simbelên tenik re dikiya û gotina xwe temam dikir: "Jixwe ode û otaxa me jî heye!"

Rojek hat, min got: "Apê Egîd xwe amade bike emê herin cem dostê te yê hêja Dengbêj Karapetê Xaço!" Çawa ku ne li benda vê gotina min be, pêşî şaş bû paşê bi bişirînekê nerm kêfxweşiya xwe eşkere kir: "Wey sed aferim ji te re! Ev demeke dirêj e min ew nedîtiye. Ez jî zehf dixwazim bibînim. Hinekî bêhna xwe fireh bike, emê di nava çend rojan de, bi çend kesên civatxweş re herin cem Karapet."

Tevî "Mîrê Bilûrê" serdana Karapet

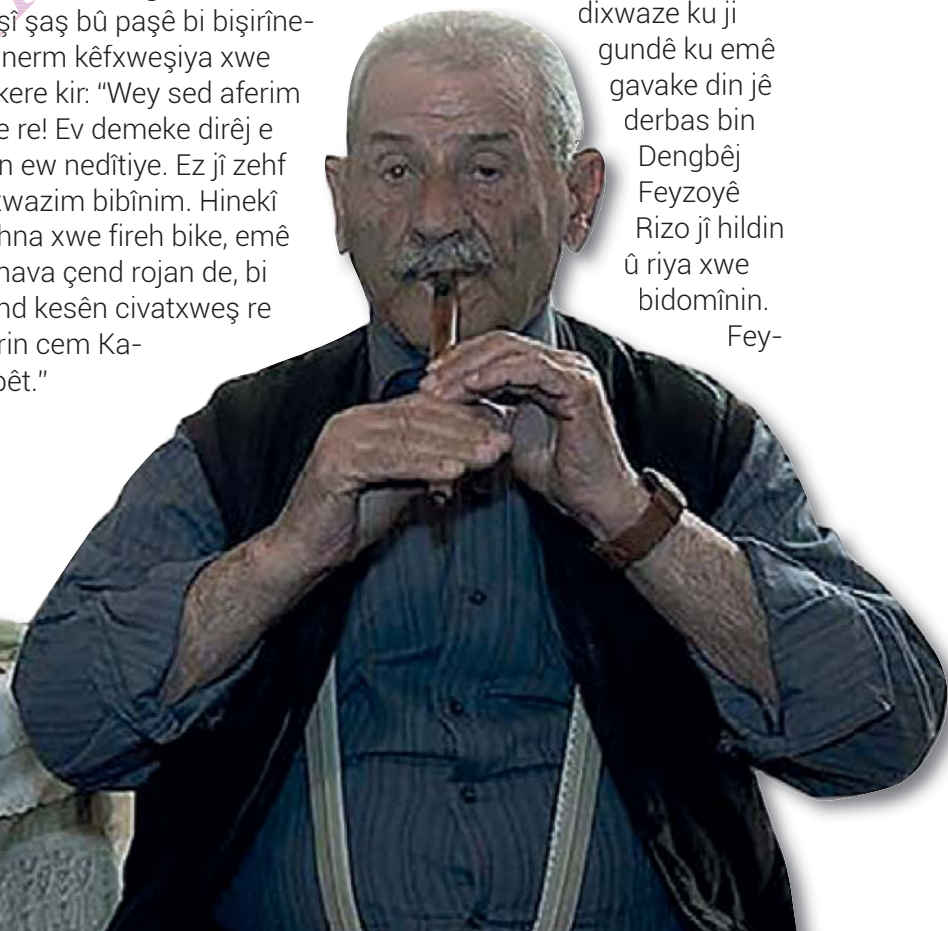
Pir kêfa min hatibû. Min tebat nedikir ji bo çûyîna gund, cem dengbêjê zarokatiya bav û kalan, Dengbêjê Deşta Bişeriyê, Dengbêjê Xerzan, dengbêjê herdu zarên Filîtê Quto; Hesenê Filît û Hesenê Filît. Lê şikir, bêsebrî û bêtebatiya min zêde dom nekir. Rojek hat û êdî wê rojê berê me li gund bû. Civata me jî bi têra xwe xweş û geş bû.

Ji Êrivanê Siyabendê Ordî, hevalê me yê kameravan Goran û Mîrê Bilûrê Egîdê Cimo em berê xwe didin gundê Solxoza Çaran a bajarokê Eçmîadzîna Yêrevanê. Tirs û coşa meşa ber bi çiyayekî ve ji rûyê me hemûyan tê xwendin. Egîdê

Cimo bi îsrar ji me dixwaze ku ji

gundê ku emê gavake din jê derbas bin Dengbêj Feyzoyê Rizo jî hildin û riya xwe bidomînin.

Fey-

zoyê Rizo, biraziyê Şêroyê Biro û Mecîdê Faris e ku herdu jî ji hev navdartin û dengbêjtir in! Apê Egîd û Feyzoyê Rizo bi rastî jî du dost û hevalên ji dil û can in.

Axir, erebeya me dikeve nava gund û li ber deriyê mala Feyzoyê Rizo disekine. Lê ji ber dijiwariya rê û çûyîna ber bi çiyayekî wekî Karapêt, seh jî nakim ka çi çêdibe. Dengê Mihemed Şêxo di erebeyê de reng dide sohbeta me û bi hev re nebe jî, di dil de, strana di teyîba teqsiya xirbende de, distrînin:

*Ay lê gulê gula min ê
Şêrîna li ber dilê min ê
Gulê nadim bi malê dinê
Ez ji ber Gulê têm kuştinê*

12-ê meha Kanûna Yekê. Meha dawîn a 2001'ê. Hewa sar e. Şeşemîn roja hatina min e ji Stenbolê bo Yêrevanê. Ev pênc roj in min bi dostên xwe aramî nehişt! Va ye, di roja şeşemîn de hêdî hêdî nêzikî gundê dengbêjê efsaneyî dibim. 'Gelo Karapêt niha di çi rewşê de ye?', 'Hêj qeweta wî bo gotina kilam û stranên heye?', 'Dema dest bi kilamgotinê bike, dikare çend saetan li ser hev bibêje?' Aliyê din ê 'Arasê' yan bi gotineke din bêriya Deşta Xerzan û Herêma Reşkotan kiriye?' Ji ber ku serê min bi wan pirsan ve mijûl bû, wê gavê ez gotinên Egîdê Cimo ku dibêje "Salih can, Karapêt araq venexwe tu caran kilaman nabêje. Ji bîr neke em li ser riya xwe ji rê şûşeyek votka bikin!" seh jî nakim.

Piştî ji rê votkaya Rûsan a yek litreyî û ji bo makîneya qeydê çar pîlan dikirin, em riya xwe berdewam dikin. Navbera Yêrevanê û Solxoza Çaran di şertên zivistanê de saetek e. Solxoz gundekî girêdayî devera Eçmiedzinê ye. Eçmiedzin jî

cihekî girîng e ku navenda olî ya hemû Ermeniyên dinyayê ye û cihê Patrîk Karekinê Duyemîn e. Ji ber ku nêzikî Firokexaneya Navneteweyî ya Ermenistanê ye, di bin dengê teyareyên nizm dibin û difirin de, em dikevin nava gundê Solxozê. Wekî hemû gundên Ermenistanê, li Solxozê jî xizani û neçarî xweş xuya dibe. Gundî bi cotkirina zeviyên û xwedîkirina heywanan debara xwe dikin. 6-7 malbatên Kurdên Êzîdî jî li vî gundî hêwirîne û jiyana xwe di nava ermeniyên de bi dostanî berdewam dikin.

Di 1955an de hevdîtina ewil

Egîdê Cimo sala 1955-ê hatiye gund. Sedema hatina wê demê, birina Karapêtê Xaço bo Radyoya Yêrevanê bûye. Feyzoyê Rizo jî çend caran bo beşdarbûna civata Karapêtê Xaço hatiye gund. Ji ber ku gelek wext bihuriye, wisa xuya ye ku emê mala Karapêt ji yekî bipirsîn. Bi erebeyê em hêdî hêdî bi pêş ve diçin, piştî jî, Siyabend ji bo ku bipirse kontaxê digire û ji erebê peya dibe. Ez li derdora xwe dinêrim. Sibhanallah! Tu ferqa wan malên ez dibînim ji malên Serhed, Xerzan û Diyarberkirê tune. Diyar e ku gundekî mezin e. Xuya ye ji sedî zêdetir mal hene. Gundiyên li ber malên xwe bi tevr û bêran tiştêkî dikolin, pê dihesin em biyanî ne. Yekî nêzikî 35-40 salî ji wan jî Siyabend re bi ermenkî tiştêkî dibêje. Egîdê Cimo, Feyzoyê Rizo û Siyabend xweyî ermenkiyekê ne ku hindî zimanê wan ê zikmakî kurdî tîkûz e. Em siwarê erebeya xirabe dibin ku ji Sovyeta Berê maye. Li gorî nîşandana gundiye ermenî

li ber maleke bi baxçeyekî mezin ya du kuçe ji wê de dûr disekin. Egîdê Cimo her du gavan carekê li min dinêre û bi min dibişire. Diyar e mala em lê digerin ev e. Li min dizivire: "Ha ji te re, mala Karapêtê Xaço!" dibêje. Wê gavê bi dehan efsane, destan û çîrokên di serê min de bi dîmena vê malê ve tîr girêdan. Belê, ev der mala Karapêtê Xaço ye! Mala dengbêjê Eşîra Reşkotan, Dengbêjê Mala Filîtê Quto, Qulingê Deşta Xerzan, li Başûr Dostê Qedîm ê Hesên Axayê Cizrawî, Eskerê Artêşa Frensayê û li Kafkasyayê Xweşawazê Dengê Radyoya Êrîvanê, dengbêjê zarokatiya min...

Ji wî alî rê, bi kurmanciyê rewan û gramatik Sêrop dibêje, "Hûn bi xêr hatin, ser seran û ser çavan hatin!" û nêzikî me dibe. Sêrop kurê Karapêtê Xaço ye. Emrê wî di ser 60-î re ye û xweyî 6 zarokan e. Hinek cil lê ne ku mirov dibêje cilên karkerekî komirê ye demek berê ji bin 7 tebeqeyên erdê derketiye. Piştî çar pênc deqîqeyan, wexta em hêj li ber şemûga derî bûn, em dibînin bi kenê xwe yê şêrîna Karapêtê Xaço ber bi me ve tê. Me bi xweşî pêşwazî dike. Ew û Egîdê Cimo bi hesret hev hembêz dikin. Em ji deriyê textîna ku milek lêkeve dê ji hev bikeve dikevin hundir. Agahiyên derbarê gund jî, berî ku em bipirsîn Karapêtê Xaço ji me re dibêje: "Hesên heye, Derwêş heye. Derwêş dibin malxaletên te, ne wisa ye Egîdê? Kurê Paşê hêj jî li gund dimîne. Zarên Derwêş; Îşxan û Ehmed ji gund derketine. Lê du kurên wî dimînin. Zarên Hesên dimînin. Yê Şerîf jî dimînin." Gelo gundî tîr û diçin rex Karapêtê Xaço? Bi yek gotinê ku yekemîn îşareta

tenahiyê ye bersiva me dide:
"Tu kesî min nemaye!"

Piştî wextekî, textê vexwarinê tê danîn. Li ser têxt du şûşe votka. Li Ermenistanê, ne kurd ne jî ermenî, di civata mêvanên xwe de, bê araq xwarinê naxwin. Civata me di demeke kurt de bêtir dikemile. Egîdê Cîmo û Fezoyê Rîzo, wekî nîşaneyê rûmetgirtinê Karapêtê Xaço di navbera xwe de didin rûniştandin. Siyabend li aliyekî, Sêropê kurê Karapêt jî li aliyê din cihê xwe xweş dikin! Goran jî, piştî mijûlahiyeke dirêj kameraya xwe û ronahiya wê amade û tekûz dike û tê li cihê vala rûdine.

Êdî em dikarin dest bi sohbeta xwe bikin. Fezoyê Rîzo û Egîdê Cîmo bi kêf û çoşeke mezin bi Karapêt re behsa mesele û hevdiştinên xwe yê berê dikin. Ez pirsên xwe kontrol dikim. Hêdî hêdî sohbeta me germ dibe, pirsên xwe ji Apê Karapêt dikim, gelek caran bi bersiv û sohbeta xwe Egîdê Cîmo jî dixê nava axavtinan.

Wexta Karapêt diaxive, tu dibêjî qey insanek nîne lê dîrokeke sedsalî ye diaxive. Hemû

serpêhatî û qewimîn bi hemû kitekitên xwe ve di hişê wî de ter û teze ne. Ji ber vê yekê carcaran em şaş dibin ka emê li ser çi biaxivin. Lê li ber me du çîreyên mezin hene û bi deng, mey û bilûra van çîreyan, her tiştêk, her kêliyêk dibe mijar, qewimîn û serpêhatiyên jî hev xweştir û balkêştir. Karapêt berê xwe dide Egîdê Cîmo, bilûr û fiqên li ser maseyê dide destê xwe û bi helwesta xwe ya hakimane axaftina xwe ya ku ev demek bû dikir, ji cihê mayî didomîne:

"Tu dibînî, ev mey, bilûr û fiq yê Egîd in. Ev 60 sal in ku Egîd jî bo kurmancan li mey, fiq û bilûrê dixê. Çiqas dengbêj di radyoyê de gotine, Egîd li pey wan sekiniye û ji wan re li fiq, mey û bilûrê xistiye. Di hemû kilamên min de, mey, fiq û bilûra wî ya xweş heye. Lê, her çiqas Egîd bêje ne rast e jî, ez dizanim ku birçî û tazî ye. Gilî û gazinên min ji bo vê yekê ne hevalo! Hewce nake ku dirêj bikim, va ye tu rewşa me dibînî!"

Hingî sohbet xweş û geş bû, kelecana min jî zêde bû, min jî bîr kiribû bibêjim, wê gavê hate

bîra min. Ji cih rabûm ser xwe û kurtek ango gomlekê ku min li Stenbolê jê re kiribû, ji çenteyê xwe derxist û dirêjî wî kir û got:

Ev diyariya min e ji bo te Apê Karapêt. Ne layîqê te ye, lê tu li qisûrê nenihêre!

Kêfa wî hat, kenekî zirav xwe li rûyê wî pêça, got:

Mala te ava kurê min, lê te ji min re çima araq neanî di şûna vê de. Mirov li vir gava diçe mala camêrekî, araqê bi xwe re dibe!"

Egîdê Cîmo bi vê gotinê re, bilûra di destê xwe de datîne ser masê û dibêje:

Aniye Karapêt! Salihê biraziyê te, ji te re araq jî aniye. Votkaya moskovî..."

Kenek dikeve rûyê Karapêt û dibêje:

Ê baş e wê gavê, rehma Xwedê li gora miriyên wî be..."

Piştî vê gotina ku bû sedema pîrçîniya kenê me, sohbeta me ligel kilaman heta derengê êvarê berdewam kir...

KOÇBER TIM TENÊ YÊ

CUMA KARAKUŞ

Zeman û mekan bi rengan yeno pênasakerdiş.

Zeman û mekan bi rengan pabestayê yewbînî yê. Rengî, qeyranê xoza yê. Xoza ra zimmenê mekan û cû. No qeyranê rengan cû de babet babet mekanaan û waran xûliq-neno. Xemelneno. Barê rengan mekan bi mekan, war bi war vurîyeno. Barê rengan qedîm o. Girano. Rengî, xoza ra zimmenê mekanaan. Gama dinya de çekû çinebî, rengî estbî. Û hema zî estê. Rengî, çekû yê qedîm ê. Ma, rengan eşkeftanê Lascaux, Chauvet û Altamîra ra naskenê. Ma rengî, anê xo vîr kevalanê vindîbiyaye yê Manî û Evdelxanê Bedlîsî re.

Rengê mekanaan esto, labelê mekanê rengan çiniyo. Rengî bêmekanê. Veredayê. Merdiman wexto kevnar de xo bi rengan îfade kardên. Bado, çekûyî xûliqnê. Xo hem bi rengan hem bi çekûyan îfade kerdê, dayê kerdîş. Çekûyî zûran kenê, labelê rengî zûran nekenê, nêşkenê zûran bikerê. Çunkê rengî viranê. Têmîyan de asenê. Tenya yê. Tekûtenya yê. Merdim bi çekûyan zûran kenê, bi rengan nê.

Rengê Fewzî Bîlge yewbînî de kise kenê. Rengê Bîlge, merdiman de kise kenê. Hûyenê. Bermenê. Reqs kenê, danê reqskerdiş. No/a kevalê Bîlge de koçkerdiş esto. Rengî têmîyan, têver kewtê, koç kenê. Vilabenê. Verê merdiman û merdimantî, rengan

koçkerdo. Û hema zî koç kenê. Rengî, herwext rayir ra yê. Rayirwan ê. Rengî kê no/a kevalê Bîlge'de xo nawnenê ma, vîyarte(varnî ra) re heta nika(inkey), barker ê. Kevala de bar amo xêzkerdiş. Barê merdiman, merdim bi xo yê. Barê merdiman harme de nîyo, mejî do. Rengî û merdimî bi barê xo koç kenê. Cû yê Kurdan de koçkerdiş herdem estbi. Hema zî esto. Koçkerdiş vîrê Kurdan o. Merdimê ma herwext rayir ra yê. Koçkerdiş, dej, heskerdiş, xeyal, feqirtî, xasekî û vîrame-yiş no/a kevale de barê rengano. Xo mojneno (nawneno) şopgeranê xo. Figûrî bi barê xo bine aşma xasekî û estareyan de çerexinê. Rengê Bîlge tever ra zaf melankolik û xemgîn asenê. La no tewir xêzkerdiş, stîlê hunermendî yo. Labelê gama ma biewnî cû yê Kurdan dej û xemgînî zaftirê. Ne rengan de azadî, omîd û weşbextî esto. No rengan ra, aşm û estare xasekî mojneno şopgeranê xo.

Sîya û ê rengê bîn gama berê têhet û bibê têmîyan xasekî xuliqnenê. Rengo siya kevalanê Bîlge de hakim o. Siya, homa yê rengan o. Gama siya bero verê kamcî rengî î kamcî rengî dim bibo têmîyan, vînayiş û vate ê renganê binan vurîyeno. Vurînenê. Şew tarîya. Yanî siya ya. Aşm û estare

gama şewq danê, rengê şew –siya- vurîyeno. Aşm, estare û siyatarî yê şew gama yenê têver. Senfonîya renganê newe xo mojnena ma. Figûrê na kevalê siya yê. Binê aşm û estereyan de qeretunê înan tenya aseno. Qeretunê merdimê barker, aşm, estare û barê înan bi rengan pabestayê yewbînanê. Merdim giredayê aşm o. Aşm pabestayê estaran. Şew û aşm tenya yê. Tenyayî yê. Barker herwext tenya yê. Şew, tarî û siya dima şinê.

Rengî, bêvengê. La lâl nîyê. Bêvengî dirnenê. Rengî ge ge merdiman ra hîna weş qal(-kise) kenê. Rengê F. Bîlge bêveng asenê, la gama merdim bizanibo weş biewnîyo ci ra qal(kise) kenê. 🍷

GÖÇ EDENLER HEP YALNIZDIR!

Zaman ve mekân renklerle tanımlanır, renklerle birbirine bağlıdır. Renkler, doğanın krizidir. Doğadan mekâna ve yaşama yansır. Mekândan mekâna, yerden yere değişen renklerin yükü kadimdir. Ağırdır. Dünyada sözcükler yokken, renkler vardı. Ve hâlâ da varlar. Renkler, en kadim sözcükler gibidir. Biz, renkleri Lascaux, Chauvet ve Altamira mağaralarından tanıyoruz. Biz, renkleri Mani ve Evdelxanê Bedlisi'nin kayıp tablolarından hatırlıyoruz...

Mekânların rengi vardır fakat renklerin mekânı yoktur. Renkler mekânsızdır. Aylaktır. İnsanlar antik dönemde kendilerini renklerle ifade ediyor-

lardı. Sonra sözcükleri yaratıldılar. Kendilerini hem renklerle hem sözcüklerle ifade ettiler, ettirdiler. Sözcükler yalan söyler, renkler yalan söylemez ama, yalan söyleyemezler. Çünkü çıplaktır renkler. Karışık görünüyorlar. Yalnızdırlar. İnsanlar sözcüklerle yalan söyler, renklerle değil.

Fewzi Bilge'nin renkleri birbirleriyle ve insanlarla konuşurlar. Gülüyor, ağlıyor, dans ediyor, dans ettiriyorlar.

Bilge'nin bu tablosunda göç var. Renkler karışmış, yanyana düşmüş, göç ediyorlar. Dağılıyorlar. İnsanlar ve insanlıktan önce renkler göç etmişler.

Ve hâlâ da göç ediyorlar.

Renkler her zaman yoldadırlar. Yolculurlar. Bilge'nin tablosunda kendisini gösteren renkler de geçmişten günümüze göçmendirler.

Resimde yük resmedilmiş. İnsanların yükü, insanların kendileridir de. Yükler omuzda değil, zihindedir. Renkler ve insanlar yükleriyle göç ediyorlar.

Kürtlerin yaşamında göç her zaman vardı. Yine var. Göç, Kürtlerin hafızasıdır. İnsanlarımız her zaman yoldadır. Göç, acı, sevgi, hayal, yoksulluk,

güzellik ve anılar, bu tabloda renklerin yüküdür. Figürler yükleriyle birlikte ayın ve yıldızların altında dolanıyorlar. Bilge'nin renkleri dışarıdan melankolik ve üzgün görünüyor belki. Ama bu şekilde resmetmek hem sanatçının stildir ve hem de Kürtlerin yaşamında da acı, hüzün ve acı baskındır.

Bu tablonun renklerinde ise özgürlük, umut ve mutluluk var... Siyah ve diğer renkler yan yana geldiğinde ve karıştığında güzelliği yaratıyorlar. Bilge'nin resimlerinde siyah renk hâkimdir. Siyah, renklerin tanrısıdır. Siyah hangi renkle yanyana gelirse, hangi renkle karışırsa diğer rengin görüntü ve anlamı değişiyor. Siyah, değiştiriyor. Gece de karanlıktır. Yani siyahtır. Ay ve yıldız parıldadığında, gecenin rengi yani siyah değişiyor. Ay, yıldız ve gecenin karanlığı yan yana geldiğinde ise yeni renkler senfonisi oluşuyor.

Tablonun figürleri de siyahtır. Ay ve yıldızların altında yalnızca silüetler... Göçmenlerin silüeti, ay, yıldız ve onların yükleri renklerle birbirine bağlıdır. İnsan aya, ay yıldızlara bağlı. Gece ve ay yalnızdır.

Göç edenler hep yalnızdır. Gece, karanlık ve siyahın peşinden giderler...

Renkler sessiz fakat dilsiz değiller. Sessizliği yırtarlar, bazen insanlardan daha iyi konuşurlar. Bilge'nin renkleri sessiz görünürler de iyi bakmasını bilenlerle konuşurlar. 🌹

▲ Hitit Figürü, British Museum

► Bahar gelir mi?

BARIŞ AVŞAR

Eski kralların mezarlığında yer açmak lazımdı, çünkü kral ölmüştü! Mezar yeri azdı ve Urartu'da bu hep yapıldı: Yeni ölüler geldiğinde eskiler bir kenara toplanmalıydı. Ölene saygısızlıktan değil, yer yoktu işte. Yoksa her ölenin başına yemeği konur, takıları dizilirdi. Saygıda kusur edilmezdi...

Mezopotamya zengindi, hayatta ve ölümden herkese yer vardı. Ancak Kafkasya'nın sınırında, yükseklerde kurulu Urartu'ya gelince hayatta değilse bile ölümden böyle sıkışıklıklar olabiliyordu...

Ama onlardan da önce...

İki çıplak bir teknede oturmuştu. Rahip geldi. Etraflarında dolaşarak üzerlerine su döktü. Bira da döktü. Sonra hem su hem bira döktü... Anadolu bereketliydi ama kuraklık o zaman da vardı. Yoksa da olmasındı. O yüzündeki bunların hepsi: Yağmur yağsın diye...

Bayramıydı bu Hititlerin: Bereket bayramı.

Ama onlardan da önce...

Teşup (Fırtına Tanrısı) ve Hepat (Güneş Tanrıçası), Kuşuh (Ay Tanrısı) ve eşi Tanrıça Nikkal, 'en eski kahraman' Tanrı Kumarbi ve eşi Şala...

Hurrilerde bütün 'kutsallar' çiftti. Kadın ve erkek gibi, yerler ve gökler gibi, dağlar ve nehirler gibi...

Mezopotamya'da kadın ve erkeğin yarattığı medeniyet, Dicle ve Fırat'ın Aras ve Kura'ya

el vermesi gibi kuzeyde başka diyarlara uzanıp yayılıyordu...

Ama onlardan da önce...

"Dünyanın kralı, 34 savaşta zafer kazanmıştır. Mağlup ettiği kentlerin duvarlarını deniz kıyısına gelene kadar yıkmıştır..." der Akkad Kralı Sargon'un zaferlerini anlatan eski bir metin.

Mezopotamya'da hayat, aşağı denizle (Basra Körfezi) yukarı deniz (Akdeniz) arasında üretimle, ticaretle, dinle ve savaşla yayılırdı. O zamanlar duvarları yıka yıka denizlere ulaşan krallar, bugün artık sadece tüm bunların tarihlenmesine yarıyor:

İnsanın insanın hakkını yemesinin tarihinin işaretleri...

İnsanın insanın hakkını yemesinin tarihinin işaretleri...

Ama onlardan da önce...

Anadolu'nun doğusunda Mezopotamya'nın kıyısında belki de Hurrilerin ataları olan dağ insanları çobanlık ediyorlardı.

Muhtemel ki toplumsal kastları yoktu.

Doğadaki zorlu koşullarla eşitlikçi bir toplum modeli ile mücadele ediyorlardı. Kültürlerini ve kimliklerini

bize anlatan kesin veriler olmasa da Kafkasya'dan Suriye'ye uzanan bir yol boyunca insanlığın devamının en etkili kaynaklarından birini oluşturmuşlardı...

Ama onlardan da önce...

Bugünkü Urfa'da, Göbekli Tepe'ye giden bir boğaz içinde avcılar av ile karşı karşıyaydı. Vahşi ve kocaman hayvan yaralıydı. Avcılardan biri az önce tam göğsünden vurmıştu onu. Şimdi artık son an gelmişti. İçlerinden biri, -belki de hedefi vuran kim bilir- ileri atıldı, koştu yaralı hayvana doğru...

Ve hepsinden sonra...

Mezopotamya'da arkeolojik kazıların başlamasına öncülük eden isimlerden biri olan Claudis James Rich, 1820 yılının 21 Mart günü şunları yazacaktı:

"...Gün batarken misafir edildiğimiz evin terasına gittim. Yaklaşık 2 mil uzakta bulunan Diyala buradan görülebiliyor.

Mahmut Çavuş'un çabalarıyla Kasri Şirin yakınlarında, henüz hiçbir Avrupalı tarafından

ziyaret edilmemiş bir harabe olduğunu öğrendim. Bize yol gösterecek bir rehberle ilişki kurdum.

Akşamleyin bir düşün yapın köylülerin eğlencelerine katıldım. Meşale ışığı altında yapılan kılıç oyunları ve danslar, çok pitoresk bir manzara oluşturuyordu.

Buradaki insanlar Türkçe ve Kürtçe konuşuyor, Farsça da genel olarak bilinen bir dil, ama Arapça hiç yok.

Qızılrebat'ta, yıllık yaklaşık 70 bin kuruşluk bir değer ürettiği söyleniyor.

Termometre saat 2'den 3'e kadar 23 dereceyi gösterdi. Rüzgar güneyden esiyor. Ufuklar sisli."¹

Binlerce yıllık kavganın, savaşın, yıkıcılığın kararttığı sisli ufuklar acaba kadının ve erkeğin eşliği, birlikte yaşama mücadelesinin ve dünyadan birlikte göçüp gidebilme umudunun güzelliği ile dağılır da bahar gelir mi?

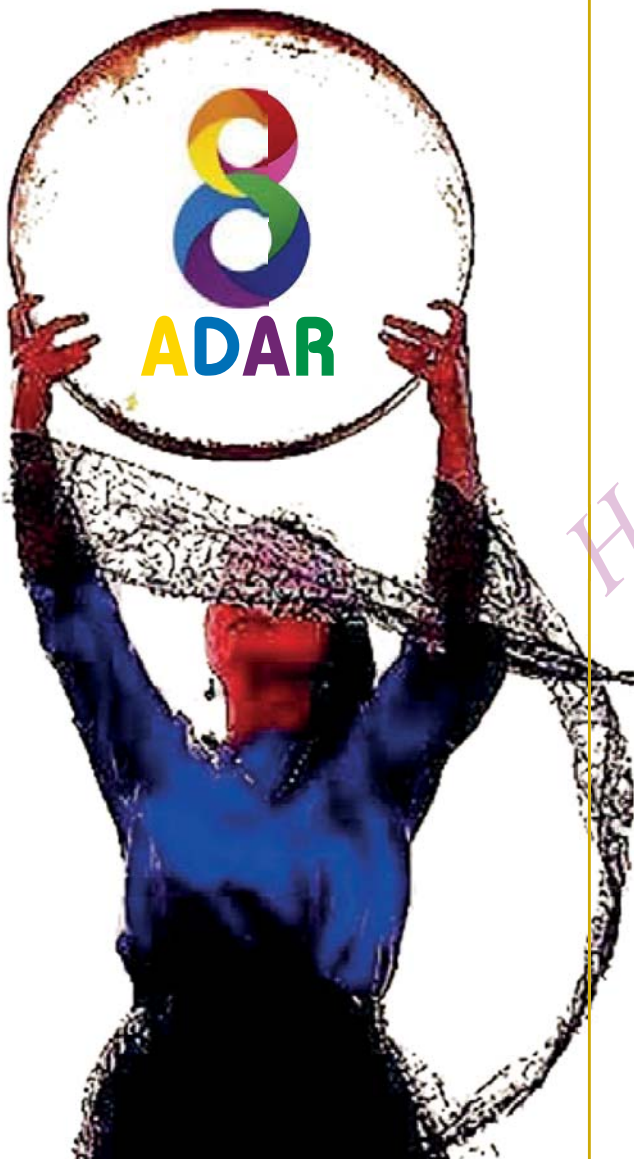
Türkle Kürt, Arapla Pers el ele verir mi?

Hep olduğu gibi halklar karar verecek...

İyilikleri, kötülükleri, ihtimalleri ve fazlasını bağırlarında taşıyıp gelenler...¹

1 "Kürdistan ve Eski Ninova'da Bir Yaşamöyküsü", Birinci Baskı: 2018, sf. 468. Avesta Yayınları.

Bûka Baranê

...

Ji kerba,

Me porên xwe yên

Ku

Ji şîna ezmanê te re dikir desmal

Kurr kirin

Xistin dawa te

Îşev bi girî razê

Amedê

Û bi ser halen re

Serê xwe yê ku bi serhildanan bilind bûye

Bi kuştina keçên ciwan

Bera ber xwe nede,

Keç ziyaret in

Amedê

Îşev

Here porên keçên xwe bike gulî

Paçikên xwe bi serên guliyên wan ve girêde

Wek li ber darên ziyaretan

Xwestekên xwe bêje di dilê xwe de

Dîsa, bilind bike serê xwe

Amedê

...

Gulîzer

Ermeni edebiyatı ve 1915 kırılması

► Sonra bir yumruk geldi, her şeyi dağıttı!

Rober Koptaş • Mehmet Fatih Uslu • Sevan Değirmenciyan

Geçtiğimiz yılın 11-21 Ekim tarihlerinde ikincisi yapılan Diyarbakır Karşılaştırmalı Edebiyat Günleri kapsamında bir dizi etkinlik gerçekleştirildi. Dikkate değer bulduğumuz bu etkinliklerden bir kısmını, uygun zamanlarda yayınlamak üzere kayıt altına aldık. 'Ermenice Edebiyatı Görmek' isimli söyleşi de bunlardan biri. Moderatörlüğünü Agos'tan Rober Koptaş'ın yaptığı ve alana dair önemli birikimleri olan Sevan Değirmenciyan ile Mehmet Fatih Uslu'nun katıldıkları söyleşinin özellikle '1915' bağlamı bölümlerini özetleyerek yayınlıyoruz. 24 Nisan 1915'te startı verilen ve boyutları itibarıyla tarihin en trajik dönemlerinden birine işaret eden büyük kırmın, muazzam birikimiyle sadece Ermenilerin değil bütün memleketin hazinesi durumundaki Ermeni edebiyatı ve edebiyatçılara yansımaları da çarpıcı oluyor elbette. Yayınladığımız özetle göreceğimiz ipuçları bile, 1915'in kültürel anlamda da bu toprakları nasıl çoraklaştırdığını anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Deşifreyon: Toygar Kaya

Rober Koptaş: Ermenice edebiyatın tarihine dair bazı temel dönüm noktalarına dair bilinmediğini var sayarak bir şeyler söyleyeyim ve 1915'e getireyim. Ermenice binlerce yıldır bu topraklarda özellikle Kafkasya ve Anadolu topraklarında konuşulan bir dil. Ama yazılı hale gelmesi 5.

yüzyılda yani 1600 yıl önce, Mesrop Maştots ve Sahak Partev'in Ermenice alfabeyi yaratmalarıyla mümkün oluyor. Yani Ermenicenin kendine ait bir alfabesi var. Bu da Ermeni tarihi ve kimliği açısından bir dönüm noktası oluyor. Çünkü; büyük imparatorlukların, Perslerin, Bizansların çekişme

alanı olan bir coğrafyada daha küçük bir halk grubu olarak varlıklarını sürdürmelerinde dilin, yazının, alfabenin, (bir anlamda kilisenin de) önemli rolü olmuş. Alfabe Ermeniler için çok önemli çünkü milli kimliklerini korumanın önemli bir unsuru olmuş. Dünya üzerinde Ermeniler kadar alfabe-

▲ Bakuba Yetimhanesi'nde Ermeni çocukları (Kaynak AGBU Arşivi)

lerini sahiplenmiş, onunla bir anlamda gurur duyan, günlük hayatlarının içine sokmuş, işte kolye yapan, dövme yapan, anıtaştıran, heykellerini yapan, onun tablolarını yapan halk pek fazla yok sanırım. Bu ilginç bir durum ve dil, edebiyat, yazı ile kimliğin-kültürün ne kadar önemli bir bağı olduğunu söylüyor. Milliyetçilikler çağında, 19. yüzyılda falan yaratılmış bir

durum da değil bu. Geçmişten beri böyle. Dolayısıyla Ermeniler'in büyük ölçüde kimliklerini bu kadar zaman koruyabilmelerinde dilin ve alfabenin, dolayısıyla yazının ve edebiyatın çok önemli bir rolü var.

Bugün ilginç bir tesadüf, bizim Tarkmançast adı ile andığımız bir yortu. Tarkmançast, çevirmenler demek. Şöyle anlattım; alfabe icat edildiğinde 5.

yüzyılın başlarında, Asuriceden ve Yunancadan kutsal metinlerin çevrilmesi başlıyor. Yani bu metinlerin Ermenice kayıtlarına alınması... Esasen dini bir çaba olsa da aynı zamanda edebiyatta da yüksek bir standart getiriyor bu faaliyet. O dönemin emek veren, çoğunlukla da ruhani olan manastırlarda çalışan din adamları 'kutsal çevirmenler' olarak anılıyor. Anılarına da her yıl ekim ayında bir cumartesi günü; yazı-çizi, eğitimle uğraşan, Ermeni dilinin, Ermenicenin yaşaması, gelişmesi için çalışan insanların anıldığı, onların kutlandığı, tebrik edildiği bir gün oluyor. Yayıncı, yazar, çizer vs. olduğumuz için bizim günümüz bugün bir anlamda...

1915 keskin bir kırılma noktası oldu

Ortaçağ boyunca, zaman zaman siyasi gelişmelerin etkisiyle, edebiyatın standardı-

▲ Rober Koptaş

nın yükseldiği, üretimin arttığı ya da azaldığı zamanlar var. Avrupa'daki teknolojik gelişmelerin, matbaanın bulunması, kitapların basılıyor olması, gazetelerin yaygınlaşması, 19. Yüzyılı Ermeniler açısından da edebiyatta uyanış dönemi yapıyor. Batıda olduğu gibi roman, öykü gibi tarzlarda edebiyatın üretildiği bir zaman... Aynı zamanda siyasi olarak da zamanın hızlandığı bir dönem bu.

Burada çok keskin bir kırılma ve dönüm noktası tabii ki 1915'te yaşanan soykırım oluyor. Ondan önce gerek Osmanlı topraklarında gerekse dünyanın farklı yerlerinde ve Rus imparatorluğunda neredeyse gürül gürül diyebileceğimiz bir şekilde Ermeni edebiyatı damarı işlerken tabii soykırım buna çok büyük darbe vuruyor. Zaten 24 Nisan 1915'te gözaltına alınan, tutuklanıp sonra da Çankırı ve Ayaş'a sürülen, pek çoğu da öldürülen aydınların önemli bir kısmı da yazı-çizi işleriyle ilgilenenler. Soykırımın ilk aşaması olarak yazıp çizen aydınların canına kast ediliyor. Sonrasında, paramparça oldu-

ğu, nüfusun önemli bir kısmını kaybettiği, neredeyse yetim bir halka dönüştüğü, açlıkla hastalıklarla boğuştuğu bir zaman dilimi bekliyor artık Ermenileri. Bu aşamadan sonra edebiyatın zayıflaması, ilk kaygının edebiyat olmaması çok doğal ama elbette ki tükenme noktasına da gelmiyor bu. Ermeniler dünyanın dört bir tarafına, özellikle 1915'ten sonra daha fazla, dağıldılar ve onların gittiği her yerde de bir şekilde edebiyat üretimi devam etti. Zayıfladı, zorluklarla karşılaştı ama o inat, hayata tutunma, bir şekilde de kültür yaşatma direnci de hep var oldu.

Bugün bütün bu hikâyenin sonucunda Ermenistan'da bir ulus devleti sınırları içerisinde Doğu Ermenicesinin konuşulduğu, yazıldığı, günlük hayatta kullanıldığı, dolayısıyla edebiyat üretiminin devam ettiği bir ortam var. Bir de Türkiye'yi de dâhil edebileceğimiz diasporik bir durum var. Yani Amerika'da, Fransa'da, Türkiye'de, Arjantin'de, Lübnan'da, Ermenilerin yaşadığı her yerde belli zorluklarla da olsa edebiyatın, dilin direnmeye çalıştığını görüyo-

ruz. İşte UNESCO'nun birkaç yıl önce açıkladığı kaybolmakta olan, tehlike altında ki diller listesinde Ermenice, Batı Ermenicesi de yer alıyor. Zor zamanlar bu anlamda ama bir yandan da dediğim gibi direnç de devam ediyor. Bir anlamda Aras Yayıncılığın faaliyeti de Ermenice edebiyatından Türkçe'ye çevirdiğimiz eserler de Ermeni edebiyatını korumak, varlığını sürdürmek işleviyle ilgilidir. Komşularımıza (Türklerle, Kürtlere) ulaşmak gibi de bir işlevi var. Aynı zamanda biz Ermenice kitaplar basmaya çalışıyoruz, okuru az olmasına rağmen o direnci sürdürmek istiyoruz.

Mehmet Fatih Uslu: 19. yüzyıl özellikle Osmanlı İstanbul'unda edebiyat tarihçileri için çok muazzam bir yüzyıldı. Neyi kast ediyorum? Bir kere müthiş bir edebiyatta modernleşme faaliyeti var bu dönemde ve bu sadece Osmanlı Türkçesinde olan bir şey değil. Bulgarca, Grekçe, Ermenice, Farsça ve Arapça, çok dinamik bir edebiyat yaşamının bizzat İstanbul'da olduğunu görüyoruz. Edebiyatın pek çok ilkin-

▲ Hagop Oshagan

▲ Bedros Turyan

▲ Vartan Paşa

(nasıl ki 20. yüzyılın Paris'i ev sahipliği yaptıysa) 19. yüzyılın İstanbul'u ev sahipliği yaptı. Birkaç örnek vereyim; Bulgarca ilk roman İstanbul'da yazılıyor, 1860 yılında. İlk Türkçe roman, tabii ki Osmanlı harfleriyle, İstanbul'da yazılıyor. Yine ilk Grekçe ve ilk Ermenice roman da İstanbul'da yazılıyor. Ve bunların hepsi 1850'den sonra olan şeyler....

Gerçekten müthiş zengin bir ortam ve bu insanlar aynı kentte aynı mahallelerde, birbirine komşu olarak yaşıyorlar, bir şekilde temas ediyorlar. Aynı matbaalarda basılıyor kitapları vs. Dolayısıyla bugünden kavraması çok zor bir çoğullukla karşı karşıyayız. Temel soru şu; acaba bu çoğulluğu hangi dinamikleriyle, hangi özellikleriyle kavransak milliyetçi tarih yazımının ötesinde, daha geniş, daha kapsayıcı ve en önemlisi de oranın hakikatini keşfetmemizi sağlayacak bir tarih yazımı perspektifine sahip olabiliriz?

Biliyoruz ki, 1915'de artık tam bir felâkete dönüşecek bir çatışmalar silsilesi geliyor ama

acaba bu çatışmalardan önce birbirleriyle diyalog kurma, birbirlerini dönüştürme ve ortak bir vatan hayal etme şansları oldu mu?

Şimdi bu bağlamda Ermeni edebiyatına baktığımızda müthiş bir zenginlik görüyoruz. Çünkü Ermenice edebiyat ya da Ermeni edebiyatı dediğimizde bir tür çift dilli yapı var. Yani Ermeni edebiyatının içinde temel olarak üreten özneler, üreten yazar ve çizer büyük ölçüde çift dilli insanlar. Yani hem Ermenice hem Türkçe konuşuyorlar. Örneğin ilk Türkçe romanı yazacak Vartan Paşa gibi...

İkincisi, Ermenice edebiyat çok büyük ölçüde bir İstanbul edebiyatı. Özellikle 19. Yüzyılda, özellikle Batı Ermenice edebiyatının, yani Osmanlı Ermenilerinin konuştuğu Ermenice edebiyatın merkez mekânı İstanbul. Şiirde, romanda ve hikâyede gerçekten şaşırtıcı zenginlikte bir üretim... Mesela Bedros Turyan, bu bağlamda 1860'larda yazdığı şiirlerde inanılmaz etkileyici İstanbul sahneleri yaratıyor. Ve bir

klasik edebiyat zemini içinde, modernliğin onu nasıl delip geçeceğini Osmanlı coğrafyasındaki en erken örneklerini veriyor... Orhan Veli şiirine benzer bir şey bu esasında ama Orhan Veli'yi birkaç on yıl kadar beklediğimizi düşünün.

Ermenilerin Türk edebiyatına yaptığı kötülük(!)

Yine, biliyoruz ki modern Türkiye tiyatrosunun kurucuları büyük ölçüde Ermeniler. Osmanlı'da özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında diğer milletlere tiyatroyu öğreten, özellikle okullarda ve Avrupa'da geliştirdikleri pratiklerle İstanbul'u bir tiyatro sahnesine çeviren ağırlıkla Ermeniler. Hem Türkçe yazan, gerektiğinde (çoğunlukla) Fransızca metinleri Türkçeye çeviren, o oyunların müziklerini yapanlar...

Özellikle 1880'lere gidildikçe edebiyatın gürül gürül akan ırmağıdır Ermenice. Osmanlı İstanbul'unun şahit olduğu en güzel, en keyifli metinleri üreten edebiyatçılarla karşılaşıyoruz. Özellikle 1880'lerden sonra çok ciddi bir gerçekçilik hamlesi de oluyor ve devamında Krikor Zohrab, Zabel Yesayan, Arpiyar Arpiyaryan, Dikran Gamsaragan gibi, bugün bile keyifle okuyabileceğimiz değerli yazarlar çıkıyor. Bu kadar kuvvetli bir akış varken, 1890'ların ortasında II. Abdülhamit'in iktidara balyozla hakim olduğu bir dönemde, Andadolu'da büyük katliamlar oluyor, vs. 1890'ların ortasında Ermeni edebiyatını bıçak gibi kesen gelişmeler oluyor. Özellikle yazar-çizer

▲ Mehmet Fatih Uslu

takımının büyük bir kısmı İstanbul'dan göç etmek durumunda kalıyor. Eski üretimleri azalıyor. Yine aynı dönemde, Türkçe Edebiyat dâhilinde gerçekten iyi edebiyat diye nitelediğimiz metinler de ortaya çıkmaya başlıyor. Tam bir yakınlaşma dönemi aslında... Zohrab'ın öykülerinde de, Halit Ziya'nın, Yesayan'nın, Mehmet Rauf'un romanlarına da baksanız; insanı kırıyla pasağıyla, içgüdüsel şapşallıklarıyla, kötülüğüyle, şerriyle, onu yüceleştirmeden eksiğiyle ve fazlasıyla anlamak arzusu artık edebiyatın merkezine girmiş durumda... 'Modern' diyebileceğimiz edebiyatçıların edebiyat sahnesinin ana hâkimleri olduğu dönem olmaya başlıyor. Ama işte tam da bu anda politik çatışmaların nasıl yıkıcı olduğunu, edebi olanın, edebi merkezin bu bağlamda politik olanla çatışmaya başladığını ve dışarıya itildiğini görüyoruz. Bunun bir istisnası 1908'den sonraki birkaç sene olacaktır ve 1908-1914 arasında, örneğin Ermeni edebiyatçıları İstanbul'a geri dönecekler, çok ciddi bir "Hürriyet" dönemi olacak ve yeni gazeteler, yeni kitaplar yayınlanmaya vs. başlayacaktır. 1908'ten sonraki bu kısacık dönemde; edebiyatın zenginliğinde ve insana çoğul bakmak perspektifinin edebiyatın merkezine geldiği noktada, insanlar artık birbirlerine kendi etnik ve dini kimlikleriyle, bunun dokunulmazlığını

▲ Zabel Yesayan

aşarak konuşmaya başladıkları bir hikâyeye göreceksiniz...

Ve sonra bir yumruk gelecek, her şeyi dağıtacak. Bu yumruk sadece Ermenice edebiyatına değil. Türkçe edebiyat tarihi bağlamında Ermenice ile beraber düşündüğümde, bu bana daha da anlamlı geliyor. Ne demek istiyorum? Evet, Ermenice edebiyat 1915'te darıma dağın oluyor. Felakete maruz kaldıktan sonra ölmemeye direnmek genel, temel eğilimi olacak. Ve Türkçe edebiyatın da Halit Ziya'nın derinliğini, yoğunluğunu yakalaması için 1950'lere, 1960'lara kadar beklemesi gerekecek. Yani sonrasında Tanpınarların, Sait Faiklerin gelmesi için bir 40-50 sene geçecek. Yakup Kadri ile Halide Ediplerin kötü yazar oldukları söylenemez ama insanı anlamak bağlamında, mesela Halit Ziya'daki yoğunluğa, derinliğe, cesarete sahip oldukları söylenemez...

Dolayısıyla Türkçe edebiyat da milliyetçileşerek daralacak, çok daha basit metinlerin edebiyatı

olacak. Çok meşhur bir söz vardır onu da söyleyeyim, söyleyeni hatırlamadım ama "Yahudi soykırımı, Yahudilerin Almanlara yaptığı en kötü şeydir" der. Tabii ki ne demek istediği malûm. 1915'te olanlar da Ermenilerin bu bağlamda Türklere yaptığı bayağı kötü bir şey olarak görünüyör edebiyat bağlamında...

Sevan Değirmenciyan:

'Batı Ermeni edebiyatı', Mehmet Fatih'in de dediği gibi, İstanbul ile anılıyor. Hagop Oshagan çok önemli bir edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni, "İstanbul birkaç yüzyıl boyunca Ermeni ruhunun kurnasıydı" demişti. Kürt edebiyatıyla belki karşılaştırma oluşturabilecek bir öge olabilir bu söyleyeceğim. Ermeniler çok zikreder; edebiyat, vatan ve ülke kavramlarıyla ne kadar ilintilidir? İlla bir edebiyat için vatan ve millet şart, vatan ve toprak, vatan ve memleket, ülke gerekli midir? Bence değildir, bunlardan bağımsız bir olgudur. Edebiyattan yoksun vatanlar olabildiği gibi vatandan yoksun edebiyatlar da vardır. İstanbul, Ermeni edebiyatının çehresidir...

19. yüzyıldaki devinimi Mehmet Fatih anlattı. Büyük bir uyanış da 1908'de ilan edilen 2. Meşrutiyet'ten sonra başlar. Ermenistan diye bir yer olduğu farkedildi, bu çok önemli. Anadolu'dan, Sivas'tan, Bursa'dan, daha doğudan İstanbul'a gelen yazarlarla birlikte, "aslında Ermenistan diye bir yer var, bizim

▲ Sevan Değirmenciyan

bir vatanımız, toprağımız var ve aslında bizim oradan gelen üretime de ihtiyacımız var" denilerek...

Ve felaket de tam o zaman gelir. 1915, tam da bu vatana doğru yönelmenin olduğu bir dönemde yaşanır...

Felaketi hemen sonrasında bütününü kavramak imkânsız tabii. Çünkü unutulur ve her nesil kendi felaket anlayışını ortaya koyar. Edebiyat tarihçileri burada soykırım nitelemesini kullanmaktan imtina ederler. Hukuki ve siyasi tartışmanın odağına oturmamak için. Daha çok kültürel anlamda tartışabilmek adına *felaket, kadastrof*, Ermenicede ise *ahet* dediğimiz kavramı kullanırlar.

Şair de ölmüştü, okuyucu da!

Mehmet Fatih de konuştu, Ermenilerin ne kadar Osmanlı kimliğine sahip olduklarını belki başka bir bağlamda tartışabiliriz, fakat diasporada 1915'ten sonra oluşan

edebiyatta, kesinlikle bir çift kimliklilik kendini hissettirmeye başlıyordu. Felaketin devamı içinde yaşıyor olma hissi **vardı**. Tamam, Osmanlı topraklarında her ne kadar yerel **bazı** kırımlar da olsa, yazarlar hiçbir zaman felaketin devamında yaşıyoruz hissine sahip değillerdi. Zamanın sonu, tarihin bittiği, sanatın yıkılışı olarak algılanan bir felaketten bahsediyoruz ve daha sonra gelen, aslında hiçbir zaman geri döndürülemez olanı yeniden yaratma çabasıydı. Diasporada yapılmaya çalışılan buydu aslında. Edebiyat, Batı Ermenileri'nin geleneği üzerine kurulabilir miydi yeriden? 1915'e kadar bir zemin oluşturulmuştu, bir taşra vardı, oradan gelecek bir besin bekleniyordu. Fakat diasporada edebiyat yapmak acaba aynı geleneği devam ettirebilme imkânını sunacak mıydı? Çünkü şair de ölmüştü, okuyucu da! Edebiyat hem şaire ihtiyaç duyar hem de okuyucuya. Bu yeni edebiyat ise artık farklı bir okura sahip-

ti. Yazarı da zaten ölmüştü. Kendilerini doğuran gerçeklik artık yoktu. Coğrafya da yoktu ve geçmiş ne olursa olsun edebiyat artık tahrip edilmişti. Ve yeni olan gerçek, diasporada 1915'ten sonra oluşan gerçek, tüm olumsuzluklara, tüm bu felaket, bu ağırlıklara rağmen yeni yeni ve farklıydı. Bazı yazarlar bunu fark ettiler, bazı yazarlar felakete ağladılar, yasını tuttular. Bazı yazarlar ise çok daha yeni bir ortamda olmanın "keyfini" de çıkarmaya çabaladılar diyebiliriz...

Ama şunu belirtmek lazım, diaspora edebiyatı geçmişinin doğal bir sonucu olarak İstanbul üzerine yerleşti her şeye rağmen... Doğum yeri İstanbul olanlar zaten İstanbul odaklı bir edebiyat yapma çabası içindeydiler. Fakat diasporada doğanlar için bu alan fethetmek zorunda oldukları bir yerdi ve hatta yabancıdır onlar için.

Biz de Ermeniler, tarihçiler, edebiyatçılar olarak bu sorunla çok sık karşılaşırız. İstanbul'dan sonra edebiyat yapmak acaba mümkün müydü?

Bunları düşündükten sonra diaspora edebiyatını oluşturan yazar tiplerini konuşmak istiyorum.

Bir, **gerçek sürgünler** -ölenlerden bahsetmeyeceğim- diasporayı oluşturanlar. Gerçek sürgünler 1915'e geldiğinde, zaten yazar olarak kendini ispat etmiş isimler... Hagop Os-hagan, Zabel Yesayan, Vahan Tekeyan gibi... Çoğu İstanbul doğumlu... Felaketten sonra tutuklandıkları zaman sürgüne yollanıp öldürülecekler fakat bir şekilde kaçmayı başardılar

ve 1915'ten sonra İstanbul dışında yaşadılar. Zabel Yesayan Ermenistan'a gitti. Ermenistan'a gitmesi yanılmıyın, vatana gitmiş değil, İstanbul dışında bir yer olduğu için, Ermenistan dahi olsa diaspora olarak nitelendireceğimiz bir alandı orası. Hagop Oshagan gibileri mesela... Bulgaristan'a gittiler Kıbrıs'a gittiler Mısır'a gittiler, Kudüs'e gittiler, Halep, Beyrut... Can dostları 1915'te ölmüş, onların anısını kendi ruhlarına da taşıyarak, diasporada doğan nesillere önderlik etmeye çabaladılar.

Gönüllü sürgünler diye niteleyeceğim ikinci bir sınıf var ve diaspora Ermeni edebiyatını başlatan insanlar olarak bunları görmemiz mümkün...

Ermeni edebiyatı söylediğimiz zaman, ilk akla gelen Ermenistan değil. Bugünkü anlamıyla Ermeni edebiyatı nedir dediginizde ilk akla gelen hiçbir zaman Ermenistan'da üretilen edebiyat olmuyor...

Yurtsuz bir edebiyat mümkün müdür? sorusu başka ülke edebiyatlarında soyut bir teori meselesi belki, fakat Ermeni edebiyatının bir gerçeği ve hâlâ da öyle olduğunu söyleyebiliriz. Ermeni edebiyatının bugünü hakkında konuşurken maalesef gitgide bir ülke edebiyatı kafesine tıklan, *yurtlu* kalıbına sokulan bir üretim ile karşı karşıyayız. Bugün giderek dilin de unutulmasıyla Ermeni edebiyatı dediginizde bir yurt aklımıza geliyor. Bu da tabii bizim geleneğimize ters de bir şey. Çünkü vatansız ve yurtsuz olmak daha büyük bir zenginliğe de götürmüş bizi aslında... 🌙

Û

Îşev
Vemirî stêrka dilê min
Giriyam.
Û reviyam
Ji hêviyê...

Îşev
Derketim
Li ber esmên rûniştım
Daketiye hîv
Ji eksa min û te re
Û îşev
Ji berdêla te ez
Hembêz kirime tariyê

Jixwe tu dizanî...
Carina dibim dilopek di gerdûnê de
Carina dibim gerdûnek dilop dikim

Nikarim bêjim raweste
Tu rawestî jî
Ji zû ve bi rê ketiye
Dilê te...

Û ez
Hin li destpêkê.
Û ji xwe bêhay

Neke
Gazincên xwe
Ji ber ku
Şibîyam te

Ev demek e
Min dest ji çuyîna te berdaye
Li min bibore ku
Carekê din jî
Min ji te hez kiriye

Eyşana Beravî

▲ 'Başka türlü eşkiya' Köseoğlu Mehmet (solda), Komalatoğlu Fahri (sağda)

► Bizum eşkiyalar

İBRAHİM KARACA

“Devlete yakın eşkiyalar” diye adlandırılanlar hem servet hem de itibar bakımından sözünü dinleten kimselerdir. İçinden geçilmekte olan süreç ve “görülen lüzum üzerine” devlet ile eşkiya arasındaki bu kısa paslaşmalar hep devam etmiş, çoğu askerlik yapmasa da yaptı sayılmış, ayak yere sağlam bastığı anda ise ıslahından umut kesilenlere ait defterler dürülmüş!

Balkanlarda milliyetçiliğin hasat günleri yaşanmakta, imparatorluk toprakları küçülmemektedir. Meşrutiyet yeniden ilan edilmiş olsa da (1908), borçlarını ödemekte zorlanan devletin başındaki Abdülhamit, harbi gerekçe göstererek iki sene sonra meclisi kapatmış ve mutlakiyeti geri getirmişti.

Rize'nin o yılları, eşkiyalığın devlet otoritesini gölgede bıraktığı yıllardır ve bu durum neredeyse elli yıldan beri böyledir. Araları düzeldikten sonra adamlarını devlete asker (*hayta birlikleri*) olarak veren-

ler, Osmanlı'nın eli-kolu olur ve “ağa” diye anılırlar. Devlet bölgede onlar eliyle vergi toplamakta, yönetim onlar vasıtasıyla yürümektedir ama bazen çarklar yalpalayıp işler biraz bozulduğunda bu ilişki de bozulmaktadır. Osmanlı belgelerine eşkiya olarak giren bu insanlar, aynı zamanda birer sülalenin de liderleridirler. Mesela Trabzon'da büyük bir isyana adını veren ve 1817 yılında öldürülen Hopa'lı Tuzcuoğlu Memiş Ağa aynı zamanda devletin bir yetkilisi ve eski ünlü bir eşkiya lideridir. Ekşi-oğlu Yakup ve Süleyman Ağa

da öyledir. Eşkiya veya ağalarla bağı olmayan ahalinin "devlete yakın eşkiyalar" diye adlandırılanlar hem servet hem de itibar bakımından sözünü dinleten kimselerdir. İçinden geçilmekte olan süreç ve "görülen lüzum üzerine" devlet ile eşkiya arasındaki bu kısa paslaşmalar hep devam etmiş, çoğu askerlik yapmasa da yaptı sayılmış, ayak yere sağlam bastığı anda ise ıslahından umut kesilenlere ait defterler dürülmüş!

Eşkiya iken yolunu devlet ile buluşturduktan sonra çok zengin olanlar kadar, bir kenara itilenler veya ilişilmeyip unutulmuşlar da vardır. Zor zamanlardır. Osmanlılık yerine Türkçülük fikirleri ağırlık kazanmış... 31 Mart vakası yaşanmış (1909)... Balkan Savaşı'ndan yenik çıkmış (1912-13)... Rumlar tehcir edilmiş (1913)... Almanlara ait Gobben ve Breslau (Yavuz ve Midilli) adlı zırhlılar direklerindeki Türk bayraklarıyla Karadeniz'e girip Sivastopol ile birlikte bazı Rus limanlarını bombalayınca Rusya savaş açmış (1914), arkasından da Sarıkamış günleri gelip çatmış... Ve olan, üç hafta içinde donarak ölen 23 bin yoksul Anadolu gencine olmuştur (1915). Ruhi Su'nun sesinden dinlediğimiz bir türkü, bu acıya işaret eder:

"İbrişimin kozaları/ Battın Avşar kazaları/

Sarıkamış'ta kırıldı/Gonca gülün tazeleri..."

Ülke böyle bir atmosfer içindeyken, Rize'ye bağlı Pazar ilçesinin sahile en yakın Hemşinli köyü Haçapit'ten çok sayıda genç askeredir. Rize'nin Kabahor ve Çayeli'nin Horumluk yerlerinden gelen

eşkiyalar gündüz vakti köylere inip ineklere el koyuyor, dağa çıkarıyor, Pazar (Atina) ilçesinde bile jandarmanın gözü önünde insanlar soyuluyor. Yoksul köylüler bir de canlarından olmak istemiyor, elindeki çaresiz bir şekilde eşkiyaya veriyor. Zaten bu işler o kadar da zor olmuyor, gözü kara silahlı üç beş kişi çete kuruyor, soyup ortadan kayboluyor.

Asker kaçağı ve mecburen eşkiyalar

Haçapit köyü ise, kendi bağrından hiçbir zaman "ağa" olamamış başka türlü eşkiyalar çıkarmış. Köseoğlu Mevlüt, Köseoğlu Mehmet, Şişmanoğlu Durali... Sarıkamış günleri için asker toplanırken Haçapit eşkiya baskısı altındadır. Mevlüt, Mehmet ve Durali, Osmanlı'dan gelen çağrılara kulak tıkayıp kendi aralarında bir kardeşlik andı içip silahlanırlar. Birinin başına

Asker kaçağı Mahmutoğlu Dursun Ali ise verem hastasıdır. Sarıkamış'a götürülür, cephede geri çekilirken bir kurşun yer. Öleceğini anlar ve cebindeki 5 lirayı bir arkadaşına verir, döndüğünde ailesine iletir diye. Fakat o para yollarda harcanmıştır. Asker eve döndükten bir zaman sonra aileye parayı harcadığını, şu anda da durumunun olmadığını, borcunu mısır olarak vereceğini söyler.

bir hal gelirse diğerleri aynı yerden devam edeceklerdir. Yani bir çatışmaya girildiğinde içlerinden biri ölürse diğerleri canını kurtarmak için kaçmayacak, orada sonuna kadar çatışacak, ya ölecek ya öldürecektir. Asker kaçağıdır ve mecburen eşkiyadılar artık. Haçapit'i savunacaklardır. Eşkiya olmayan fakat yapmakta olduğu askerlikten kaçıp gelenler, birkaç kez firar ettikten sonra geri dönenler de vardır. Komalatoğlu İbrahim de bunlardan biridir. Askerden ikinci kez kaçarak gelir, çocuklarını ve sevdiklerini görür, sadece bir gece kaldıktan sonra yakalanır ve geri götürülür. Ne ailesi ve çocuklarını ne de köyünü bir daha göremez, geri dönemez. Komalatoğlu İbrahim, Sarıkamış'ta donarak ölenler arasındadır. Geçtiğimiz yıllarda ölen Fahri dede (annenin dayısı), İbrahim'in oğludur ve ana rahmine o tek gecelik firar sırasında düşmüştür.

Donarak ölenler arasında bu köyden Osman ile Ziya adlı başka delikanlılar da vardır. Kale yaylasına yakın bir yerde hayvanlarını otlatırken bir ihbar sonucu yakalanan asker kaçağı Mahmutoğlu Dursun Ali ise verem hastasıdır. Sarıkamış'a götürülür, cephede geri çekilirken bir kurşun yer. Öleceğini anlar ve cebindeki 5 lirayı bir arkadaşına verir, döndüğünde ailesine iletir diye. Fakat o para yollarda harcanmıştır. Asker eve döndükten bir zaman sonra aileye parayı harcadığını, şu anda da durumunun olmadığını, borcunu mısır olarak vereceğini söyler. Radarın olduğu tepeden aşağı doğru yol yapılırken ihlamur

ağaçlarını kesenler, hızar dişlerinin ağaç gövdelerindeki yoğun mermi çekirdeklerine takılıp kırıldığını görürler. Laz Nine'nin (Laz Ebe) o zamanlardaki anlatımına göre, Birben mahallesinden Sarıkamış için yola çıkan gençlerin giderken yaktığı mermilerdir onlar. Hençaroğlu Ömer, Pirpiroğlu Musa, onun amcaoğlu İbrahim ve adı hatırlanmayan dört genç daha vardır aralarında... O dönemde bir fukara hastalığı olan verem ve tifüs kol gezmektedir. Rıza, daha cepheye varmadan yolda hastalanmış, İbrahim ise dönüş yolunda soğuk ve hastalıktan ölmüştür ama Hençaroğlu Ömer köye dönebilmiştir.

Savaşta birkaç sene sonra bir taş ev yapmak üzere Birben mahallesine getirilen Laz usta, Sarıkamış günlerinden tanıdığı Pirpiroğlu İbrahim'i sorar. Dönüş yolunda öleceğini anlayan İbrahim, gömleğini kendisine, altın yüzüğünü ise ailesine iletmiş diye bu Laz arkadaşına vermiştir. Taş ev bittiğinde borcunu soran ev sahibine Laz usta bu yüzükten bahseder ve "borcunuz yok" der. Çünkü dönüş yollarında perişan olmuş, cebindeki emanet yüzüğü boz durup harcamış ve ölmeden evine dönebilmiştir.

Bizim çiçeği burnunda eşkiyaların lideri Mevlüt'tür. Süt-kardeşi Durali ise çok gerekli zamanlarda olaya karışmakta, Miloz köyünden arkadaşları Mensur da kendilerine yardımcı olmaktadır. Asker kaçağı oldukları için zaten aranmaktadırlar ama eşkiyalara karşı yaptıkları birkaç hamle nedeniyle çevrenin de

dikkatini çekmeye başlamışlardır. Hem devletten hem de diğer eşkiyalardan korunmak zorundadırlar artık. Bir Cuma günü cami önünde toplanan köylülere durumlarını anlatırlar, kendi aralarında aldıkları kararı açıklayıp havayı koklarlar: "Biz eşkiya olmaya karar verdik!"

Olo Mevlut, içinde tek mermi vardır!

Aslında onlar eşkıyalığa gir-mediler, eşkıyalık onları içine çekti, başka çare bulamadılar. Ahaliyi soyan eşkiyaların peşine düşeceklerini söyleyip, köylüden destek istediler ve kabul gördüler. Köylü bu delikanlıları eşkiyadan sakınacak, hükümetten saklayacak, ele vermeyecektir. Cami avlusundaki toplantı bitmiş, içeri

Aşağıya çevrilen bir tüfek namlusunu fark eden Mevlüt, tüfeği tutanı görür görmez tetiğe basar. Jandarma çavuşu çenesinin altından vurulmuştur, şimdi vurulduğu yerin on beş metre ilerisindeki bir mezarda yatmaktadır. Onun on metre ötesinde ise, yakalamak için peşine düştüğü Şişmanoğlu Durali'nin oğulları, torunları ve gelini (Nahiye Halam) yatmaktadır. Erzurumlu Çavuş meçhul olmasa da, köylü tarafından ismi bilinmediği için mezar taşında "Meçul Asker" yazmaktadır.

girilmiştir. Henüz namazın ortasında etraf sarılır ve cami jandarmalar tarafından basılır. Jandarma bizimkileri tanımadığı için köylüye kaçakların camide olup olmadıklarını sormaktadır...

Bu arada bir yolunu bulan Mevlüt, kapıdan mı bacadan mı neredense, kendisini dışarı atar. Musaoğlu Mustafa'nın (annemin öz dedesi) elindeki mavzeri kaptığı gibi kendini cami önünden aşağı (tumbun dibine) atar. Mustafa ise arkadan ona seslenmektedir: "Olo Mevlut, içinde tek mermi vardır!"

Jandarmalar içeriyi bırakıp Mevlüt'ün atladığı yerin üzerine gelirler. Orası dik bir toprak duvar gibidir. Sağ eliyle kızılâğaç fidanına tutunup sırtını duvara yapıştıran Mevlüt, sol elinde tuttuğu mavzeriyle, yukarıdan başını uzatacak birini kollamaktadır.

Bu arada koşarak cami önüne gelen Pirimoğlu Rıza'yı kaçaklardan biri sanan jandarma ateş açar. Gğsünden vurulup ölmüştür Rıza. 22 yaşındaki bu delikanlı, Rusya gurbetliğinden yeni dönmüştür.

Aşağıya çevrilen bir tüfek namlusunu fark eden Mevlüt, tüfeği tutanı görür görmez tetiğe basar. Jandarma çavuşu çenesinin altından vurulmuştur, şimdi vurulduğu yerin on beş metre ilerisindeki bir mezarda yatmaktadır. Onun on metre ötesinde ise, yakalamak için peşine düştüğü Şişmanoğlu Durali'nin oğulları, torunları ve gelini (Nahiye Halam) yatmaktadır. Erzurumlu Çavuş meçhul olmasa da, köylü tarafından ismi bilinmediği için mezar

taşında "Meçul Asker" yazmaktadır.

Rıza'nın vurulmasından sonra Mehmet, jandarma komutanına şöyle bir haber yollar: "Adının Sultan olduğunu öğrendim. Sen bizim Rıza'yı vurdun, ben de seni vuracağım." Takip etmeye başladığı Sultan Komutan'ı bir gün Hunarsu sahilinde yalnız olarak kısıtırır, yolladığı haberi tekrar eder ve "ben ayaklarına ateş ettim ama o çömeldi," cevabını alır. Sultan'a karşı sarf ettiği son cümle şudur: "İyi o zaman, ben de seni ayaklarından vuracağım!"... Ve dediğini yapar, ayaklarından vurur, öldürmez.

Camideki olaydan sonra, Hıbiyar değirmeninden biraz ötede deki Khozgali (Belalı) tarafında buluşurlar ve Hemşin yönüne yürürler. O yolu izlemelerinin nedeni, Apso, Talvat ve Hunar tarafını mesken tutmuş bazı eşkıya arkadaşlarının olmasıdır. Yani o güzergâh güvenlidir. "Lanet Gürgeni" denilen yere vardıklarında, gecenin zifiri karanlığındadırlar. Avuçlarının içi gibi bildikleri Üskürt Dağı'na çıkıp kendilerini sağlama alıp beklerler. Hemşin'deki Çoço Dağı'ndan inerken, katırcıları soyup yaylacı köylülerin bakır kazanları ve ayaklarındaki sağlam çarıkları bile alan iki eşkıya ile karşılaşılır, kadınların ayağındaki çarıklar alınıp yalınayak bırakılırken buna tanık olurlar. İnsanlar uzaklaşınca bizimkiler yola inip çatışmaya girerler. Oldukça kısa süren bu çatışmada adının Ahmet olduğu sonradan öğrenilen namılı eşkıya ölür, diğeri kaçar. Soyulan köylüler uzaklaşmış ancak beklemektedirler. Onları

çağırıp eşyalarını geri almalarını söylerler.

Kıtlık seneleridir ve köylüler ırmak içlerinden topladıkları ısırgan otu çorbasına eklemek doğramaktadırlar. Pazar sahiline ise bazen zenginlere ait mısır ve buğday tekneleri, bazen de hamsi takaları yavaşmakta, önlerinde uzun kuyruklar oluşmaktadır. Fakat Haçapit köyü sahilinden on kilometre yukarıdadır ve yollar hem dik hem patikadır. Yani köylü haber alıp Kalecik'e inene kadar

her şey tükenmektedir. Oysa şimdi köyün "eşkıyaları" vardır ve devreye girmeleri lazımdır, girerler. Köylünün her yerden önce haber alıp sahile inmesini sağladıktan sonra kıyıya gelirler ve bir taka dolusu hamsi ile buğdayı köylülerine dağıtırlar.

'Kötü' eşkıyalar Haçapit'e giremez!

Haçi Boğazı'nı geçip arkaya doğru gitmekte olan Mehmet, ağlayan bir kadına rastlar ve ona neden ağladığını sorar.

Atina (Pazar) pazarına götürmek üzere yola çıkardığı ineğini bir eşkiya elinden almıştır. Koca gurbettedir, çocuklar evde açtır ve satılacak ineğin parasıyla erzak alınacaktır. Bu hikâyeyi ben daha ortaokula giderken Mehmet Dede'den dinlemiştim. Kadından ineğin tarifini alır ve ağlamamasını söyler, onu alıp geri getireceğini ve bir yere ayrılmadan şu anda ağladığı taşın üstünde beklemesini tembihler ve gider. İlerideki yokuşun dibinde bir çınlak sesi duyar, izlemeye başlar. İnek tarife benzemekte ve eşkiya yıkılan bir ağacın gövdesine oturmuş tütün içmektedir. Uygun bir mesafede, "Kadının ineğini geri ver!" diye bağıır. Aldığı cevap, bir el silah sesidir. Aynı şeyi tekrar bağıır ama bu kez gelen cevap muazzam bir mavzer sesidir. "Sen bilirsin" diye mırıldanıp okkalı bir küfür bastıktan sonra çatışmaya girer. Sürekli yer değiştiren eşkiya karşısında iki avuç mermi harcamıştır. Hava kararıp akşam olmaktadır. Adamın son yerini tespit etmek amacıyla "İneği bırak!" diye seslenir... Ve karşıdaki nam-ludan çıkan kıvılcımın çaktığı yere son kez ateş eder. Ses kesilir. Arkadan dolanıp yanına iner, eşkiya sırt üstü yatmış, su istemektedir. Su içerse öleceğini söyler ama yine de verir ve ineği alıp uzaklaşır. Bu olaydan sonra, her köye istediği zaman rahatlıkla girebilen "kötü" eşkiyalar Haçapit'e giremez artık. Jandarmalar ise köye sürekli gidip gelmektedirler. Haçapitli eşkiyalar da toplanacaklar, sonra birkaç eve uğrayıp aldıkları kararları köylüye

aktaracaklardır. Fakat yöneti-me yaranmak isteyen "ötücü kuşlar" haber uçurup Köseoğlu Mahallesi'ndeki buluşmayı muhbirlemişlerdir. Eve yaklaşan jandarmalara ateş açarlar, ev sarılır. Biraz aşağıdaki evin sahibi olan Bahadır amcaları, sözü dinlenen birisidir. Gidip konuşması ve kendisinden özellikle Mevlüt ile Mehmet'i teslim olmaya iknâ etmesi istenir. Bahadır'ın jandarmaya söylediği şudur:

"Ben Kolsuz Bahadır. Bakın, şu kolumu cephede bıraktım. Eşkiya diye yakalamaya geldiğiniz bu delikanlılar eşkiya değil, köyü savunmaktadırlar. Onlara izin veren de benim. Gidip bir konuşayım ama teslim olmaya iknâ edebileceğimi sanmıyorum."

Bahadır amca bir kolunun dirsekten aşağısını büyük ihtimalle 93 Harbi'nde kaybetmiştir. Eve girer ve eşkiyalara şunu söyler: "İster vuruşup çıkın, ister teslim olun, ister çatışıp ölün. Ben sizi kendi elimle jandarmalara teslim etmem."

'Başka türlü' eşkiyalara selam olsun!

Eşkiyalarda teslim olmak düşüncesi zaten yoktur, bu yola girerken ettikleri yemine sadık kalacaklarını söylerler... Ve çatışma başlar.

Artık yavaş yavaş akşam olmaktadır. Mevlüt, arkadaşlarına "Siz içeriden ateşe devam edin, ben dışarı çıkıp arkalarına dolanacağım," der ve ahıra inen kapıyı kaldırır. Alt kısmı kara taştan yapılan Hemşin evlerinin üst tarafları ahşaptır

ve genellikle ahşap kısmın tabanında ahıra inmek için kullanılan yatay bir kapı vardır. Ev kurşun yağmuru altındadır, bu arada olay yerini tam karşıdan gören Hubiyarlı'da toplanan köylüler tıpkı ay tutulmasında yaptıkları gibi ellerindeki tenekelere vurup tabanca tüfek atmaya başlarlar. Mevlüt ise çoktan arkaya dolanmış, ateşe başlamıştır. İyice kızışan çatışmada bir asker ölmüş, geride kalanlar ise köylünün ayaklanıp gelmekte olduğunu sanarak kaçmaya başlamışlardır.

Haçapitli eşkiyalardan ikisini sağlıklarında görüp tanıdım. Mevlüt Dede'yi, kapısının önünde oturup çocuklara gülümseyen kısa beyaz sakallı sessiz bir dede olarak hatırlıyorum. Öldüğünde sanırım ortaokul sıralarındaydım. Mehmet Dede'yi ise, uzun eğri burnu ve elindeki değneğiyle hatırlıyorum. Ağabeyi olan Rauf Dede'nin Khordoloş tara-fındaki ahşap evinde, üstünden aşağı kara zincir (gelamur) sarkan kara ateş kenarında bize hikâyesini anlatırken heyecanla ayağa kalkmasını ve elindeki değneği bir tüfek gibi uzatıp nişan almasını unutamam. Halamın kayınpederi olan Durali Dede'yi ise hiç görmedim, eşkiyalık seneleri bittikten sonra Trabzon tarafında kereste ticaretiyle uğraşmış ve sanırım veremden ölüp oraya gömülmüş. Bu dünyanın hiçbir zaman "ağa" olamamış ve olmayı da aklından geçirmedigi için "başka türlü" sayılmış bütün eşkiyalarının ruhu şad olsun. 🌙

KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA SINIFSAK DÖNÜŞÜM ve SİYASET

1

Yüksel Genç (SAMER Koordinatörü)

Cuma Çiçek (Siyaset Bilimci)

Yusuf Karataş (Evrensel Gazetesi Yazarı)

Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Merkezinin (SAMER) 2-6 Kasım 2018 tarihleri arasında 16 Kürt ilinde yaptığı araştırmada "Sizce Türkiye'nin en büyük sorunu nedir?" sorusuna, katılımcıların yüzde 46.3'ü "ekonomi ve işsizlik", yüzde 16.4'ü "Kürt sorunu", yüzde 10.4'ü "demokrasi", yüzde 10.3'ü "çatışma ve şiddet ortamı" yanıtını verdi. Kürt illerinde yapılan bir saha araştırmasında ilk kez ekonomi ve işsizliğin Kürt sorununun önüne geçtiğini gösteren bu verilerin siyaseten okunması da bir zorunluluk durumunda.

Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz girdabının burada önemli bir etkisi olduğu açık. Ama sadece bu mu?

Kürt coğrafyasındaki sınıfsal değişim ve dönüşüm, toplumsal dayanışma ağlarının çök(ertil)mesi, sınıfsal değişimin Kürt siyasetine ne ölçüde yansıdığı, çokça anılan orta sınıfın siyasette yükselen yeri, vb bir çok sorunun yanıt aradığı tartışma alanına bir kez daha açıyoruz dosya sayfalarımızı.

Özellikle Kürt sorununu ve Kürt siyasetini yakından izleyenler için, yararlanılabilecek çok önemli tespit ve vurguların önemine binaen tartışmayı iki sayıya yaymayı uygun buluyoruz.

Gelecek sayıda ikinci bölümde buluşmak üzere...

Fotoğraflar: Sertaç Kayar
Deşifasyon: Reşo Ronahî

Yusuf Karataş: Önce çerçeveye dair konuşalım isterseniz. İki katmanlı bir tartışma olsun diyorum. Bir yönü Cuma Hoca'nın çalışmalarında da ortaya çıkan, son dönem Kürt siyaset zemininde sınıfsal boyutun daha görünür olması... Kentleşme, legalleşme ve bununla birlikte sınıfsal karakterin daha belirgin hale gelmesi. Bir diğer yönü de bu meselenin kriz tartışmalarıyla beraber yeni dönem siyasete nasıl yansıtacağı...

Son dönem Kürt siyasetinde birbirinden bağımsız görünse de aslında aynı eksende buluşan iki tartışma konusu. Birincisi Kürt siyasetinde, HDP üzerinden de açığa çıkan legalleşmenin ve sınıfsal karakterin daha görünür olması ya da talepler bakımından buna cevap olup olmadığı üzerine yürütülen tartışma. Yine, Yüksel Genç'in koordinatörlüğünü yaptığı Siyasal ve Sosyal Araştırma Merkezi'nin (SAMER) saha araştırmasında ekonomik beklenti veya sorunların insanların yaşadıklarında daha öne çıktığı sonucu çıktı. Bu sonuçları daha bir anlamlandırarak bir tartışmaya ihtiyaç var. Bir anlamda, Kürt sorunun bu yüzünü de daha görünür kılma ihtiyacı...

Kürt sorunu, malum uzun yıllar ekonomik geri kalmışlık sorunu olarak tarif edildi. Buna karşın, geri kalmışlık olgusu duruyor önümüzde.

Hatırlayalım; GAP eylem planında mesela, iktidar projenin başından bu yana 'bölgenin çehresini değiştireceğiz' dedi. Hatta Erdoğan 2008'de açıkladığı GAP Eylem Planı'yla 3 milyon kişiye iş sağlanacağını, 1 milyon hektar toprağın sulanacağını söyledi. Buna rağmen GAP, büyük oranda batıda kullanılan enerji bakımından büyük oranda tamamlanmışken bölgeyi asıl ilgilendiren sulama konusunda durum iç açıcı değil. Dolayısıyla iktidarın kalkınma söylemi de karşılıksız kalıyor.

Yüksel Hocam sizden başlayalım. Bahsettiğim SAMER araştırması oldukça ilgi çekti. Kürt kentlerinde insanların ekonomik krizi birincil gündem olarak telaffuz ettiği bu tabloyu siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Yüksel Genç: İnsanlar ekonomik kriz ve işsizlik problemini ilk defa dillendirmiyorlar aslında. Bizim şimdiye kadar yaptığımız bütün çalışmalarda bölge halkı Kürt sorununu Türkiye'nin birincil sorunu olarak görse bile hemen arkasından ekonomik sorun ve işsizlik problemi dile geliyordu. Her araştırmamızda bölge halkının Türkiye'nin sorunlarını nasıl okuduğunu görmek isteriz. Bu yüzden mutlaka birkaç soru koyarız. Son bir yıl içerisinde makasın ciddi anlamda daraldığını, hatta geçen yılın Nisan ayın-

da yaptığımız araştırmada, çok küçük miktarda bir fark olduğunu fark ettik. Kürt sorunu birinci sırada iken ekonomik problem ve işsizlik sorunu arasındaki fark yüzde 2 bile değildi.

Yoksulluk daha bireysel yaşanıyor

"24 Haziran sonrası Türkiye'yi bekleyen sorun ne?" diye lokal bir araştırma yaptık. Biliyorsunuz 24 Haziran seçimi Türkiye'deki rejim değişikliğinin resmi ilanıyla ilgili tariflenen bir seçim idi. Hemen seçimin birkaç gün sonrasında yaptığımız saha araştırmasında, ki dar saha araştırmasıydı ama bölgenin nüfusunun yoğunluklu olduğu kentler seçilmişti, çıkan sonuca göre, insanlar Türkiye'yi bekleyen en önemli problemin ekonomik kriz ve işsizlik olduğunu o zaman da söylemişlerdi. En son yaptığımız çalışmada ise o makas giderek ekonomik kriz ve işsizlik lehine açıldı. Bugün en son yaptığımız çalışmada katılımcılarımızın yarıya yakını Türkiye'nin en temel, en önemli problemini ekonomik kriz ve işsizlik olarak ifade ediyorlar. Hemen akabinde Kürt sorununu, hemen sonrasında demokrasinin olmayışını, onun ardından da çatışma söylemlerini ifade ediyorlar.

Biz bu soruları genelde şıklı değil, ucu açık sorarız. İnsanların ilk aklına geldiği gibi söylemesini tercih ederiz. Bu şekilde çıkan ilk dört hane; işsizlik, ekonomik kriz, arada büyük bir makas, akabinde Kürt sorunu ve benzer oranda demokrasi ve çatışmalar diye geliyor. Toparlarsam, ekonomik kriz ve işsizlik problemi her zaman ölçtüğümüz bir şey idi ama şimdi temel sorun olarak tariflenmeye başlandı. Bunun nedeni, Türkiye'nin makro düzeyde ekonomik politikaların sonucu açığa çıkmış olan krizle çok bağlantılı. Aslında bölge oldu olası yoksullukla anılan bir bölge. TÜİK verilerine göre en yoksul, işsizliğin en yoğun olduğu alanların başında geliyor. Fakat bölgenin şöyle bir özelliği vardı; ne kadar yoksulluk sınırı içerisinde tariflenen bir yer olsa da kendi doğal dayanışma ekonomileri içerisinde bir şekilde o yoksulluğu tolere edebilecek bir kapasitesi vardı. Toplumsal yaşayış biçiminden kaynaklı, toprağa bağlı üretim biçiminden kaynaklı bir tolere etme biçimi... Fakat son yıllarda hem kentleşmenin yoğunlaşması, hem kıra dayalı ekonomik profillerin neredeyse çökmüş olmasıyla beraber, yine kentleşmeye bağlı olarak sosyal ilişkilerdeki dayanışma ağının çözülmüş olmasından kaynaklı olarak insanlar yoksulluğu daha içten ve bireysel olarak

▲ Cuma Çiçek

yaşamaya başladılar. Tüm bunların hepsinin etkisinin olduğunu düşünmek gerekir.

Bana çok çarpıcı gelmiştir: Kent kuşatmaları zamanında yaptığımız anketlerde "Sur'da neden yaşamak istiyorsunuz?" diye sormuştuk. Söylenenlerden şunlar çıkıyordu: Çok büyük bir kısmı zaten 500-600 TL gelire sahipti. Bu, açlık sınırının dibiydi. Küçük gelir sahibi ya da gelirsiz olan bu insanlar komşularıyla kurdukları o doğal dayanışma ekonomisi nedeniyle hem kendilerini güvende hissediyordu duygusal olarak, hem de maddi açıdan ne olursa olsun destekleneceğine inanıyordu. Sur bölgesine taşınmış olanların önemli bir kısmının göç etmiş oldukları köylerle bağlantısı sürdüğü için de bir şekilde besleniyorlardı. Fakat Sur'dan ayrıldıkları andan itibaren, taşınacakları apartmanlarda bir anda komşuları ve akrabalarıyla kurdukları ekonomik anlamdaki güven ilişkisinin biteceğine inanıyorlardı. İnsanlar şunu söylüyorlardı; "Biz buranın dışında yaşayamayız." Sadece ideolojik bir fonda değil, tamamen maddi reel ihtiyaçları bakımından söylüyorlar.

Sonrasında yaptığımız bir araştırmada rastladık ki Sur'dan göçenlerin çok büyük bir kısmı

geldikleri apartman dairelerinde oldukça mutsuz. Daha depresyon yoğunluklu olduklarını, çok yalnızlaştıklarını, çok anlamsız hissetmeye başladıklarını gözlemlemiştik. Bunlar basit bir şey değildi. Dayanışma ekonomisinden yoksunluk, toplumsal çözülmeye de işaret ediyor. İşte tüm bunlarla beraber düşündüğümüzde, Türkiye'deki ekonomik krizi tolere edecek ilişkiler iğdiş edildiği, dağıtıldığı ve artık toparlanamaz hale geldiği için bölge bunu daha yoğun yaşamaya başladı. Ve bu, ister istemez bundan sonraki süreçte Kürt sorunuyla paralel olarak yoksulluk ve sınıfsal pozisyona dair taleplerin de birlikte seslendirilmesini artıracak bir sürecin başlangıcı olacak.

Yusuf Karataş: Cuma Hocam, size sorayım. Daha çok çatışmalı süreçler üzerine çalışmalar yapıyorsunuz ve esas olarak da Kürt sorunu eksenli çalışmalar bunlar. Yüksel Genç'in söylediğinin devamı olarak... Bu dayanışma ekonomisinin, kır ekonomisinin çözülmesi çatışma süreciyle de bağlantılı bir süreç. Doksanlardaki çatışmalar kentlere zorunlu göçe neden oldu. Sonra, Sur gibi mekânların çözülmesi ya da buna neden olan çatışmalar, kent savaşları... Bu süreç şimdi yeni bir durum

çıkardı ortaya. 1999'dan sonra Kürt siyasetinin yaşadığı dönüşümü siz de kentleşme, legalleşme ve sınıflaşma gibi dinamiklerle tarif ediyorsunuz. Yüksel Hoca'nın bıraktığı yerden devam ederek, bunu biraz açabilir misiniz?

Cuma Çiçek: 1999 sonrasında Kürt hareketinin genelinde, sadece HDP ya da PKK bakımından değil, genel olarak Kürt sokağında, Kürt muhalefetine bir dönüşüm oldu. Bunun bir yönü kentleşmeydi. Türkiye'nin genel ekonomik dinamiklerinden dolayı bir kentleşme vardı. Ama bölgede birebir zorunlu göç süreci vardı. Kabaca, kır merkezli olan ya da nüfusun ana dinamiğinin kıra dayandığı bir hareketten kent merkezli bir harekete dönüştü.

İkinci olarak, yine 1999'daki belediye deneyimi ve ardından Öcalan'ın yakalanması sonrasında hareketin siyasal dönüşümü, AB süreci gibi dinamiklerle, özetle bir legalleşme dönemi başladı diyebiliriz. Özellikle belediyeler çok merkezi bir rol oynadılar ve kabaca belediye, STK ve siyasi parti olarak tarifleyebileceğimiz üç ayaklı bir legalleşme dönemi yaşandı. Üçüncüsü, bu kentleşme ve legalleşmeye paralel olarak biraz da kurumsallaşma göstergeleri belirdi. Kurumdan kastım tek başına formel bir yapı değil ama belirli alanlarda ortak kurallar bütünü ortaya çıkmaya başladı.

Şimdi bu üç etken, Kürt hareketinde sınıfsal bir dönüşüm de yarattı. 1999'a kadar Kürt hareketi esas olarak bir alt sınıf hareketi, Kürt yoksullarının hareketi, yani aslında kır yoksullarının hareketi idi. 1999 sonrası hem legalleşme hem de kentleşme ve kurumsallaşma orta ve üst sınıflara siyaset yapma olanağı sağladı. Aslında bunların Kürt hareketine dahil olduğu bir süreci görüyoruz. Yani 1999 öncesi bir alt sınıf hareketi olan Kürt hareketi, 99 sonrası alt ve orta sınıfların koalisyonuna dönüştü. Legal sahada bu iki güç arasındaki denge orta sınıfların lehine bozuldu. Diyarbakır özelinde belki bunun daha görünür olduğunu söyleyebilirim. Biz dahil siyaset yapan erkanın mekanlarına baktığımız zaman bu sınıfsal ayrışmanın mekâna kadar yansıdığını görürsünüz. Yani kentin sınıfsal bir haritasını çıkardığınızda ana hatlarıyla ayrılmış bölgeler olduğunu görebilirsiniz. Hemen formüle de edebiliriz; Sur ve Bağlar eksenli birinci bölgemiz var. Yenişehir-Ofis diye ikinci bölge-

miz var. Metropol ve 75 dediğimiz yeni açılan bir bölgemiz var. Onun içinde katlanmış bölgeler var. Baktığınızda şu an "legal siyaset" alanında yani siyasi parti, belediye, sendika ve odalarda siyaset yapanların ana grubunun orta sınıftan yaşadığı mekânlarda yaşadığını görürsünüz. Dolayısıyla sınıfsal kompozisyon değişiyor.

Legalite ve illegalite belli bir sınıfsal ayrıma denk düştü

Burada bir parantez açayım. Aslında bir genişleme söz konusu. Kürt hareketi 1999 sonrası büyüdü, daha geniş kesimleri içine alan bir yapıya dönüştü. Ama bu, kendisinin iç iktidar yapılarında ciddi bir kriz yarattı sınıfsal bağlamda. Benim görebildiğim, orta sınıfların hakim olduğu bir legal siyaset var. Kürt hareketinde HDP, PKK ve KCK üzerinden yapılan bütün tartışmaların çok "tartışılmayan", "formüle edilmeyen" bir sınıfsal yüzünün olduğu kanaatindeyim. Kabaca söylersen; aslında bugün Kürt yoksulları büyük oranda illegal hareket üzerinden mobilize oluyorlar ya da Kürt yoksullarının mobilizasyon kaynaklarına baktığımız zaman, onları siyasete dahil eden, sokağa çağırma temel güç ve motivasyon kaynakları neler diye baktığımızda illegal hareket üzerinden mobilize, motive olan, siyasete dahil olan bir durum var. Ama orta sınıfın daha çok legal kurumlar üzerinden kendini siyaseten ifade ettiğini görüyoruz.

Arka planda bu legalite ve illegalite ayrımının belli bir sınıfsal ayrıma denk düştüğünü düşünüyorum. Aslında Kürt hareketinin bu 1999 sonrası dönüşümünü çok da iyi yönetemediğini, Kürt yoksullarının gücünü yapısal olarak koruyabilecek yeterince alanlar oluşturmadığını düşünüyorum. Legal siyaset bunu çok sağlamadı. Şuan içten içe bütün bu tartışmalarda tamamen sınıfsal bir gidişat var ve bunun Kürt hareketinin iç yapısıyla çok ilgili bir boyutu olduğunu düşünüyorum. Düz bir örnek vereyim: Diyarbakır'daki ortalama bir Kürt yurtseverini ele alalım. Bütün meseleye baktığımızda şunu düşünebiliyor; "Hepimiz yurtseveriz ama kimimiz villalarda oturuyor, kimimiz de Sur'da ve Bağlar'da oturuyor." Yani insanlar bu ayrımı görüyorlar, bu sınıfsal ayrım çok görünür oldu. Artık mekâna kadar yansımış bir ayrım olduğu için tüm bu meseleleri okurken bir şeye bakmamız

gerektiğini düşünüyorum. Bu Kürt yurtseverleri dediğimiz HDP'nin, Kürt hareketinin tabanı sınıfsal açıdan artık o kadar homojen bir taban değil, çok heterojen bir taban. Kişisel kanaatim bu görünürlük kriz zamanlarında dışa vurmaya daha elverişlidir. Yaşanan krizde de daha görünür olması doğaldır. Ama arka planda en az 20 yıllık bir sınıfsal dönüşüm olduğunu hatırlamak gerekir.

Yusuf Karataş: *Kürt siyaseti için uzunca süredir şöyle bir tartışma var, DTK ekseninden. İktidar cephesi tarafından, ulusal sorunun inkârının bir biçimi olarak ekonomik geri kalmışlık vurgusu var. Kürt sorununu inkâr eden ve sanki yoksulluğu insanları dağa çıkartan ana unsurmuş gibi ortaya koyan çok geleneksel bir yaklaşım... Yıllardır devam ediyor. Ama öbür taraftan da Kürt hareketinin egemen hattı bakımından da sınıfsal talepleri geri iten bir yaklaşım söz konusu. DTK'nın çalıştaylarına da yansdı bu. Somut bir örnek vereyim; özerklik tartışmalarının ekonomik boyutuyla, Kürt hareketinin ekonomik paradigmasıyla ilgili. Sürekli tekelci olmayan, aşırı kara dayanmayan bir ekonomik modelden bahsediliyor. Şimdiki DTSO başkanı Mehmet Kaya'nın bir çalıştaydaki konuşmasını çok iyi hatırlıyorum. Şöyle diyordu; "Ben kapitalistim. Siz kooperatif üzerinden bir ekonomi düşünüyorsunuz. Ben bir tekstil fabrikası açıyorum, siz bir tekstil atölyesi açılıyorsunuz kooperatif olarak ama ben kapitalist olduğum için işçinin emek gücünü daha ucuza mal eden ve bunu satabilen pozisyonda olacağım. Şimdi siz burada benim pazara egemen olmamı engelleyecek misiniz? Eğer cevabınız 'Hayır' ise zaten benim tekleşmemin önüne geçemezsiniz. Zaten bu koşullarda kooperatifinizin de ayakta kalmasının imkânı kalmıyor. Yani benim onun rekabet gücünü ortadan kaldıracılabilecek bir sistemim var. Ben kapitalistim. Benim amacım kâr etmek, toplumsal yarar eksenli bir üretim değil." Örneği şu nedenden dolayı verdim; sınıfsal boyutu olabildiğince törpülenmiş bir ekonomik model olduğunu düşünüyorum. Dayanışmacı, kooperatife dayalı bir ekonomik modelden bahsediliyor ama daha çok mevcut sistemin, kapitalist sistemin emeceği, kendine benzeteceği bir durum söz konusu gibi. Bu model hakkında siz ne düşünüyorsunuz Yüksel Hocam? Bu tartışmanın bir yanı sıra bugüne kadar ihmal edilmesi, Cuma Çiçek'in söylediği gibi, siyaset-*

tin son döneminde sınıfsal olarak yoksulların ihmal edildiği, onlara alan açılmadığı gibi bir duruma neden oluyor mu? Siz o ekonomik modellerle bu sınıf tartışması arasında nasıl bir okuma yapıyorsunuz?

Yüksel Genç: Kürt siyasi hareketi legal ve illegal tüm cepheleriyle ulusal sorun üzerinden söylem kuran, dolayısıyla ulusal kesimin tüm sınıfsal yapılarına hitap etmek zorunda kalan siyasetler içeriyor. İçerdiği bu kapsam nedeniyle birilerini başka sınıftan olması, ötekini bir başka sınıftan olması üzerinden dışlayıcı, reddedici bir unsur olarak ele alamıyor. Ulusal bir bağlamdan yola çıkarak ortaya çıkacak sistem dönüşüm formlarının bizzat kendisi bazı çelişkiler içerir kuşkusuz. Bunlar o kadar olağan şeyler ki... Üstelik ulusal bir siyasetle, ulusal bir motivasyonla yola çıkıp buradan daha eşitlikçi modellere doğru evrilebilecek bir sürecin kendisini öngörmek zaten çok ideal değil. İçinde realiteler ve ütopyalarla birlikte düşünülmesi gereken bir idealin kendisi üzerinden yol alırken bahsettiğiniz çelişki ve sıkıntılara rastlamak mümkün. Hiçbirini garipsemiyorum.

Ulusal bir siyasetle eşitlikçi model mümkün değil

Eğer siz Kürt ulusal hareketinin üzerinden bir siyaset kurarak işe başladığınız, buradan sistem alternatifi bir politika ve bunun ekonomik alt yapısını kurmayı arzu ediyorsanız, bunun kendisi uzun süre bütün sınıflar arasında dayanışma ilişkilerini kurabilecek ama bütün sınıfları reddetmeden yürüyecek hassas bir dengeye ihtiyaç duyar. Bu hassas dengenin kendisini kısaca *katılımcı, demokratik, karma ekonomik modeli* diye tariflemek pekâlâ mümkün. Söyleme baktığımızda oldukça liberal bir pozisyon anlamı çıkarılabilir. Liberalizmin kendisini üreten bir pozisyonun da çıkması mümkün. Söylemi farklı kurmaya başladığınızda, işte ortaklaşmacı ve herkesin eşit olduğu tek bir ekonomiden bahsetmeye başladığınızda hitap ettiğiniz tüm sınıfsal kesimlerin arasında eleme yapmak zorunda kalırsınız. Zor denklemler yani. DTK'nın şu aşamada hem ulusal söylem üzerinden açığa çıkmış politikanın etkisiyle tüm sınıfları kapsayarak kendisine bulabildiği formül, bu karma demokratik katılımcı ekonomi

dediğimiz formül. Sınıflar arasındaki dayanışma ilişkisi, giderek sınıflar arasındaki dengesizliği aşağıya çekecek olanakları zamanla doğru ekonomik politikalarla ön görmek mümkündür. "Doğru politika, reel politika nedir?" dediğinizde, ben ekonomist değilim, size formül sunamam ama yapılmak istenen şey, kendisiyle hareket eden bütün sınıfsal yapıların zamanla kendi iç dengesini kurarak, belki bunu ulusallık üzerine kurarak yol almak. Kooperatifçilik bu anlamda dünyada denenmiş alternatiflerden biri olarak araştırılıyor ama halen şu tartışılıyor tabii; kooperatifçilik gibi daha küçük ölçekli ekonomik girdi ya da ekonomik model ne kadar dönüştürücü? Ya da kooperatifleşme türü bir ekonomik alt yapı kurma süreci, büyük tekellerin ve uluslararası finansın etkin olduğu bir hayatta ne kadar karşılık bulur, bu mücadelede ne kadar degeleyici ve güçlü bir araç haline gelebilir?

Yusuf Karataş: *Verdiğim somut örnek tam da böyle bir şey. Bu modelde sistemin hızla kendisine benzeteceği bir döngünün olması. Mehmet Kaya örneğini o yüzden verdim. Egelemenin daha hızlı kuşatma yeteneğine sahip olduğu bir model var karşımızda...*

Yüksel Genç: Gerçek bu. Kürt siyasal hareketinin tercihleri olarak söylemiyorum. Realite bunu gerektiriyor. Hitap ettiği alan itibariyle realite bu olunca bir yandan küçük ölçekli işletme modellerinde, fonksiyonel işletme modellerinde küresel tekellerle baş etme gücü, kaynak paylaşımında eşitsizliği giderme gücü aslında bakarsanız neredeyse imkânsıza yakındır. Öte yandan, küresel bir güç haline gelip kaynakları daha eşit şekilde paylaşabilecek bir alt yapıyı kurmanın formülü nedir dünyada? Buna dair tartışmalar da yeterince yoğun değil. DTK ya da Kürt siyasal hareketi bakımından, katılımcı ekonomi komisyonları, meclisleri kurularak katılımcı demokratik formların kurulmaya çalışıldığını, alternatif bulmakla ilgili bir arayışın olduğunu düşünüyorum. Bu arayış ne kadar ilerledi? Henüz çok değil. Çok hızlı ilerler mi? Emin değilim. Dünya konjonktürü itibariyle...

Kürt siyasi hareketinin en temel hedefi ne? Demokratik ulus formu içerisinde de tariflediği üzere, sınıfsal, kültürel, inançsal, etnik, cinsel tüm farklılıkların, farklı kimlik biçimlerinin kendi gelişim seyirlerini birbirine saygı duyarak sürdürdürebilmesi, doğal asimilasyon diyebileceğimiz süreçler dışında müdahil olmama... Böylesi idealize bir pozisyon... Ama bana bir formül sorar-

 Yusuf Karataş

sanız, sunamam. Bence henüz alternatif sosyal bilim de bu konuda bir formül sunmuş değil. Tipik, 20. yüzyıl devrim algısında işler daha kolaydı. Bir yeri alırdınız, iktidara sahip olurdu- nuz ve iktidarı pay ederdimiz. Şimdi hikâye öyle dönmüyor. Format da bu olmayınca büyük bir arayış, zaman ihtiyacı ve ulaşılmak istenilen ana noktayı kaybetmeme ihtiyacı doğuyor, bu sürecin öncüleri bakımından.

Orta sınıfın yönettiği süreçten kent yoksullarına "ekmek çıkmaz"!

Cuma Çiçek: *Demokratik özerklik* meselesinin tam da bu sınıfsal dönüşümü yönetmeye yönelik bir çaba olduğunu düşünüyorum. Demokratik özerkliği şahsen ben iki türlü okudum: Biri, merkezi hükümete sunulmuş bir güç paylaşımı projesi yani hangi yetki yerelde kalacak, hangi yetki merkezde kalacak, yerel nereden oluşacak, tek bir bölge mi, alt bölgeler mi? Esasın- da bir güç paylaşımı meselesi. Bir diğer yönü de Kürt meselesinin çözümü için bir yandan devletle müzakere ederken, bir yandan da aşağıdan karşı hegemonya yani karşı toplumsal rıza üretme çabasıydı. Aslında bunu aşağıdan alternatif bir sistem yaratma olarak da formüle edebiliriz. Zaten bunun kendisi bence Kürt hareketinin iç yapısındaki dönüşümü yönetme

hatta kent yoksullarını öncelikle derdiydi. Ben bu hikâyenin başarısız olmasını şöyle yorum- luyorum: Özgürlükçü, demokratik özerklik, ko- münal ekonomi söylemi, aşağıdaki kent yok- sullarını öncelleyen bir söylem ama bu söylemin taşıyıcı aktörleri orta sınıf olduğu için, orta sınıfın yönettiği bir süreçten kent yoksullarına "ekmek çıkmadı." Bunu şuradan da okumak lazım; o çabanın kendisi tam da bu sınıfsal yapıyı dönüştürme derdiydi.

Ben işin daha farklı bir boyutu var. Şimdi Kürt meselesine ilişkin yapılan bütün tartışmalarda, özellikle Türkiye soluyla tartışmalarda karşımıza çokça çıkan bir tablo var. Kabaca formüle edersek; bu mesele sınıfsal bir mesele midir yoksa ulusal-kimliksel-etnik bir mesele mi- dir? Ben burada bir varsayımın olduğunu, sınıf ve ulusun iki ayrı kategori olarak ele alındığını, bunların böyle var olabileceğinin varsayıldığını düşünüyorum. Bu varsayım, temelden yanlış bir varsayım. Tek bir argüman söyleyeyim; Türkiye'nin sosyo-ekonomik haritalarına bakın. Ben size sayabilirim; 1967 kalkınma planından önceki yereller haritası, 1996 illerin ve bölgele- rin gelişmişlik haritası ve bu haritanın 2003'ü ve 2004'ü, en son 2012'de Kalkınma Bakanlığı'nın yapmış olduğu yeni harita... Yine 2012'de 6 bölgeli yeni teşvik yasası haritası var. Bu böl-

gelerin tamamına bakın; en geri kalmış bölge, yani sosyo-ekonomik coğrafya birebir HDP'nin ya birinci ya da ikinci parti olduğu alanlar. Daha net söyleyeyim; Türkiye'nin sosyo-ekonomi haritalarıyla kültürel ya da etnik haritaları çakışır. Öte yandan benim bildiğim, ikinci kalkınma planından bu yana devlet bu işin bir feodalite, geri kalmışlık sorunu olduğunu söyler, bölge kalkındırılırsa mesele biter diyor. Sen bunu 50 yıldır söylüyorsun ama 50 yıl boyunca bu fark azalmamış! Diyarbakır'dan örnek vereyim; Diyarbakır 2003 yılında 63. Sıradaydı, 2012 yılındaki Kalkınma Bakanlığı raporunda ise 67. Sırada! Dört sıra gerilemiş. Devlet aslında sorunu ekonomik olarak çözmek istiyor da beceremiyor mu? Yoksa bu, Kürt meselesini farklı idare etmenin bir biçimi mi? Bir kültür idaresi, bir ekonomi idaresi, bir güvenlik idaresi var. Şimdi işin bir boyutu bu. Kürt meselesi üzerinden sınıf ve etnisite ya da sınıf ve ulus kimliğinin birbirini kuran kimlikler olduğunu göz ardı etmemek lazım. Yani siz ulusal farklılığı içermeyen bir sınıfsal ilişkiyi Türkiye'de göremezsiniz. Türkiye'de Ermeni kıyımını da din üzerinden konuştuk mesela ama mesele bir yönüyle hatta ana yönüyle de mülkiyetin el değiştirmesi meselesidir. Ekonomi sahasının yıkılıp yeniden inşa edilmesi meselesi...

Dolayısıyla sınıfsal meseleyi tartışırken bunun ulusal farklılıklar üzerinden inşa edildiğini ya da ulusal gruplar arasındaki güç dengesi üzerine inşa edildiğini hatırlamak gerekir. Güney Kürdistan örneğini vereyim. Diyarbakır'dan çıkan sermaye Hewlêr'e gitmek istediğinde Ankara'dan geçmek zorunda olduğunu biliyor. Diyarbakır Hewlêr arası 250 km, aynı dili konuşuyoruz ama bizim Ankara'da bir pasaport noktamız var. Bu devlet yalnızca Kürt yoksullarına yüklenirken Kürt zenginlerine alan açmış değil. Bunu da görmek gerekir. Yine örneğin *"Türkiye'deki en zengin yüz firma arasında kaç tane Kürt firma var?"*, *"Türkiye'deki banka mevduatlarının yüzde kaç Kürtlere ait?"*, *"Türkiye'deki üniversite rektörlerinin yüzde kaç Kürt'tür?"* diye sorduğunuzda tablonun aslında tek başına bir dil ve kültür meselesi olmadığını anlarsınız. Şuraya bağlayacağım; Kürt hareketinin bir yapısal açmazı var. Yüksel Hanım da bahsetti; Kürt hareketi bir devlete sahip olsa, o sahayı bir egemen olarak yönetebilse muhtemelen onu kovmaya

başlar. Ama şimdi Kürt meselesi Türkiye'de büyük oranda ulusal bir sorun dahilinde çözüme kavuşturulması için çerçelenmiş durumda. Bunun hikâyesi uzun. Ama esas olarak mesele şurada; siz ekonomik sahada norm belirleyen bir aktör olmadığınız sürece aşağıda en fazla palyatif çözümler üretirsiniz.

Ben Kürt hareketinin demokratik özerklik tezi üzerinden Kürt yoksullarını önceleyen söylemlerinin kıymetli olduğunu düşünüyorum. Ama bu söylem kendi iç iktidar yapısı içinde yoksulları güçlendirmeye dair araç ve mekanizmaların yaratılmasına dönüşemedi. Birinci boyutu bu.

Kürt yoksulunun gündelik yaşantısı desteklenemedi

İkincisi, ekonomik yapı içerisinde bir topyekun sistem üretilmese bile, kent yoksullarını biraz daha gözeten, daha dengeli bir yapı oluşabilirdi. Bu da yaratılamadı. Diyarbakır'ın yapılaşma sürecine bakın; Kayapınar dediğimiz bölgede aslında Peyas Mahallesi vardı ve 1994'te nüfusu 2800 idi. Peyas kentin epeyce dışındaydı. Ama şu an Peyas yeni yapılaşmanın ilk noktası ve burada 600 bine yakın insan yaşıyor. Koca bir kent inşa edildi. Kürt sokağının dönüşümünde Kürt yoksulunun gündelik yaşantısının desteklendiği süreçler yaratılamadı. Biraz söylemde kaldı bu.

Göz ardı etmememiz gereken bir mesele var burada. Biz Kürt meselesini Kürtçe, anadil bağlamında daha çok konuştuk. Ama örneğin ekonomik kaynakların yönetimi o bağlama çok giremedi. Bu konuda birkaç çıkış oldu. Ben Gülten Hanımın (Kışanak) çıkışını hatırlıyorum. Bölgeden çıkan kaynakların yönetimine dair bir laf etti ve kıyamet koptu Türkiye'de. Kürt meselesini biraz kimlik, dilden çıkarıp "kaynakların yönetimi", başka bir toplumsallığın tahayyülüne imkân tanıyacak olanakların yönetimi ekseninde de okumalıyız. Bunun içine kaynak yönetimi girer, yetki sahası girer, yasama yetkisi girer. Bunlar üzerinden bir tartışma olursa belki iş biraz değişir. Kürt yoksuluna biraz kimlikten öte hitap ettiğinde Kürt hareketi bu krizi aşabilir. İnsanların kimlikten öte dertleri var. Ama mesele kimlik, dil hakları bağlamında kaldığı sürece bu iş, daha kavramlı ifade etmem gerekirse, ekonomik egemenliğin paylaşımı, ekonomik gücün

paylaşımına doğru kaymazsa ya da bir yasama, norm koyma meselesine ermezse eksik kalır.

Diyarbakır Belediyesi'nin yetkisi ne olmalı?

Bahsettiniz; bir iş adamı bir şirket kuracak, öteki yanında kooperatif kurulacak! Şu yapısal koşullar içerisinde bir kooperatifin rekabet etme şansı zaten yok. O halde, sizin yerelde bunu düzenleyecek norm koyma yetkinizin olması lazım ki o kent yoksuluna biraz daha alan açabilesiniz. O zaman bizim oturup "Diyarbakır Belediyesi'nin yetkisi ne olmalı?" sorusuna cevap aramamız lazım ya da Kürt meselesini bunu da içerecek şekilde konuşmamız lazım. Bence bu konuda girişimler de var. Ama işin esası bu meseleyi sınıf bir yerde, ulus öte yerde diye kodlamamak.

Yüksel Genç: Aslında başından beri Kürt ulusal hareketinde en çok tartışılan mevzulardan biri ulusallık ve sınıfsallığın ayrıştırılmış olmasıydı. Oysa bizim gençlik yıllarımızdan bu yana sokağa çıktığınızda görebileceğiniz en önemli şey, hele ki o yıllarda, yoksulluğun Kürtleşmiş olması. Yoksulluk ve Kürtlük o kadar içkin ki tıpkı yoksulluk ve kadınlığın o kadar içkin olması ve cinsiyet mücadelesine de içkin bir yan taşımak zorunda olması gibi bir şey bu. Dolayısıyla Kürt ulusal hareketinin ya da siyasal hareketinin politikalarını sınıfsal bağlamdan ayrı düşünmek, sorunun çözümünden de, onu anlama biçiminden de uzaklaştırabilir. Ama bence mesele şu; sınıfsal söylemlerin alışıldık biçimde yoğun söylenmiyor olması, daha çok kimlik probleminin dilleniş olması sanki diğerini kapatıyormuş gibi görünebilir. Ama hareketin gelişim seyrine baktığımızda sunmuş olduğu formun kendisi bile aslında sınıfsal eşitliği hedefleyen bir form. Demokratik ulus tartışmasına, yerel özerklik içeriğine baktığınızda bile aslında tipik anlamda millî kimlik unsurunun öznelerini değil de tam da kaynak paylaşımının eşitlenmesine doğru yönelen daha bölgesel öneriler görüyoruz. Kürt sorunu ile sınıfsal sorun ayrılmış gibi yaklaşanlar da var kuşkusuz. Sadece millî kimliğin gerekleri üzerinde yaklaşanlar var, sadece sınıfsal formla bakan ideolojiler de var. Ama Kürt siyasal hareketinin 30-40 yılı aşan mücadelesinin içerisinde, Kürtlük ve yoksulluk, Kürtlük ya da işçi ve emekçi sınıflara ait olan formun kendi-

si çok özdeştir, çok iç içedir. Biri çözüldüğünde diğerinin de önemli oranda çözüleceği ya da birlikte çözümün kurulacağına dair bir formülasyon içerisinde yol alınıyor esasında.

'99 öncesi sosyal kurtuluş, ulusal kurtuluşla birlikte ele alınıyordu

Cuma Çiçek: Ben bir ekleme yapayım. Örneğin zorunlu göçü çok işlemedik. Aslında zorunlu göç Türkiye'de neoliberal dönüşümü mümkün kılan bir süreç oldu. Güvencesiz çalışan insanlar bu sürecin bir girdisi oldular İstanbul'da, İzmir'de, Bursa'da. Çok benzer bir süreç mesela şu an Suriyeliler üzerinden konuşuluyor. İşte, "*Bunlar geldiler, kaynaklarımızı aldılar*" vb... Ama bu ekonominin ihtiyaç duyduğu ucuz, güvencesiz iş gücü olarak da işlev gördü. İnsanlar günde 14-15 saat çalışıp 20 lira alıyorlar. İşin bu boyutunu da görmek lazım.

Ben bir kriz olduğu kanaatindeyim. 1999 öncesine baktığımızda sınıf ve ulus meselesi konusunda Kürt hareketi daha tutarlı bir çerçeveye sahipti. Meseleyi dil meselesine indirgemiyordu. Sosyal kurtuluş, sosyal özgürleşme meselesi, ulusal özgürleşme ile beraber ele alınıyordu. 1999 sonrası için söylemde de bir krizin olduğunu düşünüyorum. Örneğin 1999-2005 demokratik cumhuriyet tezinde aslında çok da bir sınıfsal hikâye okuyamazsınız. AB çerçevesinde bir genel demokratikleşme ve dil ve kültür haklarının tanınmasıydı. Bağımsızlık, otonomi, federasyon vb. hiçbir çerçeve istenmiyordu. Hatta bunlar gerici modellerdi. Bu dönemin bir parantez olduğunu düşünüyorum. 2005'ten sonra bu biraz özerkliğe kaydı ve mesele kimlikten statü meselesine dönüşmeye başladı. Statü esasında bahsettiğim norm koyma, yasa yapma, yasama yetkisini de içeren bir söylemdi. Ama şimdi örneğin kavramsal çerçeveye baktığım zaman bence demokratik cumhuriyet ve demokratik özerklik iki ayrı çerçeve sunan projeler. Kürt hareketi bunların birbirinin devamı, birbirini besleyen iki proje olarak da lanse edebilir. Ama bu, bence bir krizin göstergesi. Söylemsel durumdan ziyade şu an sahada olup bitenler kriz yaratmış durumda. Çünkü sahada ciddi bir sınıfsal dönüşüm yaşandı. İyi kötü 17 yıllık bir yerel iktidar deneyimi yaşandı ve bu yerel iktidar deneyimi aslında bir tür kaynak yöne-

timiydi. Sınırları vardı elbette; idari vesayet, mali vesayet. Kaynaklar sınırlıydı. Ama son kertede belediyeler işveren, ihale dağıtan örgütlerdi. Devlet dediğimiz de aslında kaynak dağıtan, hangi kaynağı kime dağıtacağınıza karar veren bir aygıttır. Diyarbakır'ın 20 yıllık yapılaşmasının hikâyesi bu bakımdan iyi değil. Bu kaynakların kent yoksullarının merkeze alınarak dağıtıldığını çok da söyleyemeyiz. Özerklik ve komünal ekonomi söylemleri üzerinden bir diskur, bir çaba var ama sahada kent yoksullarını merkeze alıp güçlendiren bir kurumsal dönüşümün yaşanmadığını düşünüyorum. Bu bir suçlama değil. Öyle değerlendirilmesini istemem. Bir yandan hareketin dönüşümü söz konusu, devam eden bir çatışmalı ortam söz konusu. Bütün bu büyük hikâye içerisinde diğerinin çok arkalarda kaldığını ve göz ardı edildiğini düşünüyorum.

'Radikal demokrasi' bu dönüşümü sağlayamaz

Yusuf Karataş: *Şu konuda hemfikiriz; hareket kitle tabanı bakımından büyük oranda yoksul köylülüğe, şu zorunlu göç sürecinden sonra ise kısmi olarak işçileşen, daha çok da kent yoksuluna dönüşen bir tabana dayanıyor. İkincisi, Cuma Hoca'nın söylediği gibi sınıf ve ulus meselesini karşı karşıya koyan bir yerden de tartışmıyorum ben. Bence hareket burjuva karakterli, Barzani örneğinde olduğu gibi, o karakterde bir hareket de olabilir. Bu bir ulusun ulusal hak eşitliği bakımından eşitsizliğin en azından bir boyutunu çözmek üzere rol üstlenen bir hareket olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Bu kısmını asla reddetmiyorum. Tartışmak istediğim nokta şu; Kürdistan coğrafyasında bu ulusun içinde emekçilerin, sınıf hareketinin pozisyonu, yani emekçilerin bu hareket içindeki pozisyonunun ne olduğu? Gündeme getirilen modellerin ya da önerilerin, bahsedilen eşitlik paradigmasının mümkün olup olmadığı? Esastan bir itirazım var, onu söyleyeyim. Radikal demokrasinin bu söz konusu dönüşümü sağlayamayacağını düşünüyorum.*

Cuma Hoca sahadan örnekler veriyor. Ben de öyle bir örnek vereyim. 2013'te DTK bünyesinde mevsimlik tarım işçileri kurultayı düzenledik. Çeşitli kentlerden mevsimlik tarım işçilerini getirdik ve sorunlarının çözümünü, sendikalaşma, dernekleşme meselelerini tartıştık. Çünkü bu coğrafya mevsimlik tarım işçilerinin en yoğun olduğu bölge. Hatta Urfa ve Diyarbakır mevsimlik tarım işçilerinin merkezi durumunda. Gittikleri yerlerde ayrımcı politikalara maruz kalmaları, güvencesiz, hiçbir yasal statüye

sahip olmayan bir pozisyonda olmaları, ulaşım sürecinde maruz kaldıkları uygulama ve baskılar vb. bir sürü farklı boyutu var. İşçiler bir araya getirildi, dernekleşme çabalarına girildi. Hatta orada şöyle kararlar alındı; Kürt coğrafyasındaki ağaların topraklarının bir bölümünün işçilere, yoksul köylülere dağıtılması ve onların üretim yapabileceği alana dönüşmesi talebi dile getirildi. Bu dönüşüm sağlanamadı. Yaklaşık 1 milyon mevsimlik tarım işçisinden bahsediliyor ve bunların örgütlenmesi noktasındaki çaba bir kurultayın ötesine geçemedi. Hepimizin sonuçlar çıkarması gereken bir durum bu. Yine, toprak sahiplerinin topraklarının bir kısmının topraksız köylüler tarafından kullanılması talebi DTK'nin Van'daki ekonomi çalıştayında revize edildi. Sadece kamu arazilerinin yoksul köylüler tarafından kullanılabilmesi talebine dönüştürüldü. Bu, sınıflar arası denge politikası sonucu gündeme geldi. Buradaki pratik imkânsızlık şu; istediğimiz kadar ulusal bir siyasetten bahsedelim ama bu siyasetin sınıf karakteri şöyle ya da böyle alınan kararlar üzerinde belirleyici oluyor.

Cuma Çiçek: İşte çatışma tablosu bu kadar yalın değil bence.

Yusuf Karataş: Bu kadar yalın olmayabilir ama sizin 1999'dan sonraki yerel yönetimler deneyimine dair verdiğiniz örnek bile yeni bir orta sınıfın ortaya çıkmasına zemin hazırladığı yönünde. Buradan nemalanan bir tabaka da var.

Dün sen yerel iktidarken sana yanaşıyordun, bugün sen değilken senden uzaklaşıyor.

Yüksel Genç: Sermayenin ruhu böyle.

Yusuf Karataş: Evet, öyle. Ama pratikte şöyle bir gerçeklik var; teorik anlamdaki dengeleme siyaseti, pratikte hep en alttakini dışlayan bir kendiliğindenlik içeriyor.

Cuma Çiçek: Bir örnek vereyim. Bu bölgeden çıkan kaynakların buradaki bir yönetim tarafından yönetilmesi bağlamında bu iki sınıfın çıkarları uyuşabilir. Yani bu iki sınıf her zaman çatışır diye okumamak gerekir. Mesela iş camiasındaki bir kişinin bir üst limiti var zaten. Bu limit dahilinde bir sınıfsal imtiyazı var. Bu çok belli. Ama üstte bir limit olduğunu da görmek lazım. O limitin aşılması bağlamında bir ittifak da olabilir. Mesela buradaki kaynağın, pastanın büyümesi bağlamında kent yoksuluyla işverenin çıkarı uyuşabilir. Ulus ve sınıf ilişkisini bağlamında buradaki sermaye sahibi de Kürtlüğünden kaynaklı olarak birçok şey kaybettiğini biliyor.

Yusuf Karataş: Elbette, çünkü bu kaynakları kendisi kullanmak ister.

Cuma Çiçek: Şunu söylemiyorum; gözü kara, Kürtlük adına her şeyden vazgeçmiş değil ama Kürtlüğünün ona da sınır yarattığını, onu da sınırlandırdığını biliyor. Türkiye'deki ilk 1000 en

büyük işletme içerisinde Diyarbakırlı, Vanlı, Batmanlı kaç tane işletme var? Önceki listede yoktu. Belki şu an bir veya ikidir. Bunun, buradaki iş camiasının iş kapasitesinden kaynaklanmadığını biliyoruz. Ya da çokça ifade edilen “Çatışmalar var, sermaye gelmiyor” meselesinden de değil. Çünkü ben en azından 1967 haritasını da, 1996 haritasını da biliyorum. İki haritayı yan yana koyun. PKK meselesi, çatışma meselesi sonuçta 1984’te başladı. Açın, bakın; 5 yıllık ulusal kalkınma planlarının tamamında bölgesel eşitsizlik meselesi tartışılır. Hatta öteye gideyim; 1932 birinci 5 yıllık sanayi planında da tartışılır “doğunun yoksulluğu ve geri kalmışlığı”.

İsmail Beşikçi’nin meşhur kitabı vardı, 1970’lerde yazdığı; Doğu Anadolu’nun Düzeni, Sosyo-ekonomik ve Etnik Temeller diye. Bana sorarsanız, sınıf ve ulus meselesini hakkını vererek tartışan belki tek metindir. Kürt sermayesi ve Kürt yoksulları sınıfsal bağlamda, yerel ölçekte bir çatışma içindeler. Bu çok bariz. Ama aynı zamanda ikisinin de eylediği alanı sınırlandıran, kaynakları azaltan bir ulusal mesele olduğunu da not etmek gerekiyor. Bu bağlamda bu iki sınıfın ilişkisi hem çatışmalı, hem uzlaşmalı dinamik bir süreç. İsim üzerinden gidiyoruz ama örneğin Mehmet Kaya... Onu DTK toplantısına getiren şey ne? Bunu sormak lazım. Bir yandan aynı toplantıya gelebileceği uzlaşma imkânları var ama bir yandan da sınıfsal bir kavgası var.

Sınıfsal kavgaların görünür olmasına ihtiyaç var

Aslında burada mesele şu; “Kürt alanı” kurmaya dair bir konsensüs var. İş camiası da şunun farkında; eğer bu mesele şiddet dışı bir duruma evrilebilirse bankadaki parası mesela 2’den 5’e çıkacak ya da örneğin burada arazisi için sigortaya vermek zorunda olduğu ücret 5’ten 2’ye inecek. Bir yönüyle bunun farkında. Ama bir yandan da burada kendi villasında oturabileceği, kendi torunlarının torunlarına sermaye bırakabileceği bir kültür tahayyül ediyor. Ama bunun karşısında daha eşitlikçi, daha feminen, daha seküler bir başka tahayyül de var. Aslında üst ölçekli bir Kürt alanına dair bir uzlaşının olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu alanın niteliğine dair, sınıfsal niteliği, toplumsal cinsiyete dair niteliği, seküler niteliği vb.’lerine dair bir kavganın oldu-

ğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden mevcut çatışma dinamikleri daha karmaşık bir dinamik. Ben bu kavgaların görünür olmasına ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Kürt hareketi örneğin toplumsal cinsiyet meselesinde bunu çok başardı. Öngördüğü Kürtlük kadının evden çıkamadığı bir Kürtlük değil. Böyle bir Kürt tahayyülü yok. O yüzden mesele tek başına bir Kürtlük inşası değil, nasıl bir Kürtlük inşası. Bunu iyi kötü başardı. Bence din bağlamında da ciddi mesafeler alındı. Bu konuda belli bir toplumsal norm da oluştu.

Sınıfsal boyut daha zor bir mesele. Bu konuda hatırlamak lazım ki bırakın Türkiye’yi, küresel ölçekte neoliberal bir ekonomi-politik içinde konumlanmış durumdayız. Yani yapısal limitlerin zaten var. Ayrıca onun içinde ulusal limitleriniz var. Kürtlerin nüfus olarak, politik güç olarak bence Türkiye ölçeğini yapılandırma gücü yok. Etki edebilir Kürt hareketi, dengeleri değiştirebilir, bir takım referanslar sunabilir. Ama batıyı dizayn edecek bir güce sahip değil. Bence bu konuda asıl kafa açacak nokta şu; “Bu yapısal limitler içinde sınıfsal dengeli yoksullar lehine nasıl değiştirebiliriz?” “Bu konuda somut pratikler neler olabilir?” diye düşünmek gerek. Ama kent yoksullarına dışardan bir aktörün bir şey sunmasıyla olabilecek iş değil bu. O vurguyu o yüzden yaptım. Orta sınıfın yönettiği bir kentten kent yoksuluna ekmek çıkmaz. Bu yapıyı yoksulların yönetmesi lazım. Yoksulların “Derdimiz ne, ihtiyaçlarımız ne, neyi istemeliyiz?” sorusuna cevap verebileceği yapı ve mekanizmaları inşa etmesi lazım. Yapılamayan kısım bu. Söylem çabasına rağmen, bu yapılamadığı için pratik, çok liberal bir pratik oldu. Bunu bütün alanlara dair politikada görebilirsiniz. Yani örneğin Diyarbakır’ın ulaşım politikasında Aydın’a öğreteceği bir şey var mı? Bir sosyal politikası var mı? Benim görebildiğim toplumsal cinsiyette var. Buradan İzmir’in öğreneceği çok şey var. Ama sınıf politikasında bizim Aydın’a anlatabileceğimiz bir hikâyemiz var mı? Ben olduğunu düşünmüyorum.

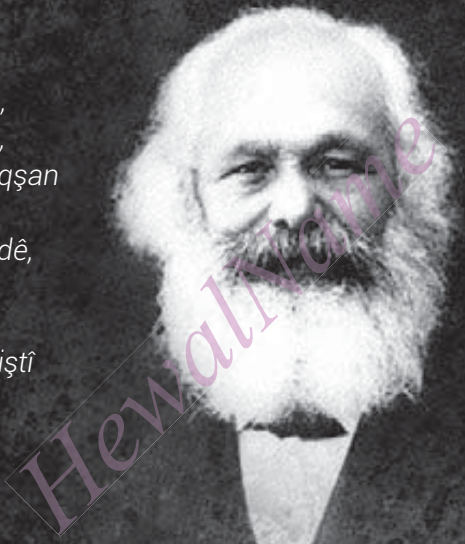
Dediğim gibi yapısal limitleri unutmamak lazım. Neoliberal düzeyde etnisite ve kimlik daha fazla müdahale edebileceğiniz olgular. Ama sınıf meselesi çok daha yapısal sınırların olduğu, çok daha makro aktörlerin olduğu, oyun alanının dar olduğu bir alan. O yüzden Kürt hareketinin söylemi bile aslında bence çok ciddi bir meydan okuma. **(Devam edecek)**

Pirtûkek û Têgînek:

► Manîfestoya Partiya Komunîst

BULENT GEDÎK

"Ji bo ku
Tev bi hev re stranan bistrîn,
Toran bi hev re bikişînin ji avê,
Hesinan tev bi hev re wekî neqşan
binexşînin,
Tev bi hev re karibin bîajon erdê,
Hejîrên hingivîn tev bi hev re
bixwin,
Ji xeynî hinarkên yarê di her tiştî
de,
Li her derê karibin bibêjin
Tev bi hev re"

“Manîfesto her tim di destê çîna karkeran de bû ala têkoşînê û bû rênîşa(kilawûz) çalakiyê bo wan. Çi çaxa ku serî hildan peyvên manîfestoyê yên dawîn li ser zar û zimanê proleteran bû dirûşm: Karkerên hemû welatan bibin yek!

Manîfestoya Partiya Komunîst di sala 1848an de ji aliyê Marks û Engels ve weke danezana Yekîtiya Komunîstan li pênuşê hate xistin.

Marks û Engels tê de 'dîtin, raman, armanc û dilxweziyên komunîstan', helwesta wan a li dijî çînen din, nêrînen wan ên li ser bizavên siyasî yên heyamê bi aşkerayî danîn holê. Marks û Engels ên danêrên sosyalîzma zanistî di nav serê xwe de utopyayê nû nesêwirandibûn. Wan pêşketina dîrokî ya

mirovahiyê dahûrandin û berê pêşketina dîrokî selmandin. Encama dahûrana xwe, programa komunîstan bi manîfestoyê bi pêş xistin. Li gorî vê yekê, pergala kapîtalîst di dîroka mirovahiyê de qonaxeke demkî ye. Kapîtalîzm bi pêkanîna çîna karkeran kolyarên gorra xwe jî derxistine holê. Dahatû aîdî çîna karkeran e.

Manîfesto ji wê demê û pê ve her tim di destê çîna karkeran de bû ala têkoşînê û bû rênîşa(kilawûz) çalakiyê bo wan. Çi çaxa ku serî hildan peyvên

manîfestoyê yên dawîn li ser zar û zimanê proleteran bû dirûşm:

"*Ji xeynî zincîrên wan tiştêkî proleteran nîn e ku winda bikin. Wan cîhanek heye ku bi dest bixin.*"

"*Karkerên hemû welatan bibin yek!*"¹

Komunîzm

Komunîzm navê pergaleke civakî ye ku ti çîn, kedxwarî û sînor tê de tune ne. Wateya wê ya peyvî ji 'parêziya hevpariyê' tê. Weke ku ji vê peyvê jî diyar e di civaka komunîst de milkiyeta amrazên hilberînê hevpar e. Hilberîn û lihevdabeşîn li ser bingeha rêgeza "Ji her kesî li gorî behreya wê/wî, ji her kesî

re li gorî hewcetiya wê/wî" pêk tî.

Lê bele ji ber ku pergala komunîst ji pergalên din ên civakî yên beriya xwe bi awayê hîmdar cuda ye tevî ku pergala kapitalîst bi pêkanîna çîna karkeran dawiya xwe angoyê şert û mercên komunîzmê jî amade dike tîkiliyên hilberînê yên komunîst di nav civaka kapitalîst de bi pêş nakevin. Ji ber vê yekê mirovahî nikare ji pergala kapitalîst hema bi gavekê derbasî civaka komunîst bibe. Loma pêdivî bi serdemê derbasbûyîna angoyê bi civaka sosyalîst heye.

Çîna karkeran di qonaxa derbasbûyîna de serê pêşî pergala kapitalîst hildiweşîne û xwe weke çîneke serdest angoyê weke dewletê bi rêxistin dike. Ew vê dewletê weke amrazê bi kar tîne û dawî li milkê taybet tîne. Di vê gihanekê de hilberîn

û lihevdabeşîn li ser vê rêgezê ava dibin: "Ji her kesî bi qasî behreya wê/wî, ji her kesî re li gorî keda wê/wî". Ango 'yê ku nexebite nikare bixwe'.

Çîna karkeran di gihaneka sosyalîzmê de gav bi gav bi pêş ve diçe û hemû astengên li ber hêzên hilberînê yên mîna çîn û dijraberiya çînî ji holê radike.

Ligel dijraberiya çînî dijraberiya netewayî jî ji holê radike. Bi demê re sînor tune dibin û dewlet jî vedimire. Li ser dinyayê yekîtiya mirovan a ji fedilê dil ava dibe.

Mirovên ku di mercên hilberîna kapitalîst de ji xwe re, ji berhemên keda xwe re û ji mirovên din re biyanî bûne bi xwe, bi berhemên keda xwe û bi mirovên din re li hev tî.

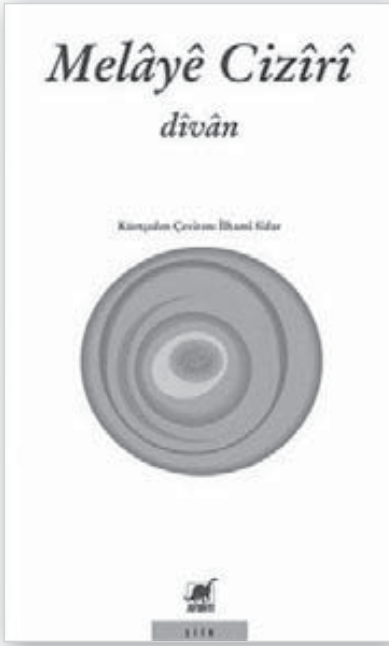
Bi vî awayî mirovahî ji cîhana diviyatiyan derbasî cîhana azadiyan dibe. ♪

1 Manifestoya Partiya Komunîst, Marks û Engels, Weşanên Kor, 2017, Stenbol (Wergera bo kurdî: Tonguç Ok)

Diyar-ı Kalp ülkesine yolculuk gibi

İLHAMİ SİDAR

Cizîrî'yi çevirmek yıllardır süregelen bir hayalimdi. Bu hayali gerçekleştirme fikri on yıl kadar önce oluştu bende. Kürtçeyi yeni öğreniyordum. Cizîrî'yi henüz keşfetmiş olmanın heyecanıyla bir an önce onu bütün edebiyat dünyasına tanıtmaya isteği giderek bir tutkuya dönüşmeye başladı. Hafız'ı keşfetmiş olmanın Goethe'de yarattığı tutkunun bir benzeriydi bu. Derken kolları sıvadım ve yıllara yaymayı düşündüğüm çalışmanın ilk adımlarını attım. Yoğun edebiyat uğraşım içinde geride kalan on yıl içinde Cizîrî Dîvânı'na yeterli zamanı ayırdığım söylenemez aslında. Bu bakımdan 2017, bütün uğraşlarımı bir yana bırakıp kendimi tümüyle *Dîvân'a* adadığım yıl oldu. Derken uzun, yorucu bir çalışmanın sonunda *Dîvân'ı* Türkçe çevirisiyle yayına hazır hale getirmeyi başarabildim.

Bu çalışmaya başlarken asıl amacım Türkçe çeviriden ziyade, *Dîvân'ı*, Arap harfleriyle basılmış yazma nüshaları esas alarak redif ve uyak sırasına uygun şekilde Latin harfleriyle baskıya hazırlamaktı. Başta Zeynel Abidin Zinar ve Emin Narozî'ninkiler olmak üzere

aslında bu türden önceden yapılmış bazı çalışmalar vardı. Her biri benim için de ufuk açıcı nitelikte değerli çalışmalar. Ne var ki Latin harfleriyle yapılmış bu baskıların nerdeyse hiçbiri birbirini tutmuyordu. Bu yandan Latin harfleriyle yapılan baskılara esas alınan yazma nüshaların birbirinden farklılık arz etmesinden, kimi nüshaların önemli eksiklikler içermesinden, bir yandan da bazı eksik okumalardan kaynaklanıyordu. Yıllar içinde yaptığım araştırmalardan bu eksik ya da farklı okumaların şiirlerin aruz kalıbının esas alınmamasından kaynaklandığı gibi bir kanaat hasıl oldu bende. Böylece her bir şiiri yazma nüshaları ve Latin harfleriyle yapılmış nüshaları karşılaştırarak Latinize etmeye çalıştığım Kürtçe bölümü, hem aruz ölçüsü hem uyak ve redifler hem de şiirin anlamsal bütünlüğünü dikkate alarak elden geldiğince eksik okumalardan arındırmaya çalıştım.

Türkçeyi ve Kürtçeyi iyi bilmek yetmiyor

Yaptığım çalışmanın asıl kısmını oluşturan Türkçe çeviri oldukça zahmetli, meşakkatli

“ Kürtçeyi yeni öğreniyordum. Cizîrî'yi henüz keşfetmiş olmanın heyecanıyla bir an önce onu bütün edebiyat dünyasına tanıtmaya isteği giderek bir tutkuya dönüşmeye başladı. Hafız'ı keşfetmiş olmanın Goethe'de yarattığı tutkunun bir benzeriydi bu.

bir çalışmanın sonunda çıktı ortaya. Cizîrî Dîvânı öyle yoğun anlatımlı, öyle derinlikli bir eser ki bırakın bir şiir, bir beyit ya da bir mısra, bazen tek bir sözcük sizi saatlerce uğraştıran bir kördüğüm olup çıkıyor karşınıza. Gazel-kaside bölümünün sonunda yer alan ve evrenin oluşumunun, varlığın, varoluşun sırrının bulgulanmaya çalışıldığı 142 beyitlik kasideyi bir aylık uğraş sonunda çevirebilmek benim için mucize kabilinden bir şeydi adeta.

Üstelik çeviri yaptığınız dil salt Kürtçeden ibaret değil, klasik Türk şiirinde olduğu gibi fazlaca Arapça, Farsça unsurlar içeriyor, buna bir de Cizîrî'nin sembollere, alegorilere dayanan sanatlı dilini eklediğinizde karşınıza aşılması imkânsız bir Kaf Dağı'nın çıktığını görüp ürküyorsunuz. Öte yandan çeviriyi yapmak için Türkçeyi ve Kürtçeyi çok iyi bilmek yetmiyor, yeterli şiir birikimine sahip olmak, klasik şiire derinlemesine nüfuz etmiş olmak, Cizîrî Dîvânı'nı düşünsel olarak kuşatan Arabî'nin ilahî aşk anlayışını özümsemiş ve İslam aydınlanmasının önde gelen isimlerini, tasavvuf felsefesini, işrak felsefesini Ene'l-Hakk'ı; "Hafız Dîvânı"ndan "Mantıku't-Tayr"a, "Bostan" ve "Gülîstan"dan "Mesnevi"ye bütün klasik Doğu edebiyatı külliyyatına hâkim olmak gerekiyor.

Onun dili ancak "aşk"la anlaşılır

Hülâsa, Dîvân'ı Türkçeye çevirmek Aşk'ın Hüsn'e kavuşmak için Diyar-ı Kalp ülkesine (gidip kimyayı bulup getirmek üzere) ateşten denizler üstünde mum-

dan gemilerle yaptığı yolculuğa benzer bir serüven gibi...

66. Sone'nin en güzel çevirisini yapan Can Yücel'e atfedilen "Çeviri kadın gibidir, güzeli sadık olmaz, sadığı güzel olmaz." sözüne binaen çeviride, hele şiir çevrisinde, sözcükleri bire bir karşılıklandırma yoluna gitmek, yapılan işi şiir çevirisi dışında bambaşka bir şey yapar. Bu bakımdan "Cizîrî Dîvânı" çevirisini yaparken sözcüklerin bire bir karşılıklandırılması gibi bir kaygı gütmeden ama aynı zamanda Dîvân'ın omurgasına, çevrilen her şiirin ruhuna sadık kalacak şekilde bir metin ortaya çıkarmaya çalıştık. Bazı bölümlerin içerdiği yoğun anlatım ve göndermeleri Türkçe karşılıklarıyla anlatmak, bunu Cizîrî'nin şair kişiliğine uygun olarak orijinal dildeki tınıyı yansıtmak şeklinde aktarabilmek gerçekten zor bir iş.

*Munserif ma dibûyîn em bi du sed carrî Melê
Lê bi wê kesr û îdafê ve xwe mecrûrî kirin*

(Sürüklenir miydik biz iki yüz bağla Mela
Tabi kıldın bizi kendine bu eda ve tavrınla)

Yukarıdaki beytin bire bir çevirisi ise şöyle:

*Münserif mi olurduk biz Mela
iki yüz cerr'le
Mecrur kıldın lakin bizi kendine
kesre ve izafetle*

Ne var ki şiirleri herkesin anlayabileceği bir dille çevirme kaygısı sizi sık sık çetin arayışlara zorluyor. Öte yandan Melayê Cizîrî burada gerçekte mecazi aşktan hareketle gerçek aşka göndermede bulunuyor, dizelerin yüzey katmanında beşerî "sevgili"ye, art katmanlarında ise Tanrısal aşka gönderme yapıyor. Bunu yaparken Arap dilinin gramer kurallarıyla bağdaştırmalara gidiyor; harflerin, kelimelerin birbiriyle bağlarını irdeleyerek "âşık" ile "maşuk" arasındaki bağ bulgulamaya çalışıyor.

Cerr: Kendi başına anlam ifade etmeyen ancak ada dahil olduğunda sözcüğe katkıda bulunan, edat karşılığı.

Münserif: İnsiraf eden, geri dönen, yerine göre her türlü hareke alabilen kelime.

Mecrur: Çekilmiş, sürüklenmiş sonu esre olan kelime.

Kesre: Düz ve kısa okunuşu belirten işaret.

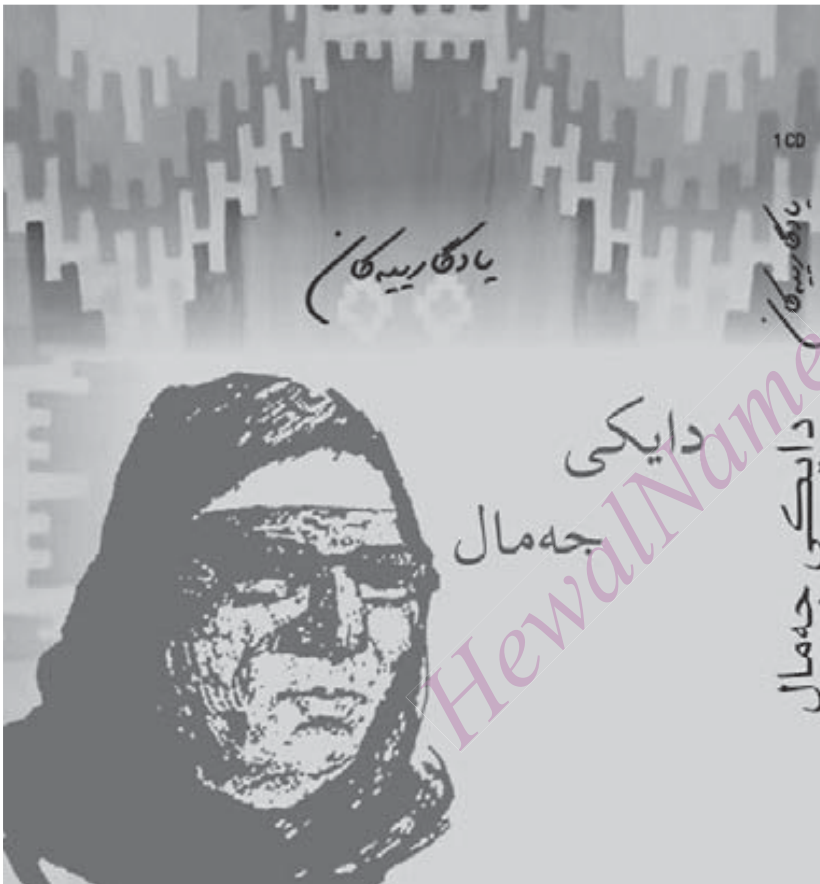
"Sürüklenmek" sözcüğünü ad ya da fiil soylu sözcüklerin çekimlenmesi; "bağ" sözcüğü "edat", "bağlaç" karşılığı olarak, "eda ve tavır" Arapça gramerde harflerin hareke ve duraklarını, nasıl okunacaklarını gösteren esre ötre olarak, "tabi kılma" da gramer kurallarına bağlılık olarak düşünüldü. Zira dili kullanırken gramer kurallarına bağlı kalmak bir zorunluluk. Öte yandan evrendeki herkes ve her şey aslında Tanrı'nın diliyle konuşur, herkes ve her şey onun gramerine bağlıdır, onun dili ancak "aşk"la anlaşılır. ♪

Bi zarê jinekê cara ewil stranên bi soranî li ser pîlaqan:

► Dayîkî Cemal

ZEYNEB YAŞ

▲ Dayîkî Cemal

“ Ji ber bêseqariyê gelek cihûyên deverê yan koç dikirin an jî dibûn misilman. Malbata wê jî dibin misilman û koçî bajarê Bexdayê dikin. Demeke dirêj kes pêjna strana Dayîka Cemal nake heta ku Radyoya Bexda Êzgehê Kurdî di sala 1939an de tê damezrandin.

Dayîkî Cemal, yanî dayîka xweşikbûnê ku bi vî navê wê yê hunerî, cara pêşî dengê jineke ku bi zaravê Soranî distra li ser pîlak, sêlik wate qawanan dihate bihîstin û digot; Wetanê Min Kurdistan e, Rohî Şîrîn, Sewze Mero(Şînkahî Neçe), Derdek'im Girtûwe, 'Esl û Weslê'm Silêmanî û hwd.

Navê vê xanimê yê rastî Ferhe, Behîce ye. Ji ber ku jineke sipehî, delal û lihevhatî bûye û xweyiyê mehrîbaniyek berbiçav bûye navê Şêrîn û Dayîka Cemal(Dayîka Xweşikbûnê) lê hatiye kirin. Di sala 1908an de li Silêmaniyê hatiye dinyayê. Ew bi eslê xwe Kurdên Cihû yên bajarê Silêmaniyê ne, navê bavê wê Îbrahîm Yaqûb e.

Bajarê Silêmaniyê di sala 1784an de ji aliyê Brahîmê Silêmanê mîrê Babanî ve ku yek ji paşayê dewra osmanî bû hatiye avakirin û bûye bajarê paytexta Mîrşahî ya Baban. Dema bajêr tê avakirin Brahîm Paşa, bangawaziyê li hemû ehlê di bin Mîrşahiya xwe, yên xwedî çand, pîşe û destbikar dike ku li bajêr bi cî bibin. Binamalên ku li bajêr bi cî dibin jî netew, ol û 'êlên cûda ne, ew nasnameya bajêr a hev-girtî bi ziman(soranî), huner û rewşenbîrî saz dikin. Tehamûl û toleransa çanda herêmi ya

hevgirtî dihêle ku gelek huner-mend, nivîskar û rewşenbîr ji vî bajarî derkevin. Dayîkî Cemal jî, yek ji wan kesa bûye ku wekî jinekê di nav kêş û hewayek wisa de bingehê hunerî lê peyda bûye. Lê paşê malbata wê li bajarê Helebçê bi cî dibe. Dema em li temenê wê dinêrin, salên ku ew li Helebçeyê bi cî dibin, dewra desthilatdariya jinek navdar a Kurd Adîle('Edla) Xanim e.

Tesîra dewra Adîle Xanimê li ser wê

'Edla Xanim(1847-1924), jina Osmanê serokê 'Eşîra Caf e ku ew qeymeqamê bajarê Helebçê bûye. Ji ber kar û barê wî jina wî Adîle Xanim ciyê wî dadigirt û îdareya bajarê Helebçê bi rê ve dibir. Adîle Xanim li bajêr sûkekî ji 52 dikanan ku piraniya xwediyê wan Cihû(Yahûdî) ne ava dike, dadgehekê datîne û ew bixwe serokatiya dadgehê dike, avadaniya bajêr dike, bajêr bi bax û bexçeyan şên dike, di warê çand û hunerê de pêşketinek berbiçav li bajêr xweya dike. Ew desthilatdariya osmaniyan qebûl nake û bi Brîtaniyan re hevkarîyê dike.

Di dewra Adîle Xanim de jin, li deverê bi şanazî tîn çespan-din, curi'etê rêvebirin û pêşketinê zêdetir bi jinê re çêdibe. Ferha wate Şîrîn, tam di wê demê de zarokeke Helebçeyî ye. Ew dibe şahidê vê dem û dewranê tev. Babê wê yek ji wan esnaf/kasibkarê dikanên Adîle Xanimê ye.

Di nav vê kêş û hewayê de di temenek piçûk de Şîrîn li civat, aheng û dîwanên malbatî û naskirî bi dengê xwe yê xweş

▲ Adîle Xanim

tê naskirin û di sala 1925an de bi navê Dayîka Cemal, li şirketa pîlak/qawanan a Beyzafon, Odyon cara pêşî bi zaravayê soranî çendîn stran û meqamên ku heta vê gavê jî tîn zanîn ji ser zarê wê tîne tomarkirin.

Dayîkî Cemal, di nav salên 1925 – 1926an de 4 plakan tomar dike ku wê çaxê emrê wê 22-23 sal in. Stranên ku wê li ser pîlaqan tomar kirî; "Wetanê Min Kurdistan e, Rohê Şîrîn, Sewze Mero(Şinkahî Neçe), Derdek'im Girtûwe, 'Esl û Weslê'm Silêmanî, Hey Bênin Bênin, Amîn û Amîn, Gwêgirin Refîqan(Bibîhîzin Dostan)".

Di dewra ku Dayîka Cemal pîlaqên xwe tomar dikirin de, dewleta Iraqê ji aliyê îngîlîzan

ve nû dihat damezrandin. Tevli-heviyek mezin a siyasî û aborî li herêmê rû dida. Ji ber bêseqariyê gelek cihûyên deverê yan koç dikirin an jî dibûn misilman. Malbata wê jî dibin misilman û koçî bajarê Bexdayê dikin. Demeke dirêj kes pêjna strana Dayîka Cemal nake heta ku Radyoya Bexda Êzgehê Kurdî di sala 1939an de tê damezrandin. Paşê tê zanîn ku wê li ser radyoyê ev stranên xwe gotine; " Hey Belar û Belar, Hey Axa û Axa, Hey Gul Hey Gul, Xanimî Silêmanî, Şaliston, Lew Male Hate Der, Ey Awêney Dulber, Nesrîn e Gul Nesrîn e, Nabye Bçînî Nabye, Emîn Dekem Medhî Şêrî Cihanman, Wesêet Bê Eger Mirdim, Çaw Mest, Amînê Taqaney Daye..."

Hunermenda dengxweş,
bi stranên xwe yên balkêş,
bi taybet li nav kurdên so-
ranîaxêv hatiye naskirin û
deng daye. Ew bixwe jinek
xweyayî, naskirî û bi qîmet
bûye di nav civakê de. Lê paşê
nayê zanîn ku wê bi çi sedemê
dev ji karê hunerî berdaye.
Çendîn stranên wê yên ku
li nav arşîvên kesan mane
filitîne mixabin ku dengê wan
ne safî ne. Lê hêvî ew e ku
rojekê qe nebe pîlaqên wê
peyda bibin û ew dengê resen
bi awayek baş li ber guhê hez-
kiryên muzîka kurdî bikeve.

Hunermenda naskirî Dayîkî
Cemal, li gorî pêzanînen heyî,
di sala 1979an de ji ber nexwe-
şiyê, li nexweşxaneyê Medîne
El'tib a li bajarê Bexda çûye ser
dilovaniya xwe û ew li goristana
Şêx Mehrûf spartine axê. 🌹

Çavkanî:

[https://www.kurdipedia.org/
default.aspx?lng=1&q=%20](https://www.kurdipedia.org/default.aspx?lng=1&q=%20)

Kakşar Oremar, [https://e-roj-
name.com/bs-nivis/20217/](https://e-roj-name.com/bs-nivis/20217/)

Enstîtûya Kelepûrê Kurdî,
Broşûrê Koleksiyona, Bîranînen
Dayîka Cemal

Osane, The Mosopotamia and
Kurdistan in Disguise, 1912

Cecil John Edmunds, Kurds,
Turks and Arabs(1919-1925)

[kovarabir.com/yekiti-gulba-
ran-lady-justice-adile-xa-
nim/2016](http://kovarabir.com/yekiti-gulbaran-lady-justice-adile-xanim/2016)

İbrahim Halil Baran, [www.
rudaw.net/turkish/opini-
on/08032016](http://www.rudaw.net/turkish/opinion/08032016)

[sites.google.com/site/jaffakur-
dishtribe/home/notable-peop-
le/adela-khanem-lady-adila](http://sites.google.com/site/jaffakurdishtribe/home/notable-people/adela-khanem-lady-adila)

Saqî, Demekê Min Bike Bêhuş

Hêdî bihejîn badî seba porey dildar
Her tayekî pê bestne sed zexmî û bîmar

Saqî, demekê min bike bêhuş ji bade
Rehet bibitin belkî dilî jarî birîndar

Qurbanî te bim rehm û murwet bo te nîne
Ji zulm û siteme bîr bike vî canî li min yekcar

Canê min û eşqa te ne îroke demsaz
Belkî ji ezel yek in û yeknûr in û yeknar

Dijmin li me dilxoş neke, ey serwerê xuban
Derdê wî da bikitin aşiq qerar

Ji kerbêt wî ew hingizî bed fel û bed encam
Rû mede zelîlan û me êdî qe maye zar

Yusif kerem û nîne biha lêk wekî pîr
Neqda dil û can Pertew ênandiye bazar

Pertew Begê Hekarî (1777-1841)

► Palmira, Zenobia ve bir yazarın fantezisi

BAHAR GÜLTEKİN

‘Korber, bugünkü feodal ya da İslam etkisi altındaki Arap geleneği ve kültürünü o döneme indirgemeyi başarmış! Yine, bugün bile, tüm Ortadoğu’da saygıyla anılan ve savaşçı bir kahraman olarak görülen Zenobia’nın bir kadın yazar tarafından böyle ‘saray süsü’ sosuna batırılıp piyasaya sürülmüş olması özellikle üzücü.

Tarih, zihinsel ve iradi olarak feyz alınan çok önemli toplumsal bellektir. Yakın zamanlarda Türkçeye çevrilen Tessa Korber’in Kervanlar Kraliçesi adlı “tarihi roman” a rastlayınca çok sevindim. Tedmur (bugünkü adıyla Palmira) Kraliçesi Zenobia, hem de bir kadın tarafından anlatılıyor. Ortadoğu tarihine isim düşmüş Zenobia’yı derli toplu bir kaynaktan okuyacak olmanın keyifli beklentisi, kitabı okuduktan sonra yerini derin

bir hüsrana bıraktı. Kurgu ve fanteziden ibaret olduğu halde, tarih severlerin algısını da ele geçirmek için üzerindeki “tarihi roman” ibaresinin aldaticılığına çemkirerek rahatlamak yetmezdi. Birileri bir şeyler söylemeliydi, Tessa Korber’e yetişmese bile kitabı okuyacak olan başka okuyuculara yetişmeliydi.

Yazar kitabı şu şekilde özetliyor: Zenobia, Tedmur’un en nüfuzlu ailelerinden birinin

çocuğudur. Kalıbına sığmayan aşk dolu bir kızdır. Kleopatra gibi olmayı, uğruna bütün erkeklerin canlarını feda edeceği bir kadın olmayı düşünüyor.

Babasının sinsi planlarıyla bir anda kendini Tedmur sarayında prenses olarak bulur. Nefret ettiği bir kocası ve alışık olmadığı saray kurallarıyla boğuşur bir süre. Aşkı ise zekasıyla onu büyüleyen Lank İnos'ta bulur. Tahta çıkar ve gün geçtikçe güçlenir. Yeri geldiğinde elini kana bulamaktan çekinmez.

Gerçekte babasından ve ailesinden nefret edip etmediğini bilmiyoruz. Zenobia ismi, babasının süsü ya da babasının güzeli anlamına geliyor. Emesa kraliyet ailesine mensuptur Zenobia. Aristokrat olan aile Humus kökenlidir. Fas prensesi Drusilla ve Mısır kraliçesi 8. Kleopatra'nın bu kraliyet soyundan olduğu tarihi kitaplarda anlatılır. Yani kitapta anlatıldığının aksine zaten kraliyet ailesine mensuptu ve yönetme kültürüne alışık bir kültürün içinde büyümüşü. Antik Yunanca, Aramice, Arapça ve Latinceyi iyi biliyordu. Emesa kraliyet ailesi, anlaşıldığı üzere yetenekli kadınların yönetici olmalarına açıktır. Kadını tümüyle yok sayan bir yaklaşım yoktur.

Kocasından nefret edip etmediğini bilmiyoruz. Hele iktidar için kocasını ve üvey oğlunu komployla öldürdüğüne dair gerçek belgelerde bir şeye rastlanmıyor. Aksine, kocasının en büyük destekçisi olduğu, evlilikleri süresince (M.S 258-266) kocası Odaenothus ülke dışında fetihlerle uğraşırken, Tedmur yönetiminin Zenobia tarafından üstlendiği genel kabul görüyor. Tedmur, Zenobia'nın yönetimi altındayken

bir çok dil ve dinin barındığı bir hoşgörü kentidir. Zenobia uzun süre hiçbir dini, resmi devlet dini olarak tanımamış. Ancak nasıl olduğuna belgelerde rastlayamadığımız bir şekilde, Mani inancını benimsiyor. Bu bir araştırma konusudur. Neden Mani inancı ve Zenobia?

Kaynaklarda savaşın içinde bizzat yer aldığı için "savaşçı kraliçe" olarak adlandırıldığı yazılıdır. Mısır'a saldırdığında "Yeni Kleopatra" olarak ünvan verilir. Suriye, Filistin, Lübnan, Mısır ve Anadolu'nun bir kısmını kapsayan bir imparatorluğu yönetir.

Bu bilgilerin de yer aldığı bir kaç kaynak: Beloved (Bertrice Small), Hand maiden on Palmyra (Fleur Reynolds), The Cronic of Zenobia;The Rebel Queen (Judith Wvangarten ... Bir de Wikipedia, bir tık yanınızda. Zenobia'ya dair bilgiler ise hayli sınırlı. Ama yine de mevcut kaynaklardan da anlaşılıyor ki, onun hayatı Korber'in anlattığı gibi sarayın dört duvarı arasında, can sıkıntısı ve seks fantezileri kurmakla geçmiyor.

Kleopatra soslu Zenobia!

Tessa Korber, bugünkü feodal ya da İslam etkisi altında kalan Arap geleneği ve kültürünü o döneme indirgemeyi başarmış! Yine, bugün bile, değil sadece Suriye'de tüm Ortadoğu'da saygıyla anılan ve savaşçı bir kahraman olarak görülen Zenobia'nın bir bakirelik çıkmazıyla karşı karşıya olduğunu ispatlamış!

Zenobia'nın yine bir kadın tarafından böyle sosa batırılıp piyasaya sürülmüş olması özellikle üzücü. Günümüz

Ortadoğu'sunda kadının silinip atılmış tarihinde ısrarla yerini koruyan, Suriye'de (savaş nedeniyle hâlâ değişmemişse) posta pullarının ve 100 dinar üzerindeki resimleriyle yer almış, kabul görmüş, erkeklere de örnek olmuş bir kadındır Zenobia. IŞİD Palmira'yı yerle bir edip geriye kalan ne varsa yok ederken, bir Alman kadın yazar olan Tessa Korber'in Zenobia'yı sadece basit bir "kraliçe" olarak yansıtması can acıtıcı...

Korber kitabı yazarken sanki şöyle bir metod uygulamış: Hımmm Zenobia demek Kleopatra hayranı! Eee Kleopatra'nın yüzyıllardır erkeklerin kalbini nasıl hiplattığı, hakkında yazılan romanların, çizgi romanların nasıl kapışıldığı da malum. Zenobia için de böyle bir 'ün' hazırlanabilir!

Neyse ki, verdiği raporların birinde "artık tarihi roman yazmayı bıraktığını" açıklamış Korber. "Kriminal kitapların kurguları daha kolay" oluyormuş. Piyasa böyle kitapları daha çok tercih ediyor zaten. Öyle edebiyat, sanat gibi klişeler de neymiş. Önemli olan, bilinçaltında yaşanan duyguları süsleyip okuyucuya sunmak. Ondan sonra otobüste, trende, U-bahn da, S-Bahn da bak nasıl okunuyormuş!

Yazar kabul ederse ona bundan sonra yazacakları konusunda naçizane bir önerimiz olacak: İngiliz kadın yazar E.L James Grinin Elli TONU ile dünyada ünlü oldu. Çok zengin oldu çokook! Zenginliği, İngiliz kraliyet ailesiyle yarışıyor. Tessa Korber tarihi soslar yerine E.L James'den kırbaç, kelepçe vb başka fantezi araçlarını ödünç isteyebilir! 📖

► Xewre (Nanê Pîroz)

MEHMET ONCU

Sewa ku wateya "Xêwre"yê baş bête fehm kirin, divê berê mirov rola nanî ya di çanda aşpêja kurdan de bizane. Bona vê ez dixwazim bala we bikşînim ser gotineka pêşiyên kurdan ku dibêje; "Nanê gênim serê çar kitêban e." Xewre jî cureyek ji ew nanên pîroz e ku dîroka wê ya di nav kurdan de digê baweriyên kevna-erên beriya îslamê. Belam îro bawerî û kevneşopîya Xêwreyê di nav elewiyên ku li xaka Semsûrê dijîn de hê gelek zindî ye û her sal di 18ê meha Reşemiyê de şahiya Xêwreyê tê pîrozandin.

Bajarê Semsûrê di cihê ku wargeha şaristaniyên Ferêt ên jorîn û şaristaniya Mezopotamyayê hevdu dibirin de ava bûye. Ji xaka wê nan, serê çar pirtûkan e û hatiye pîrozandin. Li ser xaka wê ya qedîm û kevna-er, nan zor zêde xerîdar¹

dibe. Li herêmê, îro jî mirov zor xerîdarbûna nênikare bi hejariyê rave bike. Lewra di çanda herêmê de cih û taybetiya nênik digihêje baweriyên hî li berî îslamê û heta vegotinên devkî yê sumerî û babîliyan. Ev rastî îro ji aliyê dîrokan û lekolîneran de jî hatiye qebûl kirin.

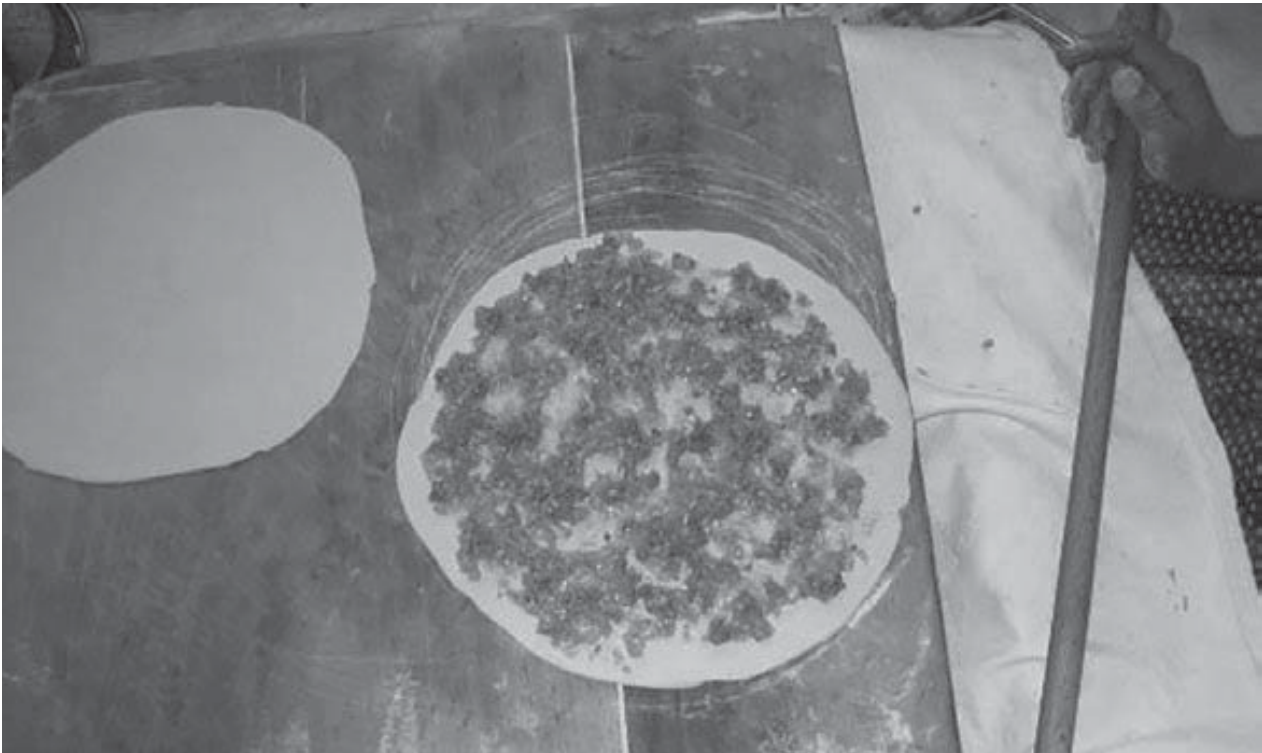
Di sala 1976an de bi rêya lekolînên şûnwar-nasiyê (ku li vê herêmê hatine kirin), arkeolog gihêştine dewsa embarên hewûgan² yê 8000 salî li berî vê. Dîsa li ser gil kevalên³ ku ji dewra damezrînerên bajar-dewletên sumerîyan mayî, dinivîse ku sumerîyan di jiyana xwe ya rojane de nan bikar anîne. Samuel Noah Kramerê sumereloge navdar, di pirtûka xwe ya bi navê "Dîrok bi

1 Xerîdarkirin: Bikaranîn û xwarin

2 Hewûg: Li herêmê weke komanavê ce, genim, nok, nîsk û baqiyatên din tê bikaranîn

3 Gil Keval: Tabletên ji axa pehtî ne

“Xewre, xwarineke taybet bi wî rengî ye ku şahiya wê rastî xelaseka Rojiya Xizir tê. Ew rojî di 11ê Reşemiyê de dest pê dike, heft rojan dajo û ji aliyê elewiyên Semsûrê ve tê girtin. Dema ew rojiya bi navê “Rojiya Xizir” diqede, Xewre tê pêkanîn, li endamên malbatê û mêvanan tê şabaşîkirin.

Sumerê dest pê dike” de, ku ji 25 gotarên têkil-dar û girêdayî hev pêk tên, qala gotinên pêşiyên sumeriyan ên li ser nên dike. Yek ji vana wiha ye;

“Ji bo hejaran mirin ji jiyane xweştir e: Ku nanê wan heye xwê ya wan, ku xwê ya wan heye nanê wan; ku goştê wan heye, berxa wan, ku berxa wan heye goştê wan tine.”

Di gil kevaleke din de qala “Çoregên¹ bi rûn” tê kirin, di gil kevaleke dîtir de jî qala xwendekareke dibistanên sumeriyan tê kirin û pêwendiya wî û dayika wî tê diyar kirin. Zarok derbarê dayika xwe de wiha dibêje; *“Dayika min du nanên biçûk dane min û ez çûm dibistanê.”* Di çavkaniyeke din de *“Sumeriyan masiyên ku ji Ferêt digirtin, dipehtin û li sûkê masî di nav nanî de difirotin.”* hatiye nivîsîn. Hê jî van mayîndeyan wêdetir, di *“Çanda afirîn a sumeriyan”* de qala *“Nanê mirinê û nanê jiyane”* tê kirin. Bi lekolînên arkeolojîk ên ku li Perreya antîk² hatî kirin, firineke nanpehtinê

1 Çoreg: Cureyek nan e

2 Perre: Li herema Semsûrê bajarekî antîk e. Îro mayîndeyên wî bajarî li der in û gelek balkêş in.

derkete holê. Ev jî şanî dide ku li herêmê çanda nanî zor zor kevn û bi bingehe e.

Dem a ku em dêhna xwe bidin van vedîtînan dîrokî, wê demê fehmkirina nanî di honandina çanda herêmê de hêsatir û zelaltir dibe. Îro di çanda populer a ku li herêmê têt jiyandin de “nan” gelek tiştan hêma û direfş dike; bûye makwateya gelek çîrok, serhatî, serborî, destan û stranên kurdan. Ji ber vê yekê di ziman û zaravayên ku li herêmê têtin axavtin de gelek îdyom, gotinên pêşiyên û zargotin ên li ser nanî pêk hatine û îro jî di jiyana me de cihê xwe yê bixemlî diparêzin.

Di bin ronahiya ew zanînan zanistî de mirov dikare bêje ku di aşpêja Semsûrê de yek ji xwarinên herî taybet, bi navê “Xewre”ya loqmeya pîroz e. Li ser Xewreya ku îro di aşpêja herêmê de cihêkî pîroz digire, gelek çîrok û zargotin hene. Ji van çîrokan yek jê bi eşqa Ehlî Bêyt ve tê girêdan û li gor baweriyê tê gotin ku rojekê Hesen û Hûsên ên kurên Hz. Elî wenda dibin. Mezinên wan gelek li wan digerin lê ew nabînin. Ev rewş jî aliyê hezkiriyên ehlî Bêytan ve bi xemgîniyek mezin tê pêşwazîkirin. Şeva wendabûna wan a heftan Xoceyê Xizir zarokan dibîne, bi çengê wan digire û wan dispêre Hz. Fatimêya dayika wan. Ev xema hezkiriyên ehlî Bêytan bi loqmeyek pîroz yanê bi “Xewre”yê vedigere şayiyekê.

Xewre, xwarineke taybet bi wî rengî ye ku şahiya wê rastî xelaseka Rojiya Xizir tê. Ew rojî di 11ê Reşemiyê de dest pê dike, heft rojan dajo û ji aliyê elewiyên Semsûrê ve tê girtin. Dem a ew

rojîya bi navê “Rojîya Xizir” diqede, Xewre tê pêkanîn, li endamên malbatê û mêvanan tê şabaşîkirin. Xewre herî kêr li heft derîyan tê belavkirin. Ger ku em pêkanîna ew çêja bi taybet raberî we bikin wiha ye:

Malzemeyên wê:

Goştê qîmekirî	2 kg.(Kêmdohnî)
Kunciyên nekutayî	200 gr.
Pîvaz	700 gr.
Rûnê malê(Donê eslî)	250 gr.
Xwê	Têra xwerinê
Îsotên pul	Li ser daşwazê ye(piran hindik)
Çirtan(dewê hişkîrî)	200 gr.

Amadekariya hevîr: Ard di leganekê de bi avê tê histiran.¹ Bi tîra nanî, li ser textê nanî hindekî stûr û li gor mezinahiya sêlê û mîna kiloran(gilover) tê vekirin.

Amadekariya xerca wê: Demekê di zergê(tawe) de, kunciyên wê di nav rûn de têne qelandin. Paşê pîvazên ku hatî hûrkirin dikinê. Dema ku pîvaz soraxî² bûn goştê qîmekirî dixine nav. Goşt, kuncî û pîvazan bi hev re dipêjin. Dema ku temamiya xwe dît,³ teva zergê ji ser agir datînin û didin aliyekî. Di firaqeke din de, çirtanê xwe di ava şîregerm de dihêlin. Dema hemû giliyên çirtanî heliyan wê jî datînin rexekê.

1 Hevîrtîş(hevin) tevlê nebe

2 Soraxî: Tam neqeliyayî

3 Temamiya dîtî: Ser û ber bûn

Çêkirina (Pêkanîna) Xêwreyê:

Heta ku sêla nanî ji teniya xwe paqij bibe dişon û bi paçekî zuha dîkin. Sêla xwe datînin ser tenûra pêketî.⁴ Rûnê xwe yî malê(rûnê eslî) dihêlin. Hevîrê xwe yî ku li gor sêlê hatî vekirin, dixin sêlê. Îçîkê(xerc) xwe yî amadekirî li ser hevîrê ser sêlê radixin, bi kevçiyekî rast dîkin. Paşê çirtanê⁵ xwe yî di avê de hatî helandin li ser didin û bi hevîrê duyemîn ser dinixumînin. Di nava Xêwreyê de bi serê tîrê kunekê vedikin ku Xewre bikare rûnê xwe bimije û rûnê di bin Xêwreyê de bikare derkeve ser Xêwre. Dema rûyê jêrî pijîya Xewreya xwe diqulibînin ser rûyê din û ew rû jî tê pehtin. Dema Xewre di rûn de sor bû, bi kêreke tûj weke kawên beqlawayê tê dîlimkirin. Wê demê Xewreya pîroz ji serwîsê re amade ye. Êdî xwedî malê dikare Xewreya xwe weke loqmeyê Xizir li derdor û mêvanên xwe belav bike. ☺

Çavkanî:

Hasan Alp, Emrê wî: 40, Karê wî: Karmendî, Ji kê hîn bûye: Ji dayîka xwe

4 Teknîkeke pehtantîna vê xwerina pîroz ya duyemîn jî heye. Vê carê devê sêla ku xewre te de hatî amade kirin bi sêleka din tê niximandin. Herdû sêl bi hev re tîrê xistinê nav agirê ku di tîfikê de hatî rewşa kizotan. Ser û binê xêwre bi hev re dipehte û ne hewceyî wergerandinê ye. Lê ji van salên dawî de xewre li bajarên di firînan nanî de têne pehtandin, ew jî teknîka pehtantîna xêwre ye sêyemîn e.

5 Çirtan; Dewê ku ji bo zivistanê li ser paçan hatî hişkîrin.

Görsel Zehra Doğan

Kirasekî Taybet

Kirasekî " Taybet im" li ser bajarekî hedimî û hilweşiyayî
Kirasekî çîrcîrî û bajarekî kambax
Min bi kirasê xwe'y taybet bajarê xwe'y qedîm dinixumand
Di dawa ezmanê kirasê xwe de min dixewland şêst firîştayên futurîstîk
Hîna jî dixewlînim firîştayên xwe'y dadaîstîk
Bajarek û firîştayên taybet
Ezmaneke taybet im, dilorînim, dinihurînim
Ezmaneke sor im arî li ser min tê barandin
Li ser vî bajarê xwe'y wêranbûyî fîşekeke tekoderb im
Fîşekeke taybet im û li ber teqînî me
Min sebir diesirand di hundirê barûda xwe'y taybet de
Min roj diesirand di pêxîla xwe'y sebrê de
Min fîşeka li ber tekoderbê diesirand û disebirand
Fîşekeke taybet im û li ber teqînê me

Çorê Arda

► Kürt sanatçı, köklerinden yararlanıp yeniden üretmeli!

PERVİN CHAKAR*

70 yaşındayken hastalanmış, kör olmuş ve kör kaldığı yedi yıl boyunca kanadı kırık bir turna ona arkadaşlık etmiş, yanında kalmış. Evdal da onu tedavi etmiş, onunla yatıp kalkmış, ona kılaclar söylemiş. Turna iyileşmiş ama Evdal'ı bırakıp gitmemiş. Ta ki Evdal'ın gözleri açılıncaya dek. Sonra uçup gitmiş... Muhteşem bir hikâyedir...

Müzik üretimi, içinde bulunulan sosyo kültürel, siyasal koşullardan etkilenir. Kürt müzisyenler Türkiye'de, Irak'ta, Suriye'de, bir nebze de olsa İran'da kendi müziklerini icra edebilmek için sürekli mücadele halinde oldular. Ermenistan ve Kafkasya'daki Kürt müzisyenlerin ise Sovyet rejiminden dolayı daha şanslı olduklarını söyleyebiliriz. Ermeni müzisyenlerin Kürt müziğine büyük ilgi gösteriyor oluşları ve Ermenistandaki

Kürtlerin kendi müziklerini özgürce icra edebiliyor, kayıtlar ve konserler yapabiliyor olmaları da umut verici.

Geleneksel Kürt müziği denince, aklıma özgünlük, köklerine bağlılık ve zenginlik geliyor. Günümüzde ise bunun daha farklı bir boyuta ulaştığını görüyorum. Kürt müziği her ne kadar köklerinden beslenmeye devam etse de bazı müzisyenler sayesinde özgün üretilmeye de devam ediyor sessizce.

* Soprano

Evdalê Zeynikê ve kanadı kırık turna

Kürt müziğinin bugünkü varlığını Kürt filozoflarına, şairlerine, edebiyatçılara ve elbette ki dengbejlerimize (hikaye anlatıcıları) borçluyuz. Onların olağanüstü yetenekleri beni gerçekten çok etkiliyor. Kürt müziğinin çok rahat yapılamadığı dönemlerde bile dengbejler -efsaneleri, aşk, kahramanlık, kan davaları, mirlerle halkın ilişkileri- vb. hikâyeleri kuşaktan kuşağa söz ve müzikle aktarmış, geleneğin günümüze ulaşmasında büyük rol oynamışlardır. Bunların günümüze taşınması, sözlü geleneğin özgünlüğünü kaybetmeden korunması olağanüstü şaşırtıcıdır.

Etkilendiğim önemli dengbejler var elbette. Biri Evdalê Zeynikê'dir. Evdalê Zeynikê'nin bir turna ile arkadaşlık yapıp onunla özdeşleşmiş olması büyüleyicidir. 70 yaşındayken hastalanmış, kör olmuş ve kör kaldığı yedi yıl boyunca kanadı kırık bir turna ona arkadaşlık etmiş, yanında kalmış. Evdal da onu tedavi etmiş, onunla yatıp kalkmış, ona kılamlar söylemiş. Turna iyileşmiş ama Evdal'ı bırakıp gitmemiş. Ta ki Evdal'ın gözleri açılıncaya dek. Sonra uçup gitmiş... Muhteşem bir hikâyedir...

Bir diğer muhteşem örnek de Miradê Kinê. Bir takım kayıtlarını dinleme şansım oldu. Ben de Miradê Kinê, gelmiş geçmiş en iyi müzisyen, en iyi aktör, en iyi hikâye anlatıcısı. Hem rebabı çalıyor, hem olayı anlatıyor (bir anlatıcı gibi), hem olaydaki karakterleri canlandırıyor (bir oyuncu gibi), hem de sesiyle

Sadece farklı enstrümanlar ile farklılık yaratılmayacağını bilin, sesinizle ya da enstrümanınızla müziğinize farklılık katın, özgün olun.

yer yer olayları müziğe döküyor. Tek başına müzikli tiyatro örneği gibi. Böyle yetenekler dünyaya çok nadir gelmekte...

Yerellikle yetinilmemeli

Bugünkü müzik sektöründe sanırım en büyük sorun, sanatçının kendisini ifade edebileceği bir ortam bulamamasıdır. Üretilmiş yani zaten mevcut olan üretimler üzerinden yeni bir müzik açısı oluşturmaya çalışmalarıdır. Evet, Kürt popülizmi de olmalıdır. Herkes opera, senfoni dinleyecek diye bir kaide yok. Pop, rock, jazz, halk müziği, ne dersenez adına, elbette olmak zorunda.

Günümüz Kürt sanatçıları içinde de üretilmiş müzikleri yeni bir müzik anlayışına uyarlama eğilimi çokça görülüyor. Geleneksel bir halk müziği şarkısını pop, rock gibi başka bir tarzda, farklı enstrümanlara uyarlayarak dinleyici karşısına çıkarıyorlar. Kürt müziğinin evrenselleşmesi için farklı ve yeni arayışlar içinde olmak gerektiğine inanıyorum. Önemli olan, müziği sunuş şeklimiz ve "nasıl daha evrensel olunur?" kaygısıyla hareket etmektir. Kürt müziği daha farklı bir tavır içerisine girmelidir. Kendi müziğimizi sadece kendi halkımıza dinletmeyle yetinmeyip uluslararası platformlarda

dinleyici bulma fikrine yoğunlaşmalıyız.

Düğün müzisyenliği kimseyi tatmin etmez

Klasik Batı Müziği alanındaki araştırmalarım dahilinde yeni Kürt besteciler, genç ve üretken müzisyenlerle tanışıyorum. Klasik Batı Müziği alanında kendisini geliştirmekte olan bu müzisyenlerin kendi köklerinden yararlanarak yeni besteler ürettiklerini görmek gerçekten heyecan verici. Demem odur ki; bu anlayışı pop, rock ya da jazz müzik yapan müzisyenlerden de görmek isterim. Köklerinizden yararlanın ama yeniden üretin. Sadece farklı enstrümanlar ile farklılık yaratılmayacağını bilin, sesinizle ya da enstrümanınızla müziğinize farklılık katın, özgün olun. Aynı melodiye enstrüman ve sesle devamlı tekrarlamaktansa ona canlılık getirin. Kürt müziği dinleyicisinin de buna ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Artık düğün ve sokak kültürü müzisyenliği kimseyi tatmin etmiyor. Halk, müzisyenden fazlasını bekliyor. Yeni bir beste yapmak da yetmiyor. Dinleyici özgünlük istiyor.

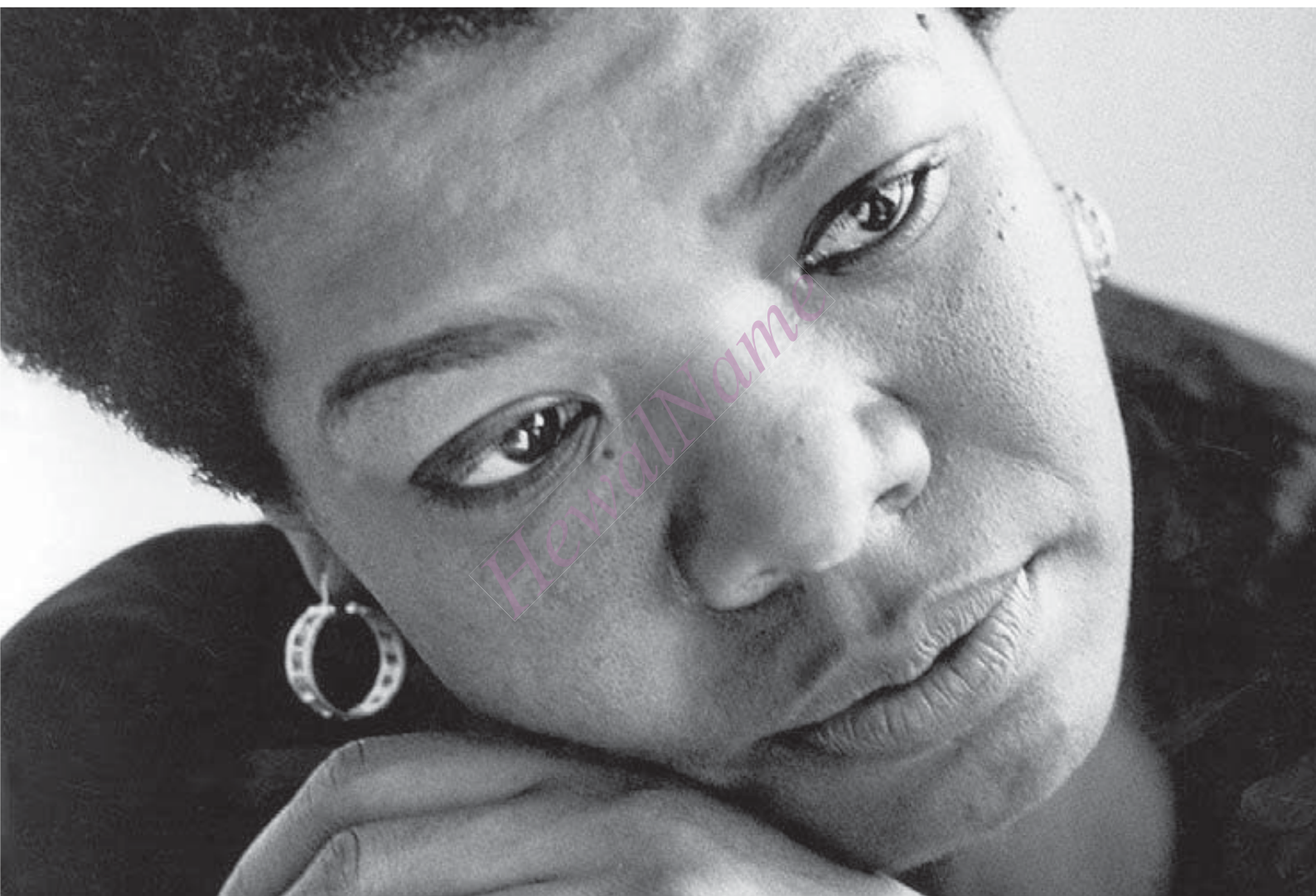
Son olarak; Kürt halk müziği geleneğini devam ettiren ve Kürt klasiklerini seslendiren sanatçıları elbette taktir ediyorum. Fakat bunu popüler kültürün parçası haline getirip, üretmekten çok tüketmeye yönelik çalışmaları doğru bulmuyorum. Kısacası; zengin birikimimizden yararlanırken üretmek ve kendimizden bir şeyler katarak özgünleşmek tüm müzisyenlerimizin kaygısı olmalı.

pervinchakar@yahoo.it

Sêyîniyek di helbesta Afro-Amerîkan de

► Maya Angelou

HAZAR ÎSMAÎL

Maya Angelou helbestvaneke Amerîkî ya serdema modern e. Ji xeynî helbestvaniyê li Amerîkayê weke romannûs û şanoger jî tête nasîn. Angelou di 20th Century Fox de kar û barên televîzyonê jî kiriye weke çêker, derhêner û nûsera lîstikvaniyê. Ligel van kar û baran hêleke wê yî din jî heye; ew çalakgera tevgera mafên sîvîl e.

Maya ango Margarêt Ann Johnson di 4ê meha nîsana 1928an de, li eyaleta Missouriya Amerîkayê hatiye dinyayê. Zaroktiya wê gelekî dijwar bûye, gelekî tehde û zehmetî dîtiye wek zarokekê.

Piştî ku zewaca bav û dayîka wê bi dawî dibe, li gel birayê xwe yê bi navê Bailey (heman kesî navê Maya lê kiriye) berê xwe didin wî gundê biçûk ê bi navê Stamps ê bi ser eyaleta Arkansasê ve da ku li gel dapî-

ra xwe bijîn. Dapîra wê piştigiriya wê dike ji bo ku bibe keseke bawermend. Lê ku di 8 saliya xwe de ji aliyê evîndarê dayîka xwe ve tê tecawizkirin êdî xewn û xeyalên wê têk diçin. Piştî ku apên wê pê dihesin, li wî mêrikî didin û mêrik jiyana xwe ji dest dide. Lê li gor baweriya wê dibe sebebê kuştina wî mêrî û ji ber wê yeke Maya hema hema bi qasî pênc salan nema dipeyive. Di 16 saliya xwe de lawikek tîne dunyayê û di sala 1950an de, bi Tosh Angelosê deryavaneke yewnanî re dizewice. Lê mixabin zewaca wan tenê bi qasî çend salan dewam dike. Tevî van hemû tiştan karibûye peyameke erênî bo mirovatî û hêviyê pêşkeş bike. Wiha gotiye:

“Peywira serbilindayî ya ademzadeyan ew e ku hez bikin”.

Di destpêka sala 1960an de, ji bo demekê li bajarê Qahîreyê dimîne. Li wir dibe weşanvana Çavdêrê Ereba (Arab Observer). Di heman demê de bi nivîsandina gotaran piştevaniya malpera Ghanaian Timesê dike. Dîsa di wan salan de, rêveberiya dibistana mûzîkê û dramayê ya Zaningeha Ganayê dike.

Di sala 1960an de, vedigere Amerîkayê û di tevgera mafên sîvîl de cî digire. Di heman salê de, di tevgera mafên sîvîl de çalak dibe. Li gel Malcolm X û Martin Luther King têkelî datîne û bi wan re dixebite. Piştî demekê Malcolm X pêşniyar

dike ku bibe rêbera serokatîya Konferansa Xiristîyanî ya Başur û guh dide vê pêşniyarê û di wir de cî digire. Di damezrandina rêxistina nû ya Yekîtiya Amerîkayî û Afrîkayî de dibe alîkar. Lê piştî ku Martin Luther King û Malcolm X di dawîya 1960an de têne kuştin, êdî rewşa wê jî xirab dibe.

Di wan salan de (1969), jinenîgariya xwe diweşîne û serpêhatiyên wê deng vedidin. Vê pirtûka wê ya bi navê Dizanim çima çûka di qefesê de distre wek karekî girîng tê dîtin û piştê bi vê pirtûkê nav û dengê Mayayê li cîhanê belav dibe weke nivîskarek. Wê çîroka zaroktiya wê, ji xeynî dengê kesane, baweriya wê ya bi xwe xurttir dike.

Piştî ku di sala 1993an de, di merasîma destpêka peywira fermî ya Bill Clinton de helbesta xwe ya bi navê “Li ser rajenîna sibehê» xwend, bû yek ji ew nivîskarên Afro-Amerîkî yên herî navdar.

Di 28ê gulana 2014an de, di 86 saliya xwe de, li Winston Salema bakurê Carolinayê çû ser dîlovaniya xwe.

Maya Angelou heta dawîya emrê xwe çalagerek bû û gelek xelat derbarê kar û barên xwe de stend. ☺

Malcolm X, Maya Angelou

Dizanim çûka di qefesê de distre

Çûkeke azad
Li ser pişta bê hildiperike
Xwe berdide bi pêlan re
Ta ev demên niha bi dawî bibin
Û baskên xwe dadigire
Di bin pertavên royê yên pirteqalî de
Hingê, wê biwêre daxwaza asîman bike

Lê wê çûka di qefesa xwe ya teng de
Bi çavan dişopîne derve
Kêm caran dikare di hesinên qefesê re bibîne
Baskên wê rûçikandî,
Lingên wê girêdayî ne
Vêga qirika xwe dirêj dike ta bistre

Wê çûka girtî distre
Bi bablîsoka tirsê
Ji ew tiştên nediyar
Lê hêj jî bêriyê dike
Û hîn newaya wê tê bihîstin
Li ser wî girê dûr
Wê çûka girtî li ser azadiyê dixwîne

Hişê wê çûka girtî
Li ser bawerzîneke din e
Bayê bazirganî* di nav darên biwîzîn re
Bi hindaze dibuhure
Kurmên bezdar bi berbangê reweqdar re li ser giha disekin
Û çûk navê xwe li asîman dike

Lê çûka girtî li ser gorra xewnên xwe disekine
Xeyala wê li ser qîrîna kabûsan bang dike
Baskên wê rûçikandî, lingên wê girêdayî ne
Weha qirrika xwe dirêj dike ta bistre

Wê çûka girtî distre
Bi bablîsoka tirsê
Ji ew tiştên nediyar
Lê hêj jî bêriyê dike
Û hîn newaya wê tê bihîstin
Li ser wî girê dûr
Wê çûka girtî li ser azadiyê dixwîne

Maya Angelou

Werger: Hazar Îsmail

* Bayê bazirganî: Vî bayî di zimanê îngilîzî de navê bazirganiyê wergirtiye. Di termînolojîya erdnîgariyê de naveke wê yî din jî heye; Alizé. Ev nav jî ji zimanê frensî ye. Bayeke demdar e.

► 1925 KÜRT İSYANININ RESMİ SAVAŞ GÜNÇESİ -2-

MEHMET BAYRAK

Resmi savaş güncesine eşlik eden bir çizim, Cumhuriyet, 30 Mart, 1925

Yazının geçen sayıda yayınladığımız birinci bölümünde başladığımız **1925 İsyanı'na dair devletin 'Askeri Günce'si** niteliğindeki resmi belgeleri, literatüre katkı olması niyetiyle mümkün mertebe yorumsuz vermeye devam ediyoruz.

Üçüncü Ordu Müfettişliği'nden Dahiliye Vekaletine gönderilen 22.2.341 tarih ve 217 Şifre'de Suvari Kıtasının Raporu'na atfen:

20 Şubat'ta küçük bir müsademeyi müteakip Hani'ye girildiği ve gecenin sükunetle geçtiği,

21 Şubat sabahı kasabanın şark, cenup ve şimal sırtlarından taaruz eden âsilerle öğleye kadar şiddetli muharebeler vaki olduğu ve akşama doğru hafifleyerek âsilerin Serdi ve Lice istikametinde perakende suretle çekildikleri bildirildi.

Ussatın fazla zayıat verdiği ve 9 bininin ele geçirildiği,

Yine 21 Şubat'ta Zaroli civarında aynı suretle muharebeye tutuşan 11. Alayın iltihakında, fırkanın bugün için Lice istikametinde hareket edeceği,

Hani cenup köylerinden arz-ı mutavaat (bağlılık, itaat MB) haberlerinin gönderildiği,

Bir zabitemizin şehit ve ikisi hafif olmak üzere 4 neferin mecruh (yaralı MB) olduğu anlaşılmıştır.

Cephede bozgun ve firar

22.2.1341 (1925) tarih ve 220 numaralı Şifre'de, yine Birinci Suvari Fırkası'nın Raporuna atfen şöyle denmektedir:

- 1- Gruptan yarım saat sonra ussatın Hani'nin şarkından 300-350 kişi ile ve cenup cihetinden miktarı anlaşılamayan bir kuvvetle taarruz ettiği ve esna-yı taarruzda hep bir ağızdan "teslimte, teslimte sallı ala Muhammed" diye bağrıışmalarının efradın kuvve-i maneviyesi (maneviyatı MB) üzerine tesir etmesi ile cephedekilen firar eylediği, yapılan takviyeye rağmen şakilerin (eşkiyanın MB) pek cesurane atıldıkları ve bu sırada makinelerin inkita yaptığı (tutukluk MB) ve ihtiyatların kâmilten sarfedildiği halde, başlayan bozgunluğun önüne geçilemiyerek cephenin her tarafına sirayet ettiği ve köy dahilindeki evlerden de ateşe başlanması üzerine eldeki kuvvetle geri sırtların tutulması ve topların kaçırılması tedabiri de müncer olmayarak (işe yaramayarak MB) toplarla makinelilerin ve otomatiklerin ve efradın ekserisinin köyde kaldığı ve Diyarbekir Jandarma efradının da çıkmadıkları,
- 2- Bin müşkilat ile kurtulabilen fırka karargâhının

ussatın tesiri haricindeki Şerniyan'a çekildiği ve emrinde de 10/14 Alay karargâhları ile 150 atlısının bulunduğu, 14. Alay kumandanın yaralandığı,

- 3- Bir Binbaşı, üç Yüzbaşı, dört Mülazımın esir oldukları,
- 4- 11. Alayın 21.2.341 müsademesi neticesinde haber alınmadığından işbu Alayın beraberinde bulunan ağırlıklar ile cephane kolunun de akibetinin bilinemediği, mufassal raporun derdest-i irsal (ulaşmak üzere MB) bulunduğu,

Bu vaziyet karşısında hâl-i tedafüde (savunmada MB) kalarak kabul buyurulacağına intizar eylediğim 22 Şubat 1341 (Miladi 1925 MB) ve 215 numaralı arzındaki kuvvetlerin vürudunu (ulaşmasını MB) beklemek icabediyor.

Bu bekleyiş esnasında mümkün olduğu kadar isyan sahasının tevessüh etmemesine (genişlememesine MB) çalışılacaktır.

Maden'i setretmek (kapatmak MB) üzere süvari fırkası bakiyesi (süvari birliğinden geriye kalanlar MB) şimdilik Şerinan'da kalacaktır. Kendisine yarın Diyarbekir'e geleceği ihbar edilen 200 yaya ve atlı Kâmil Bey aşireti ilhak edilecektir (katılacaktır MB).

25'inci Alayın Çemişkezek'teki bakiyesi de muvakkaten Elaziz'e alınıyor. Çünkü Alayın mevcudu 120 kişi imiş, riyaset-i celilelerinin iradelerine (komutanlığın görüşüne MB) muntazırım.

Uçak filosu kullanılıyor

23.2.341 tarih ve 246 şifre ile Ordu Müfettişliği'nin vaziyeti tarifi:

- A- Suvari fırkası bakiyesi Şerinan'da bulunan mevcut-u hazıranın (mevcut kuvvetin MB) 8 zabıt, 130 nefer, 1 tüfek, 2 makine, 1 otomatik ve 55 hayvan olduğu, 11'inci Alaydan henüz malumat alınmadığı,
- B- Sağ cenaha Keramet'in Efendi müfrezesinin, bugün kendisine gösterilen Söğütlü-Şeyh Umran hattına vasıl olduğu, tayyarelerimizin müfreze ile temas ederek (Savaşta 16 uçaklık bir hava filosu kullanıldığı ve bir görüşe göre, bu uçakların İngiltere veya Almanya'dan aldığı zehirli gaz bombalarını halkın üzerine attığı yolunda bilgiler vardır MB), ihbar eylediği ve müfrezenin şimdilik bu hatda kalarak daima ileri cenahlarını ateş altında tutacağı; müfreze mevcudunun 250 nefer, 200 tüfek, bir makineli, bir otomatik, 2 sahra topu ve 191 hayvan olduğu, bozulan iki makineli tamire girmiştir, yerine diğerleri gönderiliyor.
- C- **Ussatın** (İsyancıların MB) **Vaziyeti:** Lice'ye giren ussatın Silvan üzerine sarkmakta olduklarını, Silvan Kaymakamı bugün sabaha karşı ihbar ediyor ve kuvvet istiyordu. Halbuki daha evvel tecemmu eden (toplanan MB) Silvan aşâirinin (aşiretlerinin MB) tayin edilen bir Kumandan emrinde olarak Hazro hududunda

bulunmaları ve sağ cenah müfrezelerimizle birleşmeleri tebliğ olunmuş idi. Palu-Habus'daki ussat hakkında haber bekleniyor. Kiği istikametindeki ussat hakkında malumat alınmamıştır.

Ordu Müfettişliğinin 23 Şubat 341 Tarih ve 249 Nolu Şifresi:

Hani vakası hakkında Fırkanın verdiği rapora esasen inanmamış ve vakada bulunanlardan bizzat dinlemeği tercih eylemiş ve şimdilik yani ihtiyacım zâil oluncaya kadar Fırkaya da kısaca iade-i namus mecburiyetinde bulunduğunu ve bunun da ziyayı (kaybedilenleri MB) kazanmak.. ölmek demek olduğunu emretmişim.

Bu akşam Hani Mektep Müdürü ve sahib-i vukuf bir efendi, firarla nezdime gelerek vak'ayı şöyle anlatıyor: Fırka küçük bir müsademe ile kasabaya girmiş ve ertesi günü alessabah ihata edilen (sabahtan kuşatılan MB) düşmanla yani Hani şarkındaki 9 köyün 500 müsellaı ile (silahlısıyla MB) akşama kadar muharebe etmiş ve neticede mağlup ve firar eden ussatı

“ Alay bilhassa akşama doğru tahtessıfır yirmiye tenezzül eden (sıfırın altında 20'ye kadar düşen MB) bir soğuk içinde seyahat ettiği, altmışa yakın da ayak donduğu için lüzum gösterilen çarık ve eldivenler mahallinde mübayaa ve tedarik edilmektedir.

takibe koyularak Hani'den hayli uzaklaşmışlardır. Bu suretle kasabada yalnız topçu ve az adet de acemi efradla makineli ve bir miktar da hayvan kalmış ve ortalık kararmış, bu sırada Şeyhin imdadına gelen Genç aşâirinden Tavselebudu Mustafa'nın aşâiri kıtaatımızın köyden ayrıldığı cihetin muhalif tarafından baskın-asa (baskın gibi MB) bir hücumla başlayıp, buna karşı yalnız topçu ile makineli kısa bir müddet ateş açmış ve müteakiben esir olmuştur.

Takviye asker ihtiyacı ve donan ayaklar!

Midyat'tan celbedilen Alayın bir Taburu bugün 190 mevcutla vasil oldu.

Erzurum, Bayburt, Elbistan ve Maraş'tan malum mevake (mevkielere MB) celbine müsaade buyurulan Alayların katiyetle yarın yani 24 Şubat için hareket etmeleri emri verilmiştir. 215 numaralı Şifre ile istizan ve kabul buyurulan Muş'da, Diyarbakir'de ve Elaziz'de topçulu ve suvarili ikişer piyade alayı ile Erzincan'da topçulu ve suvarili bir Alay ancak 5 Mart'ta vasil olabilir. Bu zamana değin elde malum olan kuvvetlerle, propagandalarla ve dahile saldırılan bazı kimselerle saha-yı isyanın mümkün olduğu kadar tevesü etmemesine (genişlemesine MB) çalışılacaktır. Maruzatımın kabulü üzerine Bidlis'den gelen Alay, hâlen Erzurum'dan vürud edecek (gelecek MB) Alaya intizaren (bekleyerek MB) Muş'ta tutuluyor. Alay bilhassa akşa-

ma doğru tahtessıfır yirmiye tenezzül eden (sıfırın altında 20'ye kadar düşen MB) bir soğuk içinde seyahat ettiği, altmışa yakın da ayak donduğu için lüzum gösterilen çarık ve eldivenler mahallinde mübayaa ve tedarik edilmektedir.

Şeyh Said, Hani müsadematı günlerinde biraderi Tahir'le Seydi köyünde imiş. Üçüncü biraderi Abdürrahim'in evvelce de arzolunduğu veçhile Piran havalisinde bulunduğu söylüyor.

Mümkün olduğu kadar her gün tayyare uçurtuluyor. Bugün üç defa verilen bir keşif tayyaresi ile ussatı büyük bombalarla bombardıman etmiştir.

Vaziyetin aldığı bu ciddi şekil ve 3. Ordu Müfettişliği'nin mütemadi teklif ve ısrarı üzerine Şubat'ın 23'ünde Adana'daki 7. ve Niğde'deki 41'inci Fırkaların seferber edilmesine karar verilmiş ve harekete geçilmiştir.

Ordu Müfettişliği'nden Alınan 24 Şubat 1341 Tarihli Şifrede Elaziz Bölgesi Çatışmaları:

Ussatın iki koldan Elaziz'e ve Maden'e yürümekte oldukları malumat üzerine 23-24 Mart gecesi Maden'in boş bırakılmaması için Şerinan'da bulunan suvari fırkası bakiyesine Maden'in müdafaası emri verilmiştir.

Şimdi aldığım bir iş'arda (haberde MB) Elaziz'in şarkındaki Hüseynik'de müsademenin başladığı bildirilmektedir. Ussat Elaziz'de telgraf hatlarını her taraftan kestikleri için malumat alınamıyor...

zun muharebe etmeyeceğini, bir ferdi olmak itibariyle asla kabul edemem ve bu adem-i kabulün de mesleki bir hisse mağlubiyetten ileri gelmeyeceğini de arz ederim.

4. Elaziz'de müsademenin başladığını sabahleyin öğrenmiş ve müteakiben her tarafla muhabere inkıtaat uğradığı (haberleşme kesintiye uğradığı MB) için Malatya üzerinden bir an evvel tamir ettirilmesini de zât-ı vekâletpenahilerinden (Başbakanlıktan MB) rica etmiştim. Bununla beraber Elaziz'e en yakın merkez olan Malatya'da beklediğim memurdan da bu ateşin karanlıklara kadar devam ettiğini, binaenaleyh işgal edildiği hakkında bir malumatım yoktur.
5. Elaziz'de asker olarak kuvvetimiz 102 mevcutlu 25'inci Alayla iki cebel (dağ MB) bataryası ve isyan günlerinde alelacele depodan çıkarılan ve sevkiyatta ibraz edilmiş teşkilat harici birkaç makineliden ibarettir.

Bundan sonraki, Ordu Müfettişliğinden Dahiliye Vekaletine gönderilen 24 Şubat 1341 (1925 MB) tarih ve 261 nolu şifrede ise; Şeyh Said alesinin Hınıs'ta tutuklanarak Erzurum'a getirilmesine ve mallarına elkonulmasına emir verildiği bildirildikten sonra, Dersim cephesinde yapılan toplantılar ve görüşmeler aktarılmaktadır. (Bu konudaki belge ve bilgiler için bkz. Kürtler ve Ulusal- Demokratik Mücadeleleri, S. 263- 271).

Ordu Müfettişliği'nin Mart- Nisan 1925 Raporları Özeti

- 11 Mart 1341 (1925) tarihli ve 16 numaralı tebliğde, Varto'nun hükümet kuvvetleri tarafından tekrar ele geçirildiği;
- 16 Mart 1341 (1925) tarih ve 19 numaralı tebliğde, Kargapazarı civarında Baba adındaki bir isyancının 300 kadar kuvveti ile batıya doğru ilerlemek istemesi üzerine ahali kuvvetlerinin buna engel olduğu;
- Aynı tebliğde; "Şarkî Dersim, Çarsancak, Mazgirt, Nazimiye kazalarındaki aşiretlerin çoğunluğunun, Palu'daki Şeyh Şerif kuvvetlerine saldırmak için toplandıkları" bildirilmektedir ki, bu durum Nuri Dersimi'nin iki kitabında da işlenmekte ve bu aşiretleri Kürt hareketine karşı yönlendiren Alevi dedesi Hüseyin Doğan ağır biçimde eleştirilmektedir. Bilindiği gibi, Şeyh Şerif, Elazığ-Harput Cephesi Komutanı'dır ve Dersim'deki birçok toplum önderi ile ilişki içindedir. Dersim mebusu Hasan Hayri Bey'in 1925'te idamı da bu ilişki dolayısıyladır.
- Aynı tarihli ve 19 numaralı tebliğde de, Garbi (Batı MB) Dersim aşiretlerinin Elaziz'e gelerek sadakatlarını teyid ettikleri ve Şarki (Doğu) Dersimlilerin teşkil etmekte oldukları milis kuvvetlerinin giderek çoğaldığı bildirilmektedir.

- 25 Mart 1341 (1925 MB) tarihli tebliğde ise "İsyanın Tenkili" (İsyanın Bastırılması MB) anlatılmaktadır. "Bu zamana kadar hareket isyan sahasında mevcut zayıf kuvvetlerle ve yalnız isyanın daire-i sirayetinin tevessüüne mani olmak (isyana bölgesinin genişlemesini engellemek MB) maksadıyla ve adeta tedafit mahiyette bulunurken (uzaklaştırılması amaçlı iken MB), seferber edilen kıtaatımızın cepheye muvasalatı (ulaşması MB) üzerine bugünden itibaren esaslı te'dip (hizaya getirme MB) ve tenkil (cezalandırma MB) hareketinin başlamış olduğu tebliğlerden anlaşılmaktadır." 28 Mart 1341 tarih ve 31 numaralı tebliğde ise, önce isyancılarla birlikte hareket eden köyler ahalsinin, şimdi ellerinde bayraklarla teslim oldukları ancak Varto havalisi bütünüyle geri alındığı halde, Hasenanlı Halid Bey'in başına topladığı bir kısım isyancılarla direndiği fakat bunların da kayıp verdirilerek dağıtıldığı haber verilmektedir. 2 Nisan 1341 tarih ve 36 numaralı tebliğde, Şeyh Said ve adamlarının kendilerine bir kaçış yolu aradıklarının haber alındığı bildirilir. 5 Nisan 1341 tarih ve 39 nolu tebliğde de, "Tayyareler tarafından atılan beyannamelerin köylüler üzerinde etkili olduğu" bildirilmektedir... 🌙

Post-Kemalist kolektif travma:

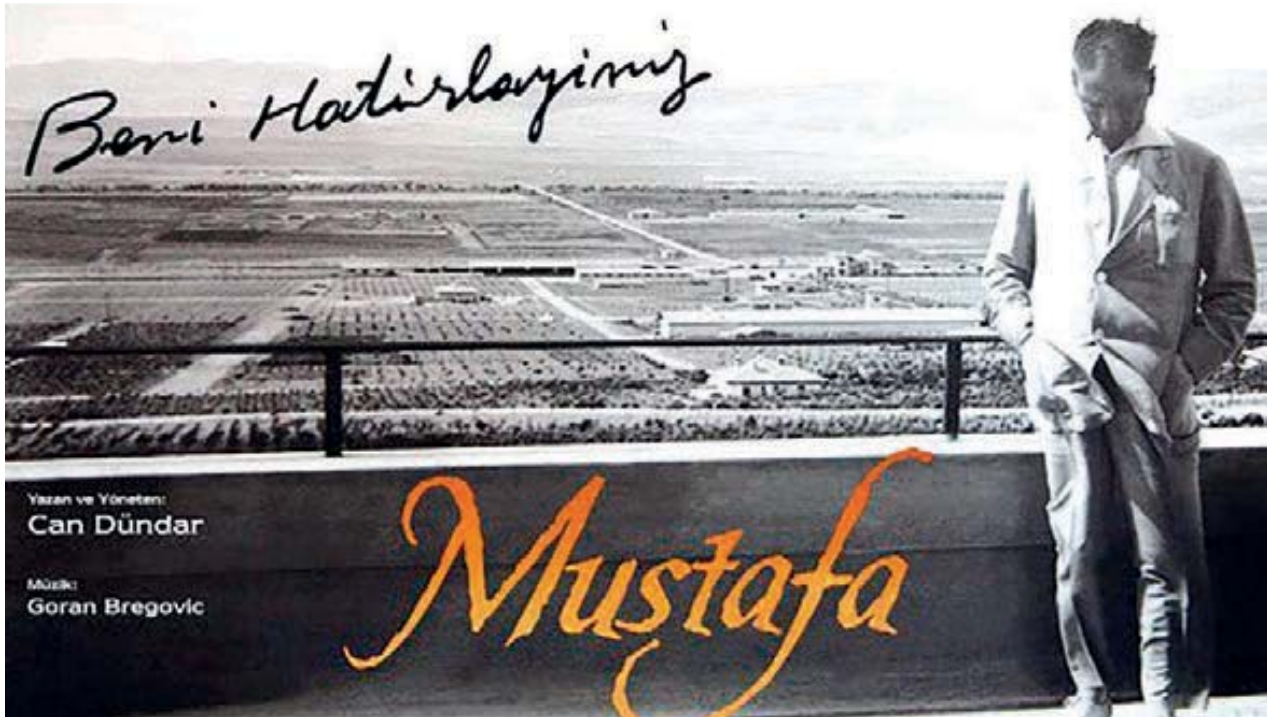
► ‘Çok alametler belirdi’

ZAFER YÖRÜK

Neyse ki konumuz ahlak değil. Konumuz, bir kült ya da fetiş olarak Atatürk ve bir ideolojik ufuk, modern Türkiye'nin "hakikat rejimi" olarak Kemalizm tragedyasında son perdenin ilk sahnesinde görünen Mustafa belgeseli etrafındaki tartışma ile günümüzde kapanış performansını oluşturan tuhaf "eser"e gösterilen yüksek teveccühün olası anlamları.

On yıl önce bir sinema salonu: Işıklar kararır ve uzun bir ağıt metni okumakta olduğu aşık anlatıcı (Can Dündar) eşliğinde *Mustafa* başlar. Türkiye'nin milli ikonografi temasının kendisini, kutsal sembollerin içindeki gerçek insanı anlatma iddiası taşıyan bu 'beyazperde belgeseli'nin, çok izlenmiş olmakla birlikte ardında oldukça gürültülü bir hayal kırıklığı bıraktığı da doğrudur. Bir millete Ata'sıyla helalleşme zamanı olduğunu hatırlatmanın yanında,

toplumsal hayattan çekilmekte olan bir ideolojiyle vedalaşma çağrısı hissini de taşıyan *Mustafa*'nın hazmı hiç de kolay olmayacaktı. Mustafa Kemal'in zaaflarını ortaya çıkarmak suretiyle O'nu küçük düşürmek, böylelikle de Cumhuriyet'in temellerini dinamitlemek gibi suçlamalar havada uçmuştu. Dündar'ın "suçu", toteme yakından bakmaya, ona doku-narak tarif etmeye başladığı andan itibaren ortaya çıkmıştır. (Totem, tabu ve 'Mustafa' filmi - Ayşe Hür)

Fetiş Ticareti

On yıl sonra (2019): Soğuk bir kış sabahının erken saatlerinde Dolmabahçe yakınlarında sıra bekleyen bini aşkın kişi. 1881 adet basılarak saat 9'u 5 geçe piyasaya çıkacak bir "eseri" 2500 lira ödeyerek satın almak için bir kitapçı dükkanı önünde oluşmuş bir kuyruk bu. Kitap, üç saat içinde tükeniyor. Ama bu süreye takılmamak gerek. Yazarı, on sene uğraştığını beyan ediyor. İçine bakınca, her sayfanın çift ara ile üç-dört paragraftan, paragrafların çoğunun tek cümleden, cümlelerin bir çoğunun da tek tük birkaç kelimedenden oluştuğu dört yüz küsur sayfadan müteşekkil parlak kağıda basılmış karton kapaklı bir "eser"le karşı karşıyayız...

Türkçe bilmeyen bir gözlemci, kitabı açıp baktığında, fiyatı da dikkate alarak herhalde dahi bir şairin başyapıtı ile karşı karşıya olduğunu düşünecektir. Öte yandan yazarın

şahsiyeti ve üslubu hakkında fikir sahibi olmayan bir okur, on yıl çalışıp da böyle bir içerik üretmek için eni-konu embe-sil olmak gerektiği sonucuna varacaktır. Ortaokul İnkılap Tarihi tedrisatından çıkartılmış özet içine "rahmetli her gün çamaşır değiştirdi" seviyesinde bazı "özel hayat sırları" serpiştirilmiş, satılıyor (Yılmaz Özdil, *Mustafa Kemal*).

Meselenin ahlaki boyutu, kült ticareti ya da fetiş sömürüsü, her sene üç beş tane birbirinin tekrarı yeni "eserin" kitapçı vitrinlerinden asla eksik olmaması vb. üzerine yeterince konuşuldu. Bu son fenomen de artık tam manasıyla "tüy dikmiş" oluyor. Yazara ve yayıncıya uygun görülebilecek sıfatlar bir yana, kırılan satış rekorları denkleme eklene-rek ortaya çıkan kültür ürünü tüketicisi profilinin seviyesi ve kitlesel hacmi düşünüldüğünde, toplumsal bir sorunla

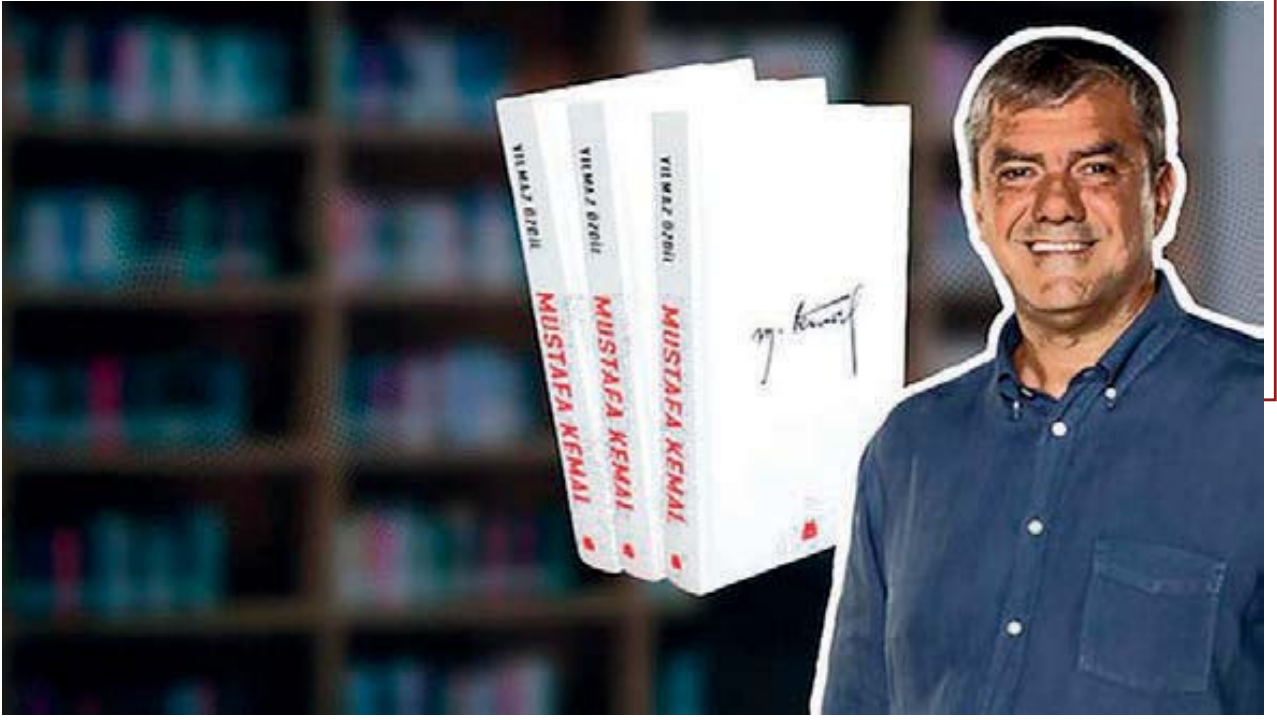
karşı karşıya olunduğu sonucu ortaya çıkıyor.

Neyse ki konumuz ahlak değil. Konumuz, bir kült ya da fetiş olarak Atatürk ve bir ideolojik ufuk, modern Türkiye'nin "hakikat rejimi" olarak Kemalizm tragedyasında son perdenin ilk sahnesinde görünen *Mustafa* belgeseli etrafındaki tartışma ile günümüzde kapanış performansını oluşturan tuhaf "eser"e gösterilen yüksek te-veccühün olası anlamları.

Ata ve Tabu

Yakup Kadri'nin anılarından: *"Bir gün CHP'nin ilkelerini gözden geçiriyordu. O sıralar ukalalık edip demiştim ki: 'Paşam, bu her bakımdan bir İnkılap partisidir. İnkılap Partisi ise bir ideolojiye, bir doktrine dayanmaksızın yürüyemez.' Yüzüme bir masumun yüzüne bakar gibi bakmış ve gülümseyerek 'O zaman donar kalırız' demişti."*

Dündar'ın film yoluyla saldır-
dığı iddia olunan Cumhuriyetin
temelleri denilen tabunun
harcı, Atatürk kültürü ile karılmış-
tı. Resmi, dominant ve popüler
üst-anlatı olarak Kemalizm
ile birlikte, bir mitolojik çatı
işlevi gördü. Yukarıda "donma
korkusu" ile ifade edilen "kastıtlı
muğlak" niteliği nedeniyle Ke-
malizmi tanımlamak oldukça
zor. Çünkü hem her tanımın
dışında bırakılmış bir fazla-
lık, hem de tanımın içeriğiyle

“**Sonra depresyon: "Vatan
elden gitti", "Bu millet
adam olmaz", "her şey
anlamsız", "devlet kimlere
kaldı" gibi düşüncelerle
içe kapanma, hüznün
ve sükûnet. Ve nihayet
olanları ve olabilecekleri
kabullenme ve buna
paralel olarak yeni
"hakikat rejimi" içinde
kendine yer arama çabası.**

uyuşmayan bir Kemalist özellik
her zaman olacaktır.

Kemalizmin ve onunla birlikte
Atatürk mitinin semiyotik nite-
liği üzerine düşünmek, tanım
problemine bir çözüm sunabi-
lir. "Donma korkusu," dogma-
tizme karşı pragmatist bir du-
ruşun yanında tanımlanmaya,
kesin bir içerik ile sabitlenme-
ye, kısacası "göstergeleşmeye"
ayak direyişin ifadesi olarak
okunduğunda durum açıklık
kazanacaktır. Semiyotik deyiş-
le sembolleşme yerine "mit-
leşme" iradesinin, bir sembolik
düzenin içerdiği göstergeler
manzumesine eklenmeye
direyerek bütünü oluşturacak
sembolik evrenin kendisi olma
iradesinin beyanıdır.

Atatürk kültürü, 20. yüzyıl
boyunca farklı siyasal/ideo-
lojik yönelimlerin altında var
olabileceği bir kolektif mitolojik
çatı, karşılaşılan her zorlukta
milletçe sığınılabilir bir
baba (Ata) imgesi sunma
işlevini yerine getirdi. Kuruluş

dönemi cumhuriyet edebiyatı
bu zaruretin farklı veçhelerinin
tezahürleriyle doludur. Koru-
yucu ve kollayıcı *Baba* imgesi,
toplumsal alanın ve söylemsel
ufkun laikleşmesi ya da de-İs-
lamizasyonu sürecinin yarattığı
"kozmetik boşluğu" doldurma
zaruretinin kaynaklanıyordu.
Ama belli ki bunun tersi de
cereyan etmiş, laik/millî arzu,
Atatürk fetişiyiyle dinsel kut-
sal evrenin bir versiyonunu
üretmek durumunda kalmıştır:
*Kabe Arabın olsun Çankaya
bize yeter.* (Kemalettin Kamu)

Atatürk imgesi, bu yönüyle
giderek bir millî fetiş ya da
totem niteliği kazandı. Koru-
yuculuğu kadar yasakları ve
sınırlayıcılığı olmadan "Baba"
nasıl olmazsa, tabuları olma-
yan totem de olmaz. Kemalist
mitolojik çatı, millet'in mutlak
sınırlarını ("kırmızı çizgilerini")
belli tabular üretmekle belirleme
zaruretinin de üstlendi. Kapsa-
yıcı bir hakikat rejimi olarak
çatısı altındaki söylemsel çe-

'Andımız' protestosu: Depresyon hal!

şitliliğin kolektif normlarını ve laik/millî hayattan dışlanması gereken norm-dışı söylemleri ve pratikleri de yeniden belirliyordu: *Bayrağım: Sana benim gözümle bakmayanın mezarını kazacağım; Seni selamlamadan geçen kuşun yuvasını bozacağım.* (Arif Nihat Asya)

Kıyamet: de-Kemalizasyon

2000'li yıllar, üzerine kurulduğu binanın genişleme ve güncellenme ihtiyacı karşısında yetersiz kalma anlamında artık miyadını doldurduğu anlaşılan bu mitolojik çatının adım adım sökülüşüne sahne olmak durumundaydı. Can Dündar'ın insan birey "Mustafa" ile kült Atatürk'ü birbirine karşı oynama girişimi, Kemalizmin yapı-sökümü zarureti ile örtüşüyordu. "Ulusalçı" ve seküler orta sınıfların, bu süreci süregelen bir travma olarak yaşıyor olmaları şaşırtıcı değildir.

Öte yandan, ordu tarafından icra edilmesine alışık olduğumuz

resmi geçit ve darbe gibi millî ritüellerin artık polis ve sivil uzantıları tarafından icra ediliyor olmaları başlangıçta liberal çevrelerce büyük takdir gördü. Yasakçı Baba'ya Oedipal bir başkaldırı içinde "sivil toplumsallaşma" aşamasına geçişin alametleri olarak algılandı. Zaman, aslında disiplinler düzeninin farklı kurumlar ve sembollerle güncellenmesinden ibaret bir süreçten geçilmekte olduğunu gösterdikçe, travmatik algı toplumsal doku boyunca daha da yayılacaktı.

Halkını bir ulus-devlet formatında moderniteye taşıma misyonunu tamamladıktan sonra sahneden çekilen kurtarıcı imgesi ile vedalaşma davetine yönelik öfke işte bu travmatik algının sonucuydu. Dönemin köşe yazarlarından Yiğit Bulut, *Mustafa'yı "çocuklarımızı zehirleme çabası" olarak lanetleyerek velileri uyarıyordu. Post-Kemalist çağa geçiş sürecinin doğduğu stres bozukluğu, Atatürk kültürüyle şekillenmiş cumhuri-*

yet kuşaklarının Dündar'ı hedef alan saldırganlığında ifade bulmaktaydı.

Travma-Sonrası

Elisabeth Kübler-Ross, 1969 tarihli *Ölüm ve Ölmek Üzerine* adlı araştırmasında, ölümcül hastaların durumlarını kabul lenene kadar geçtikleri beş aşama saptıyor: İnkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve nihayet *kabullenme*. Kübler-Ross, bu aşamaların mutlaka bu sırayı takip etmediğini, çoğu zaman iç içe geçtikleri notunu düşmeyi de ihmal etmiyor. Ayrıca ileride araştırma ölçeğini genişleterek, ölümü beklemek kadar, yaşanan büyük bir kayıp ya da üzücü vakalar karşısında takınılan tavırlar için de aynı aşamaların geçerli olduğunu gözlemliyor.

Buradan hareketle, Türkiye'nin laikçi-"ulusalçı" orta sınıflarının da gözlerinin önünde cereyan etmekte olan de-Kemalizasyon süreci karşısındaki tepkilerinde bir benzerlik

saptamak mümkün. Başlan-
gıçta siyasal İslam'ın Kemalist
müesses nizamın aygıtlarıyla
boy ölçüşmeyi göze alama-
yacağına duyulan inançta, ya
da şuursuz seçmen yığınları
makarna ve kömür dağıtılarak
kandırılıyor yoksa sonuç böyle
olmazdı gibi yargılarda tezahür
eden inanamazlık ve inkâr ha-
leti ruhiyesi. Sonra Cumhuriyet
mitingleri, Genelkurmay muhti-
rası, parti kapatma davası,
milli bayram yürüyüşleri, kelli
felli adamların ilkokul önlüğü
içinde "andımız" okumasına
kadar giden öfke ve protesto
nöbetleri. Georgia Üniversite-
si'nden Profesör Cas Mudd, bu
aşamanın komplo teorilerini de
içerdiğine dikkat çekiyor. ABD
seçimlerinde Rus manipülasyonu
olduğu iddiası gibi, bizde
de seçimlerde hile iddiaları,
hayali seçmenler, ve benzeri
pek de temelsiz olmayan ama
seçim sonuçları açısından bel-
lirleyiciliği su götürür teoriler.

Ardından "Atatürk dine karşı
değildi yanlış anlaşıldı" türünde
pazarlık hamleleri (örneğin söz
konusu "eser"de Kuran, mevlit
okutma, hayır yapma, cami,
namaz, hacı/hoca benzeri te-

rimlerin pozitif kodlama ile bol
miktarla belirişi dikkat çekici).
Sonra depresyon: "Vatan elden
gitti", "Bu millet adam olmaz",
"her şey anlamsız", "devlet
kimlere kaldı" gibi düşünce-
lerle içe kapanma, hüznün ve
sükûnet. Ve nihayet olanları
ve olabilecekleri kabullenme
ve buna paralel olarak yeni
"hakikat rejimi" içinde kendine
yer arama çabası. Yenikapı
Mitingi davetine icabet etme,
"aynı gemideyiz" çağrısına "biz
de milliyetçiyiz", "bu devlet he-
pimizin devleti" gibi ifadelerle
eklemlenme süreci...

Mustafa, toplumun siyasal
kozmosunda sönümlenmekte
olan Kemalist ideoloji ve onun
kült şahsiyeti ile vedalaşmanın
sancısı anlamında "depresyon"
aşamasına tekabül ederken
ona yönelik tepkiler de "inkâr"
ve "öfke" aşamaları ile örtüş-
müyor mu? Günümüzde satış
rekorları kıran pahalı "eser"
ise, geçen on yıl içinde dozu
sürekli yükseltilmiş de-Kema-
lizasyon sürecinde perdenin
kapanmasına yakın "pazarlık"
ve "kabullenme" aşamalarının
iç içe oynandığı son sahne-

nin ifadesi olarak okunmaya
müsaittir.

Sonuçlar ve Olasılıklar:

Atatürk fetişizmi üzerinden
Kemalist zümrenin inkâr ve
öfkесinin ürettiği post-Kema-
list kıyamet paranoyasını ticari
kazanca çevirme: Kemalist
"ideolojik önderliğin" ulaştığı
doruk noktası belli ki budur.
Öte yandan, de-Kemalizasyon
süreci, ya inkâr ya da kabullen-
me seçenekleri ötesinde yeni
olanakların da kapısını arala-
mış oluyor. Tabuya dokunma,
totem ve miti sorgulama
yasaklarının gevşediği siyasal
iklim, cumhuriyetin temelleri,
yapısı ve tarihi ile gerçek bir
yüzleşme olanağını önümü-
ze koymakta. Bu muhasebe,
cumhuriyetin içerdiği öznel-
rin zamanımızın koşullarının
dayatmasıyla yeniden-şekil-
lenmesi kadar, Ata'nın yasası
ve fetişistik yasaklamalarla
ideolojik haritadan ihraç edil-
miş öznelere geri dönüşünün
yolunu da açmış bulunuyor.
21. yüzyıl Türkiye siyasetinin
dinamiklerini bu yeniden-şekil-
lenme ve "geri dönüş" süreç-
leriyle açılan ideolojik ufuk
belirleyecektir. 📌

t e y r û t û r

► Quiling

HevalName

Navê xwe yê latînî Grus grus e. Ji dervî Emerîka-ya Başûr û Antarktikayê li çar aliyê dunyê dihê dîtin. Balindeyeke koçber e. Havînan li kêleka daristanan, li derdora çirav, gol û avên nizm ên bi zil dijî. Çûkekî lingdirêj û stûdirêj e, teriya wê û nikula wê kinik e. Gewde gewr, qirik reş û derdora çav spî ye. Bejna wê 110 cm, baskên wê bi haweyê vekirî digihêje heta 230 cmyê. Giraniya wê ji 3 kîloyan heta 6 kîloyan diguhere. 1-3 hêkan dike û 29-31 roj qurp dimîne. Ebatên hêkên wê 57-66/88-110 mm ne.

Derdora 40 salan emr dike. Xwarinên wê beq, mişk, şeytanok, kêz, maşot û giha û xwarinên bi lib ên weke genim, nok, zeytûn, findiq û berû ne.

Quling firindeyekî gelek bi nav û deng e, herkes wê dinase. Weke ku di çîroka Evdalê Zeynikê de jî derbas dibe di gelek stran, efsane û çîrokên din de jî derbas dibe. Çîroka li jêrê jî yek ji wan çîrokan e.

Quling rojekê ji zozanan dihên ku biçin germiyanan. Di nava refê qulingan de yeka brîndar, baskşikestî hebû ye. Li gundekî, xwe li hewşa malekê datîne. Xwediyê malê dema wê bi ew halî li hewşê dibîne diçe radihêjê û dibê hindur. Birîna wê derman dike, bas-

kê wê dicebirîne û heta ku zivistan diqede wê di malê de xwedî dike. Serê buharê wexta ku quling ji nû ve ji germiyanan vedigerin da ku biçin zozanan mêrik jî qulingê ber dide û ew jî diçe tevî refê xwe dibe. Piştî ku buhar û havîn derbas dibe, serê demsala payizê quling dîsa ji bo koçê ji zozanan vedigerin. Wê qulinga ku ji aliyê gundî ve baskê wê hatibû dermankirin ji ref vediqete û di nava nikulê wê de du tovên darekê, dihê û li ber paceya malê datîne. Wan tovan datîne ber pacê û ji bo îşaretê bide wan ku biçînin nikulê xwe li erdê dixê û hinekî dikole. Malî fêhm dikin ku ew dixwaze van tovan biçînin. Piştî ku quling diçe ew jî radihêjin wan tovan û diçînin. Ew tov şên dihê, dibe darek û fêkiyên weke sêvê digire. Lê ji ber ku fêkî xerîb e gundî newêrin bixwun. Heta wê rojê fêkiyek wuha nedîtine. Gundî li ser vê fêkiyê nîqaşan dikin; nizanin ku ev fêkî tiştêk baş e yan xerab e, dihê xwarin an na. Radibin biryar didin ku ji bo ceribandîna pêşî bi heywanekê bidin xwarin. Fêkiyekê ji darê jêdikin û didin pisîkekê. Dibêjin heger tiştêk bi pisîkê nehat em ê jî bixwin, heger tiştêk pê hat em naxwin. Pisîk dixwe û di cî de dimre. Gundî pirr diqehirin. Ê ku baskê qulingê derman kiriye pirrtir diqehire. Dibêje "Min ewqas qencî bi te kir, baskê te derman kir, cebirand û gişê zivistanê te xwedî kir lê te wê qenciya min bi xerabî li min vegehand. Te çû dareke jehrî ji me re anî. Xwedêkirî

me nexwar. An na em ê giş pê bimirana."

Dibêje heger ew quling careke din were ez ê bikujim. Dema ku dibe serê buharê quling dîsa ji germiyanan vedigerin ku biçin zozanan. Dîsa ew qulinga bas-kcebirandî ji ref vediqete û dihê xwe li ber paceya wan datîne ku weke her car silavekê bide wî û here. Lê vê carê mêrik silava wê bi acizî pêşwazî dike û kevirêkî diavêjê û wê dikuje.

Di ser vê meseleye re gelek dem derbas dibe. Rojekê pîreke gundî pirr nexweş dikeve. Wê li gelek hekîman digerin lê dikin nakin tiştêk êşa wê kêmkirî û ji nexweşiya wê re nabe derman. Pîrê nema debar dike. Ji yê dora xwe re dibêje "Ez pirr êşê dikişînim. Nema dikarim biqedînim. Hema ji wê dara ku tovê wê qulingê anîbû ji min re fêkiyekê bihênin ez bixwim û pê bimirim, ji vê êşê xelas bibim. Diçin fêkiyek ji wê darê ji pîrê re dihênin. Pîrê dixwe lê ji dêvla mirinê pîrê şîfaya xwe dibîne û ji berê saxlemtir û ciwantir dibe.

Gundî wê demê fêhm dikin ku fêkiyên wê darê ji bo heywanan bi jehr in lê ji bo însanan derman in. Mêrikê ku qulingê kuştiye jî, gundî jî pirr li ber dikevin û poşman dibin lê îdî tiştêk ji destê wan nayê.

Ev çîrok dirêj e. Beşên wê yê din jî hene. Me li vê derê bi tenê behsa beşa qulingê kir. 🍷

Çavkanî: Çelebî Yawûz

► Amed'de Bulgar Hanı Sürgünleri

ŞEYHMUS DİKEN

Hikâyeye ben de vakıf değildim. Ta ki, birkaç yıl evvel *Gittiler İşte* kitabımın Bulgarcaya çevrilip basılması üzerine, Bulgaristan'a imza ve söyleşi için davet edilinceye kadar. Bulgarca çevirmenim Emiliy Slavkova'nın çevirisi Roni Alasor ve Anahit Xaçikyan'ın editörlüğünde, Doçent Xaço Xaçikyan'ın redaksiyonuyla *Onlar, Artık Burada Yoklar* karşılığında denk gelecek şekilde, *Eto Che Gi Niama Veche* ismiyle 2012'de Sofya'da yayınlanmıştı.

Kitabın etkinlik programları bitmiş son gece veda yemeğindeyken, sohbetin koyulaştığı bir anda çevirmenim "*Biliyor musun Şeyhmus, bizde Diyarbekir'le ilgili bir söz var. Derler ki, 'Git, seni artık Diyarbekir'deki Ermeni papaz bile kurtaramaz!'*" demişti.

Nedir bu sözün hikâyesi diye merak edip sormuştum. Emiliy şöyle demişti: "Bildğim kadarıyla 1870'li yıllarda Bulgar devrimcilerini Osmanlı'nın en uzak noktası olan Diyarbakır zindanlarına sürgüne yollamışlar. O kadar uzakmış ki, yol aylar sürüyormuş ve gidenin geri dönmesi neredeyse imkânsızmış!"

Hemen oracıkta Emiliy ile sözleşmişim, bu konuda Bulgarca kaynakları benim için tarayacaktı, acaba ne gibi şeyler karışımıza çıkacaktı! Dönüşümden bir ay kadar sonra Emiliy mail yollamış ve 200 sayfa civarında farklı kaynaklarda metinler, mektuplar ve anılar olduğunu, eğer istersem belli bir ücret karşılığında çeviriyi yapabileceğini söylüyordu. Olmamıştı, birkaç arkadaşına konuyu açmama rağmen sponsor bulamamıştım ve hevesim kursağımda kalmıştı.

Eziyet ve cefalı bir yolculuk

Aradan tam beş yıl geçmişti. Bir gün internet ortamında tesadüf eseri *Diyarbakır Sürgünleri* adında bir kitaba rastladım. Hemen Diyarbakır'daki kitapçıya sipariş verdim, kitap birkaç günde geldi. Gelir gelmez de okudum. Benim beş yıl evvel merak ettiğim, çevirtip basılmasını tasarladığım ama başaramadığım işin en azından bir bölümünü Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Hüseyin Mevsim başarmış ve kitabı da bastırmıştı.

1862 ila 1878 yılları arasında birkaçı münferit olmak üzere

1862 ila 1878 yılları arasında birkaçı münferit olmak üzere 1867, 1872, 1873 ve 1874 yıllarında vuku bulan çeşitli olaylar nedeniyle beş katile halinde 130 Bulgar devrimcisi, Dicle Nehri kıyısındaki Diyarbakır Kalesi'nin zindanlarına sürgün ediliyorlar.

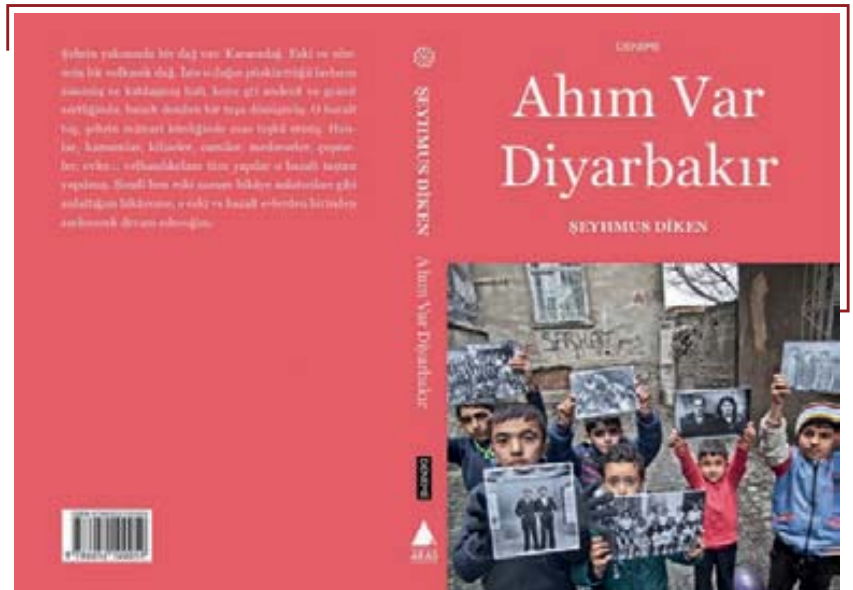
1867, 1872, 1873 ve 1874 yıllarında vuku bulan çeşitli olaylar nedeniyle beş katile halinde 130 Bulgar devrimcisi, Dicle Nehri kıyısındaki Diyarbakır Kalesi'nin zindanlarına sürgün ediliyorlar. Ülkeleri Bulgaristan'da yakalanıp yargılandıktan sonra 3, 5, 8, 10, 15 hatta 101 yıla kadar kalebend ve prangabend olarak mahkûm edilip İstanbul üzerinden çok meşakkatli ve aylar süren bir yolculukla Diyarbakır'e ulaşıyorlar. Hatta bazıları bu zor yolculuğa dayanamayıp yolda ölüyor.

O denli eziyet ve cefalı bir yolculuk ki! Yolu Diyarbakır'e

düşen İstanbullu bir beyzade Diyarbakır'de bir handa tesadüfen karşılaştığı Bulgar sürgünleriyle muhabbet ederken şöyle der:

"Eğer size hüküm verenlerin yerinde olsaydım, sizi İstanbul'dan Diyarbakır'e kadar yolculuk etmekle ve hemen geri dönmekle cezalandırdım. Bundan daha ağır başka cezaya hiç lüzum yok çünkü birkaç hizmetçiyle ve binlerce lira harcayarak yolculuk eden bendeniz, bu yolda dağıldım, çünkü milyonlar da versem, yolda, kolaylık sağlayacak hizmet almam mümkün değildi. Sizler ise, bağlı, kelepçeli, aç ve hasta olduğunuzdan ötürü benim çektiğimden binlerce kere ağır olan eziyeti unutmusunuz."

Ölmeyip de Diyarbakır'e ulaşan; papazdan muallime, esnafa, tüccardan ressama ve hancıya varıncaya kadar çok geniş sosyal ve mesleki yelpazeye sahip Bulgar sürgünlerin anıları, mektupları, düşünceleri, heyecanları, hikâyelerinin yok olup gitmesine engel oluyor.

İlk kafilenin gelişiyle, son kafilenin 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonucu imzalanan Ayas-tefanos Anlaşması sonucu çıkarılan aflu ülkelerine dönüşü arasında 15 yıl geçiyor.

On beş yıllık zaman dilimi içinde Bulgar (devrimci) sürgünleri sahiden kentin yaşamında yer ediniyorlar. Olanakları zorlayıp kimi resmi kapıları aralayıp aldıkları izinlerle kentin "iş" hayatında yer alıyorlar. Şehrin yerel sakinlerine de bir şekilde kendilerini kabul ettiriyorlar. Şimdilerde harap ve bitap vaziyette olan bir zamanlar kentin sicilinde "Eski Borsa (Bursa

diyenler de var) Hanı" olarak bilinen "Çifte Han"ı işletiyorlar. Hatta han Bulgarlar tarafından işletilince adı o yıllarda "Bulgar Hanı" olarak da kent halkınca telaffuz ediliyor.

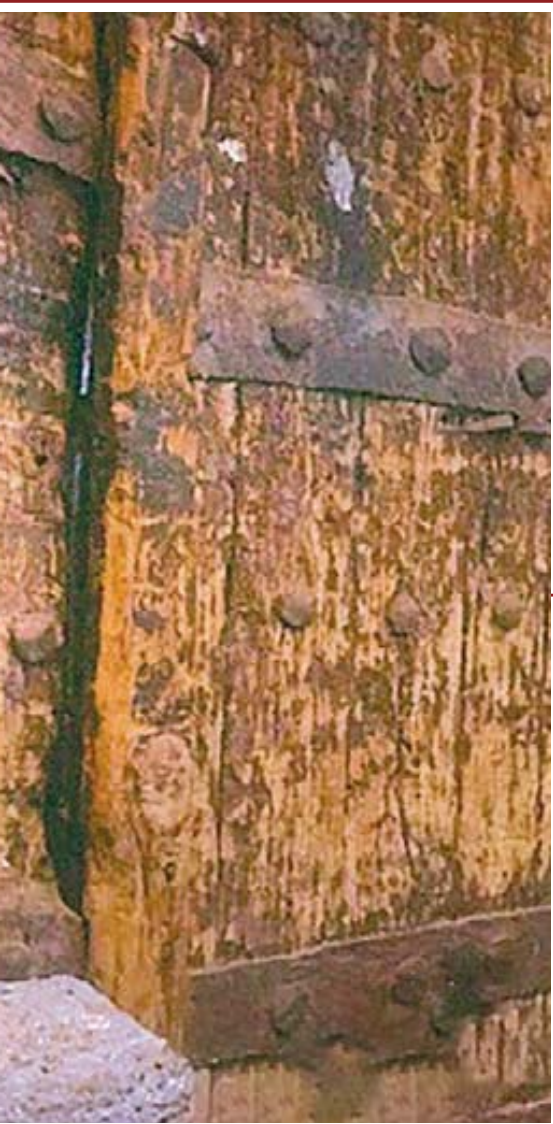
Kimi sürgünler kahvehane, lokanta açıyorlar. Sürgünlerden ikisi daha da ileri giderek o yıllarda belediyenin yeni açtığı yolların mühendisliğini yapıyor. Yabancı dillerden kitap tercüme edenler, valinin açtığı ıslah evinde dikiş makinasıyla terzilik yapanlar, yerli ahaliye modern tarımın nasıl yapılması gerektiğini göstermek düşün-

cesiyle çiftlik almaya kalkışanlar bile oluyor.

Bazı 'ilk'lerin yaratıcıları

Ve en önemlisi Diyarbakir'de o güne kadar kent halkının tanışmadığı bir iş olan ilk fotoğraf atölyesini bir Bulgar sürgünü Georgi Dançov, 1875'te açıyor. Aynı zamanda ünlü bir ressam da olan Dançov, kentteki kiliselerin ikonalarını boyuyor, camilere ve hali vakti yerinde olan Müslüman tebaanın evlerindeki levhalara Kur'an-ı Kerim ayetleri bile yazıyor.

Yine iki sürgün, ikişer atın çekeceği bir araba yapıyor, arabanın içine bir hasır seriyorlar. Ve yaptıkları bu arabayla memurları taşıyorlar. İfadelerine göre şehir halkı atların arabaya koşulduğunu ilk kez görüyor ve kalabalık halinde bu yeniliği temaşaya geliyor.

Kendi aralarında yedi sekiz nüsha basıp tek yapraklık bir de gazete çıkarıyorlar. Öyle ki o tek yapraklık gazetede birbirlerine laf bile yetiştiriyorlar. O yılların Diyarbakır kültürel iklimi konusunda okudukları kitaplar üzerinden bilgi edinmek de mümkün.

Mesela sürgünlerden biri Fransızcadan Donkişot'u okuduğunu arkadaşına yazıyor. Şehrin kadim tarihi ve geçmişi hakkında araştırmalar yapıp ülkelerine yazıp yollayanlar oluyor. Daha da ileri gidip dil üzerine çalışma yaparak Kürtçenin Zazaca lehçesinin Bulgarcaya benzeyen taraflarını dile getiriyorlar. 1875'te memlekete mektup yollayan sürgünlerden biri şöyle diyor:

Burada bir çocuk büyüyünceye kadar dört lisan öğreniyor, Türkçe, Arapça, Ermenice ve Kürtçe; iş ve alışverişin yapıldığı bu dilleri her mahalli sakinin bilmesi lazım. Diyarbakır çarşılarında Kürtçe, Ermenice ve Arapça konuşuluyor; çarşı, kahvehane ve hanlarda Türkçe çok az konuşuluyor.

Diyarbakır Sürgünleri kitabından öğrenebildiğimiz kadarıyla, Bulgar sürgünleri için Diyarbakır, 1870'li yılların zor koşullarında kalesi ve zindaniyla bir nevi Bulgar *Golgothası* (İsa'nın çarmıha gerildiği yer), sürgünler için son derece olumsuz, hatta ürpertici çağrışımları olan kolektif belleklerinde tarif edilemez acıların yaşandığı, Bulgar milli kurtuluşçu benliğinin ve kimliğinin kazanılmasında olmazsa olmaz bir aşama oluşturan ve Bulgar siyasi bağımsızlığına giden bir çile yolu olarak ifade ediliyor.

Diyarbakır eşittir Bulgar arafı...

Bütün bu eziyetleri nedeniyse; ırak, çorak, ıssız, iptidai, dönüşü olmayan, dünyanın öbür ucu gibi anlamlar içeriyor Diyarbakır.

Öyle ki, yattıkları zindan için şu dizeleri yazıyor biri: *"Bura-ya ışık, küçük bir pencereden sızıyor, karanlığın ve dehşetin daha net görünmesi için..."*

Tabi hep zorluk, eziyet, sıkıntı değil gözlemlenenler. Şehrin hayat ritminden, ürettiklerinden, kendi coğrafyalarında olmayan, hatta hiç tanışık olmadıkları ürünlerin zenginliğinden de sıkça söz ediyorlar. Hatta sürgünlüklerinin bitiminde o ürünlerden alıp beraberlerinde götüreceklerinden de...

Hüseyin Mevsim'in kitabı, kenttin 150 yıl önceki hikâyesinde kimi ayrıntıları ve yitik sayfaları çok canlı bir şekilde yeniden önümüze bir ayna tutarak sunuyor. Belki bu vesileyle Sofya'ya tersten bir yolculukla 150 yıl sonrasında bir yeni kültürel köprüünün inşasına altyapı oluşturabilecek bir kitap *Diyarbakır Sürgünleri*.

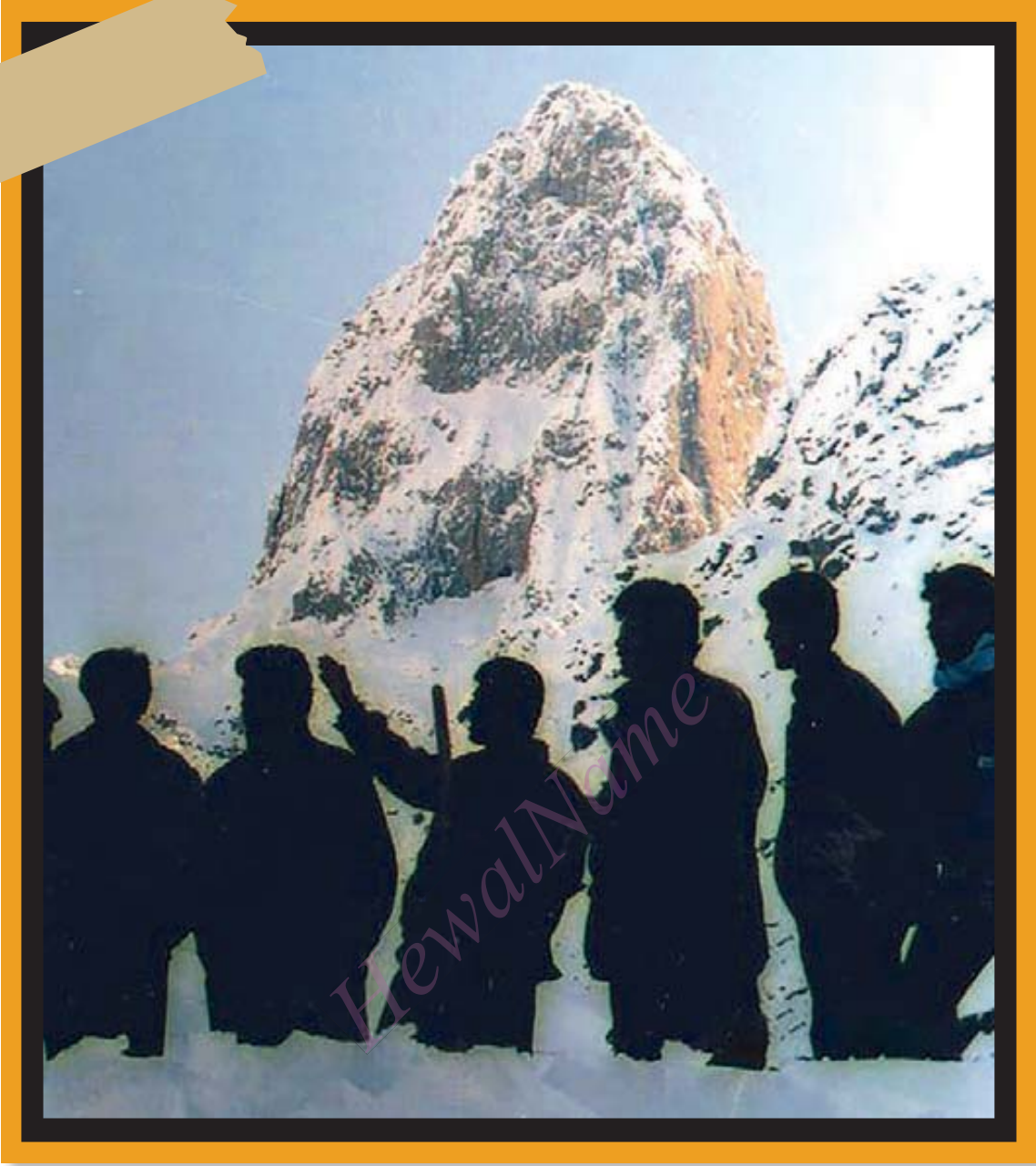
Peki bugüne dönüp baktığımızda o yıllarda adına "Bulgar Hanı" denen şimdinin "Çifte Hanı," ya da bir diğer adıyla "Eski Borsa Hanı" ne durumda. İyisi mi ne siz sorun ne de ben söyleyeyim. Haylidir cümle kapısında koca bir kilit. Yetmezmiş gibi kapının önünde barikat misali taş yığını. Kapının üzeri çökmüş. Sokağa bakan pencerelerin cam çerçevesi inmiş. Han, melul mahzun, haldan düşmüş vaziyette.

O handa bir zamanlar iş tutan Bulgarların torunları hiç mi merak etmiyor dedelerinin bir zamanlar yaşadığı şehri... 🍷

Not: 2017 yılı Kasım ayında Aras yayınlarında çıkan *Ahım Var Diyarbakır* kitabımdan bir bölümü *dilop* okurları için yeniden kolaj yaptım.

Fotoğraf: Enver Özkahraman

Fotoğraf 1980'li yıllardan...

Yarıya kadar kara gömülmüş insan silüetlerinin hemen arkasında taştan yontulmuş devasa bir sütun gibi heybetle yükselmiş Kêrise dağı...

Zap vadisinin doğu yakasındaki ünlü Reşko dağına bağlı Dêz (Kırıkdağ) vadisinin orta yerlerindedir. Dimdik bir som kaya kütleli biçimindeki dağın hemen altında, bir kaç hane-den oluşan ve dağdan ismini alan bir köy vardır.

Herkesin çıkabilmesi mümkün değildir. Yine de dağın güneydoğu tarafında, ancak çok usta dağcı ve köylülerin tırmanabileceği güzergâhlar bulunur.

1980'li yılların başında Kêrise'nin orta yüksekliklerine kadar tırmanmış keçisini indirmek için çabalayan bir çobanın bulunduğu mağarada, Asurîlere ait yüzlerce el yazması kitap bulunur. Bulunanlar arasında papaz kaftanı, papaz bastonu ve birçok mutfak eşyası da vardır. Çoban ve haber verdiği komşusu, mağarada bulduklarını indirirler ama onları paylaşmak konusunda anlaşamazlar. Birbirlerini şikayet eder, karakolluk olurlar! O günler, bu olay fotoğrafları ile birlikte basında epeyce yer bulur, konuşulur Kêrise dağı...

Rîtueleke bebiktiyê:

► Danû

REŞO RONAÎ

Di hejmara borî de min li ser termînolojiya bebikan nivîsîbû. Di vê hejmarê de ez ê dîsa berê xwe bidime bebiktiyê. Ez ê qala rîtueleke bebiktiyê bikim; danû.

Danû wekî ku tê zanîn genimê kutandî ye. Pê gelek xwarin tê çêkirin. Wekî mînak meyîr, edesî, keşkek û gebol çend xwarinên bi vî rengî ne.

Ku diya min û babê min zanibûna şûna didanê min dixure dê îşev biçûna dolaba xwe û nîrê xwe bişkandana, bianiyana ji min re bikirana binê danûyan, danûyên serê min pê zû bipijiyana û xuriya didanê min bişkiya.

Lê min ne niyet e ku qala xwarinan bikim. Mijara vê nivîsê ji tehma danûyan wêdetir rîtuêke bebihtiyê ye ku gava didanê ewil ê bebikan derdikeve merasîmek tê lidarxistin.

Baş e, ev rîtuêl çi ye? Çawa li dar dikeve? Hûrgiliyên wê çi ne? Ez ê qala vana bikim. Lê ewilê ez ê qala awayê berê bikim û paşê jî ez ê hewl bidim rave bikim ku hela îro çiyê vê rîtuêlê guherîne.

Awayê Berê

Gava didanê bebikan derdikeve şûna wî dixure. Pêşiyên me dibêjin wê çaxê eger zimanê wê bebikê hebe wê wisa bibêje:

Ku diya min û babê min zanibûna şûna didanê min dixure dê îşev biçûna dolaba xwe û nîrê xwe bişkandana, bianiyana ji min re bikirana binê danûyan, danûyên serê min pê zû bipijiyana û dê xuriya didanê min bişkiya.

Roja ku wê merasîmê tê lidarxistin malbata bebikê bang li der û cîranan dike da ku bîna beşdarî merasîmê bibin. Dayik di sîtilê de yan di firaqeke kûr de danûyan dide ser agir û dikelîne. Xîçê ji wê

danûyê dixwe firaqek û ava wê dinisilîne. Malbat bebikê di orta mêvanan de dide rûniştin. Henî alav datînin pêşiya sebiyê xwe; eynik, meqes, pere, şeh, qelem û her wekî din. Dibêjin bebik pêşî dest biavêje çi gava mezin bibe dê wî karî bike. Li gorî vê mantiqê eger dest biavêje meqesê dibe terzî, eger dest biavêje pere dibe tucar, eger dest biavêje şeh dibe berber, eger dest biavêje qelemê dibe mamoste û filan û bêvan.

Vêca piştî vê haziriyê ji nava zarokan zarokeke didanhûr û didanxweşik tê hilbijartin. Ewan danûyên ku ava wan hatiye nisilandin li serê bebikê dikin. Gava danûyan li serî dikin ên derdorê dilîrînin û li çepikan dixin. Sê caran, her carê kulmek danû li serê bebikê dikin. Piştî her carê wê/wî zaroka/zarokê didanxweşik dev li danûyên ser serê bebikê dike û tîne dixwe kulma diya bebikê. Çima zarokeke didanfîq, didanfîrk, didangir an didankurmî na lê didanhûr û didanxweşik tê neqandin? Li gorî rîtuêlê didanên bebikê dê li didanên vê/vî zarokê/zarokî biçê. Paşê heft heb ji wan danûyên ku vê/vî zarokê/zarokî xistine kulma dayikê bi ben ve tîne kirin û ew benik bi benîştan bi şimayê, bi tûncika bebikê ve tîne kirin. Heya ew danû hişk dibin bi porê bebikê ve dimîne. Gava hişk bûn meqesê didinê û jê dikin û diavêjin. Li gorî gotinên pêşiyên ev benik tilîsma vê merasîmê ye.

Gava danûyan li serê bebikê dikin pereyê hûr, şekir û tiştên wisan jî dixin navê. Zarokên dorê ji xwe re vana top dikin û dixwin. Der û cîran gava tîne merasîmê, tasek danûya xwe jî bi xwe re

dibin. Lê tase xwe vala nayênin, diyariyek dixin navê.

Cudahiyên Îroyîn

Helbet berê û îro ji gelek aliyên ve ne yek in. Axirê dinya diguhere û pê re dab û nerît jî diguherin. Mesela êdî kurdên bajarvan ji yê gundan zêdetir in û dab û nerîtên berê jî li gorî bajarvaniyê yan tîk diçin an jî diguherin.

Rîtuêla danûyan jî bi heman awayî li gorî bajarvaniyê hinek guheriyê helbet. Ha, divê em ji bîr nekin van tespîtan derbarê berdewamiya vê rîtuêlê de ye axirê. Yanê rast e ku meriv bibêje li bajarvanan jî nayê lidarxistin. Tiştê ku min dîtiye bi awayê berdewamiya xwe hin guherîn hene. Ne ku ez weke biberketinê dibêjim, weke tespîtek dibêjim.

Çi ne ev guherîn? Çend jê ev in: Mesela êdî danû li ser kuçikê na li ser ocaxê çêdibin. Ji ber wê jî gotina bebikan a serê ewil ku qaşo ji bo diya xwe û babê xwedibêje êdî di bîra gelek kesan de nemaye.

Mesela êdî gelek caran der û cîran na, malbat tenê beşdar e. Ji ber wê ne hewce ye ku bi qasî sîtilek bê çêkirin. Quşxaneyek bes e. Û pê re jî merasîmê êdî weke party tê binavkirin.

Mesela alavên ku li ber bebikê tîne rêzkirin gelekî zêde bûne. Berê di bîra kesî de tunebû ku zarokên wan bibin dixor. Lê îro ew ihtimal heye. Ji loma stetoskop jî li van alavan zêde bûye ligel gelek alavên din.

Mesela neqandina zarokên didanhûr û didanxweşik... Bila bi yariyek bi dawî bibe nivîs; îro ya herî zor ev e herhal. Çimkî hema hema didanên hemû zarokan tîlîkirî ne. 🌹

► Fırat Cewerî: ‘0 gemi, bağımsız bir toprak parçası gibiydi’

Söyleşi: NİMA JOR

İsveç Yazarlar Birliği tarafından, 1994 yılında Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere gemiyle bir gezi düzenlendi. Bu geziye otuz ülkeden, dört yüz yazar katıldı. Fırat Cewerî de diğer iki Kürt yazar, Mehmed Uzun ve Ordîxanê Celîl'le beraber bu gezide yer aldı. Dünyaca tanınmış pek çok yazarla beraber; Türkiye'den Orhan Pamuk, Can Yücel, Mario Levi, Vedat Türkali, Arif Damar, Bekir Yıldız da vardı. Cewerî, dünya edebiyatı tarihinde özel bir yere sahip olan bu geziyi günü gününe kaleme aldı. Sahip olduğu roman tekniğini ve şiirsel üslubunu bu gezi yazısına katmış olan Cewerî; gezilen ülkelerin siyasi tarihiyle beraber kültürel zenginliklerini, geziye katılan yazarların görüş ve düşüncelerini, gezi esnasında yapılan sohbet ve tartışmalarla beraber dönemin siyasi atmosferini kaleme aldı.

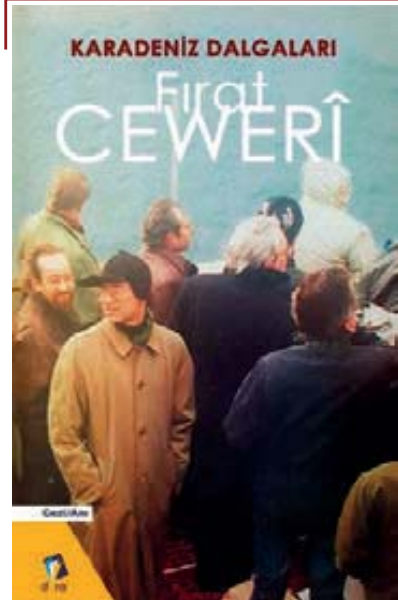
Fırat Cewerî'yle, Türkçesi Dara Yayınları tarafından çıkarılan Karadeniz Dalgaları adlı kitabını konuştuk.

Karadeniz Dalgaları'nın Türkçesi kitapçı raflarında yerini aldı. Kitabı yazmaktaki amacınız neydi?

Bu kitabı 1994 yılında Kürtçe yazdım. Önsözünde de belirttiğim gibi otuz ülkeden dört yüz yazarın katıldığı, Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere bir gemi yolculuğuydu. Aslında bu kitabı yazarken Kürtçede yeni bir edebiyat türünü denemenin peşindeydim. Günlük olarak kaleme aldım; ama anılarımı, gittiğimiz ülke ve kentlerin biraz da tarihleriyle harmanlayarak belleklerde yer eden bir gezi olsun istedim.

O dönem Nûdem dergisini yeni çıkarmaya başlamıştınız ve genç bir öykücüydünüz. Dünyanın ünlü isimleriyle birlikte olmak nasıl duygular bıraktı sizde?

Hatırladığım kadarıyla gezi-deki en genç yazar bendim. Büyük umutlar taşıyordum. 1980 yılında, sadece özgür bir ortamda Kürtçe yazabilmek için ülkemi terk etmiş, sürgün yolunu tutmuştum. Değişik alanlarda kitaplar yazmış, NÜDEM adında bir edebiyat dergisi çıkarmaya başlamıştım. Ama ne Kürtler dillerine ve edebiyatlarına önem veriyor, ne Türkler Kürt edebiyatının varlığına inanıyordu. Kürt edebiyatı dünyada bir yere sahip değildi. O yolculukta, bir anda kendimi dünyanın özgür bir yurttaşı ve yazarı olarak gördüm. Kendime güvenim arttı. Birçok yazar sadece bir dili konuşuyor iken, ben dört dilde konuşuyor, durmaksızın dünyanın birçok ülkesinden geziye katılmış olan yazarlara Kürt edebiyatını tanıtmaya, anlatmaya çalışıyordum. Dünyanın ve Türkiye'nin önemli yazarlarıyla dostluklar

kurdum ve yolculuk boyunca gemiyi, bağımsızlığını elde etmiş bir toprak parçası olarak gördüm. O bağımsızlığın ve özgürlüğün tadını ve mutluluğunu yaşadım.

Siz 1980 yılında Türkiye'yi terkettiniz. Geziniz 1994 yılında gerçekleşti. On dört yıl aradan sonra, Türkiye düşündüğünüz gibi miydi? Neler hissettiniz?

Türkiye'den 1980 yılında çıktım ve ancak on yıl sonra kısa bir ziyaret gerçekleştirebildim. O zaman Musa Anter'le de görüşmüş ve bir söyleşi yapmıştım. Aradan on yıl geçmiş olmasına rağmen, Türkiye hâlâ içinden çıkılması zor bir girdaptaydı. 90'larda faili meçhuller boy göstermeye başlamıştı. Musa Anter, DEP Mardin Milletvekili Mehmet Sincar ve kardeşim Birûsk de olmak üzere, binlerce insanımız faili meçhule kurban gitti. Gemiyle İstanbul ve İzmir'e vardığımızda, kendimi o korku psikolojisinden kurtarmış değildim. Gemiden indiğimde, sanki beni ortadan kaldırmak için takip eden birilerinin olduğu hissine kapılıyordum. 90'lı yılların Türkiye'si bir cehennemdi, bir ka-

bustu. Türkiye'deyken, kendimi sadece o gemide güvende hissediyor, sadece orada özgür olduğumu düşünüyordum. Gemi, benim için kurtarılmış bir toprak parçasıydı.

Anılarınızı anlatırken belgeselliğe de çok dikkat çekmişsiniz. Kitapta en çok neyi belgelemek istediniz?

Amacım belgesel bir kitap yazmak değildi ama uğradığımız ülkelerde kentlerin kısa bir tarihçesini de yazmak istedim. Bazı ülkelerin çok kültürlülüğü, reel sosyalizmin çöküşünün öncesi ve sonrasındaki durumları da dikkatimi çekmişti. Bazı ülkelerin sanatına, edebiyatına, mimarisine, tarihine ve siyasetine de değindim.

Kitaba neden Karadeniz Dalgaları ismini koydunuz?

Sadece anı ya da gezi beni tatmin etmiyordu. Kitabın ismi bir metafor olarak da okunabilir. Gemimiz doğal dalgalar kadar siyasi, ideolojik ve edebi dalgalarla da sallanıyor, bizi sallıyordu. Kitabı yazma sürecinde tamamıyla Kürtçe düşündüğüm için, Pêlên Deryaya Reş ismi iyi oturmuştu.

Kısaca Kürt edebiyatının bugünkü durumuna, izlediği yola dair ne söylersiniz?

Kürt edebiyatının izlediği yol, dünya edebiyatının izlediği yoldur. Ama Kürt edebiyatının özelliği, hâlâ eğitim dili olmayan bir dille yazılıyor olmasıdır. Tematik olarak da dünya edebiyatına benzese de zaman zaman Kürtlük teması, Kürt mücadelesi teması da işlenmektedir. Kürt edebiyatının yolu engebeli olsa da evrensellığe açıldığını görebiliyoruz artık... 🌹